

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/15, p. 81-134

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11598>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Songül TAŞ – Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

This article was checked by iThenticate.

AŞK-I MEMNU ROMAN KİŞİLERİNDE BEDEN-RUH İLİŞKİSİ ANASIR-I ERBAA'DAN FREUD'A*

Ferda ATLI**

ÖZET

Türk edebiyatının en seçkin eserlerinden biri olan *Aşk-ı Memnu*, Halit Ziya Uşaklıgil'in en önemli romanlarından biridir. Yazıldığı zamandan bugüne kadar hemen her eleştirmenin üzerine söz söyleme gereksinimi duyduğu bu büyük eser, ayrıntılı incelemeye tabi tutulduğunda çok katmanlı yapısı ile yazarın insan psikolojisi ve fizyolojisi hakkındaki derin bilgi birikimine dikkatleri çekmektedir.

Beden yapısı ve psikoloji uyumu ekseninde yapılan karakter çözümlemeleri milattan önceki çağlara uzanmaktadır. Önceleri dört element olarak bilinen anasır-ı erbaa (ateş, hava, su, toprak) ve vücuttaki dört sıvı olarak bilinen ahlat-ı erbaa (kan, safra, balgam, sevdâ) unsurlarına göre mizaç çözümlemesine gidilirken daha sonraki süreçte beden morfolojik özelliklerinden faydalanılarak mizaçlar hakkında ön görüş edinilmeye çalışılmıştır. Sigmund Freud'un bilinçdışı çözümlemeleriyle birlikte insan psikolojisinin derinlerine inilmiş rüyalar ve serbest çağrışım yoluyla kompleksler algılanmaya çalışılmıştır. Bütün bu bilgiler insan psikolojisiyle yakından alakalı olan edebiyat bilimini ve sanatını da etkilemiş yazarlar/şairler bilinçdışı dehlizlere ulaşmaya çalışarak daha derin eserler ortaya koyarken bu eserlerle karşılaşan araştırmacılar daha donanımlı olmak zorunda kalmıştır. Edebiyat ve psikoloji bilimlerini bir araya getiren disiplinler arası çalışmalar tam da bu ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır.

Natüralizm akımının Türk edebiyatındaki ilk örneklerinden kabul edilebilecek olan *Aşk-ı Memnu* tüm bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde beden yapısı ve karakter yaratımı bakımından kadim bilimlerden modern bilimlere oldukça fazla malzeme ihtiva ettiği görülmektedir. Bu çalışmada eserin en önemli beş karakteri olan Bihter, Nihal, Behlül, Firdevs Hanım ve Adnan Bey'in önce anasır-ı erbaa ve ahlat-ı erbaa unsurları bakımından sonra Kretschmer, Sheldon ve Corman'ın beden yapısı ve karakter uyumu üzerine yaptıkları araştırmaların bulgularından hareketle ve nihayetinde Freud merkezli

* Bu makale hazırlanmakta olan doktora tez çalışmasının sonuç kısmından hareketle oluşturulmuştur.

** Arş. Gör. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ferdaatli@hotmail.com

psikanalitik kuram çerçevesinde çözümlenmeleri yapılacaktır. Ayrıca eserin yazar-dönem-akım merkezli değerlendirmesine de zaman zaman yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, psikoloji, beden yapısı ve karakter, psikanaliz.

BODY-SOUL RELATION IN AŞK-I MEMNU CHARECTERS FROM ANASIR-I ERBAA TO FREUD

ABSTRACT

Aşk-ı Memnu, one of the most prestigious works of Turkish Literature is one of the most important novels of Halit Ziya Uşaklıgil. From the first times that the novel published, it was a very popular topic for many critics. When the novel is critiqued in detail, the magnificent knowledge accumulation of the author about human psychology and physiology takes attention.

Body movements and the character analysis history go back to Before Christ. In the Ancient times human character analysis were based on anasır-ı erbaa respect to four elements that are fire, air, aqua and earth and ahlat-ı erbaa that is bodily fluids; blood, yellow bile, black bile and phlegm. Lately, character analysis mostly depended on morphologic features of human body. A Sigmund Freud unconscious analysis method tries to explain the depressed complexes by using the symbolic values of the things from the dreams. All those information have huge effects on literature that is highly correlated with human psychology. Depending on that fact, authors and poets aims to reach unconscious vestibules of human and created more deep artifacts. Researchers that face those kinds of arts needs to be more qualified in order to keep themselves up to date. Interdisciplinary works and analysis that brings literature and psychology together mainly exist just because of that reason.

Aşk-ı Memnu, is one of the very early examples of Naturalism in Turkish Literature. If that novel is critiqued depending on the mentioned information, it is obvious that the novel contains lots of knowledge and information about body type and character from both old school and modern school. In this study, the five main character of the novel; Bihter, Nihal, Behlül, Firdevs Hanım and Adnan Bey will be deeply analyzed first based on anasır-ı erbaa and ahlat-ı erbaa facts, and then Kretschmer, Sheldon and Corman will be followed. Their studies on body type and character harmony will be linked to Freud's psychoanalytic methodology. On the other hand, author - period - current analysis also will be included in the study.

STRUCTURED ABSTRACT

Aşk-ı Memnu, one of the most prestigious works of Turkish Literature is one of the most important novels of Halit Ziya Uşaklıgil that reveals both the artist's genius and the intellectual unit. The novel is full

of extensive submissions from novel's of Bourget, Dumas, Flaubert's and also from Platon's *Timaios*, İbrahim Hakki's *Marifetname*, Lavater's ilm-i sima, Art-society items were built with ingenious knitting within the novel. Every character in the novel draws attention to the smallest detail in a very different spirit and that increases the value of the novel. At the end of the study, it was found that Uşaklıgil's foundations were based on the knowledge of naturalist movement and he established every character within the framework of psychology-physiology connection. All of the five main figures examined are in parallel with the information in the technical sources that come in terms of element-personality adaptation, body structure-character association, consciousness-unconscious relationship.

In the first section of the analysis, old medicine and astrological sources will be used in order to bring theoretical information about the horoscopes in the frame of air, fire, water and earth elements and these information will be taken into consideration in the reflection of *Aşk-ı Memnu*. In the second stage, the strong works of Ernest Kretschmer, W. H. Sheldon and Louis Corman on body structure and psychological adjustment will be based on the theoretical information and a general evaluation of *Aşk-ı Memnu* will be evaluated in that frame. In the third stage, in the light of Sigmund Freud's theory the theoretical basis of psychoanalytic findings in the novel *Aşk-ı Memnu* will be discussed. In the final section, the five most important characters of the novel; Bihter, Nihal, Behlül, Firdevs Hanım and Adnan Bey, will be analyzed according to the characteristics and signs of the elements that they have individually and their effects on body structures and their psychology, and finally the unconscious complexes will be solved. Bihter, a member of the air element belonging to the Libra horoscope, is noted to be an athletic type who is able to show mania-melancholy characteristics in terms of body structure according to humoral pathology (ahlat-ı erbaa) conditions and her psychoanalytic reading shows that she has Electra complex, negative mother complex and narcissistic character. It is seen that Nihal, who is considered to be a member of earth element Capricorn, is a melancholic person according to humoral pathology (ahlat-ı erbaa) conditions. On the other hand, the body structure and characteristically shows that she is schizophrenic lyric asthenic type and when psychoanalytic reading is made, she is a character affected by Electra and negative mother complex. Behlül, who is thought to be from the Sagittarius, belongs to the Fire element, and according to the elements of humoral pathology (ahlat-ı erbaa) it is seen as a koleric, according to his body structure and character. He is a maniacal athletic type and when psychoanalytic reading is implied, his character influenced by Oidipus and Narcissism. Firdevs, who is a member of the water element Scorpio, according to humoral pathology (ahlat-ı erbaa) elements is phlegmatic, according to body structure and character harmony she is seen to be a narcissistic athletic type and when psychoanalytic reading is done, narcissism and hysterically influenced character. Adnan Bey, who is also considered to be a member of the water element according to the elements of humoral pathology (ahlat-ı erbaa). The characteristics is phlegmatic according to body structure and character is a picnic type close to melancholy athletic athlete, and melancholic when psychoanalytic reading is done

Turkish Studies

Based on this information, the events that Halit Ziya Uşaklıgil, the creator of *Aşk-ı Memnu*, included in his life and the experiences of the people around him, will be partly touched. One of the aims of work is to reflect the II. Abdulhamit period and the Ottoman Empire.

It is concluded that Uşaklıgil was declared as "the artist who started the Turkish novel" by virtually all literary scholars such as Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan, Fethi Naci and Cevdet Kudret is not a coincidence. In addition to this, it is possible to find the most mature state of Nabizade Nazım's *Zehra*, which affects the lives around him deeply with the feeling of jealousy he received from his mother, who is shown as the first naturalistic work in Turkish literature, in Bihter, who flirted to resemble his mother Firdevs Hanım but could not resist genetics. Even Mehmet Rauf, who wrote "*Eylül*", that is considered as the first psychological novel in the Turkish Literature, one of the results of his study of the idea that *Aşk-ı Memnu*, written before the *Eylül*, might be considered the first psychological novel, perhaps by preaching *Eylül*.

Aşk-ı Memnu, one of the most important works of Turkish literature which has deep references and reflects both the personal and the collective unconscious, has invaluable technical and artistic value. The study, which consists of the analysis of the five main characters of the novel, aims to investigate these characters in depth in terms of psychological-physiological and social classes.

When the novelists were examined, it is concluded that every character had a piece of the author's own personal characteristics, but most of Adnan Bey had been taken into protection by the author and thus the main character is accepted to be Adnan Bey. In addition, when an evaluation is made in the character-writer axis, Behlül, Bihter and Firdevs Hanım reveals the author's the substance, Adnan Bey and Nihal correspond to manner of the author.

The effects of the social and political structure of the period on the novel are also mentioned, as the literary movement adopted by the author, based on the five main characters of the novel, is mentioned in the romanized reflections of the literary community to which he belongs. Thus, comments were made regarding the social structure of the Ottoman Empire and the authors of the Servet-i Fünun period in the case of *Aşk-ı Memnu*.

Based on the work of Serol Teber's *Melankoli 'Normal Bir Anomali'* (2009: 166), the character, the body type and also psychoanalytic is also included in the table below in order to examine the character analysis of *Aşk-ı Memnu*.

Elements	BİHTER	BEHLÜL	NİHAL	FİRDEVS HANIM	ADNAN BEY
Four Basic Elements and Signs	Air / Libra Leading / Masculine	Fire / Spring Variable / Masculine	Soil / Capricorn Leading / Females	Water / Scorpio Fixed / Females	Water / Cancer Leading / Females
Four Basic Elements and Signs	Blood	Yellow Bile	Black Bile	Secretion (Sputum)	Secretion (Sputum)
Four Basic Temperatures	Hot / Humid	Hot / Dry	Cold / Dry	Cold / damp	Cold / damp
Four Basic Climate	Spring	Summer	Autumn	Winter	Winter
Four Basic Age Slices [Soul Age According to Temperament Properties]	Childhood	Youth	Middle Age	Senile	Senile
Four Basic Time Slices	Morning	Noon	Afternoon	Night	Night
Four Basic Colors	Red	Yellow	Black	White	White
Four Basic Tastes	Dessert	Pain	Bitter / Sour	Salty	Salty
Four Basic Mental Conditions	Happy	valiant / Enterprise	Slender-faced / Upright-headed	Lethargic	Lethargic
Four Basic Planets	Venus	Jupiter	Saturn	Mars-Pluto	Moon
Four Basic Personality / Temperament	Sanguiniker, Kanlı (Demevî) Live Excited	Chloriker / Koleric (Safravî) Angry Furious	Melancholic (Sevdavî)	Phelegmatik Flegmatic (sputum) Sluggish	Phelegmatik Flegmatic (sputum) Sluggish
According to Kretschmer	Athletic Type cycloid Mani / Melancholy	Athletic Type cycloid Mani	Astenic Type Shzoith Melancholy, Schizophrenia, Sara-Psychogenic Seizure	Athletic Type cycloidal Mani-Hysteria	Close to Athletics Picnic Type cycloidal Melancholia
According to Sheldon	Mezomorfi/ Somatotoni	Mezomorfi/ Somatotoni	Ectomorphy /Serebrotoni	Mezomorfi/ Somatotoni	Endomorfi/ Viserotoni
Intellectual According to Corman	Common	Common	Common	Common	Common
Emotional	Common	Common	Common	Common	Common
Instinctive	Common	Common	Recessive	Common	recessive
According to Psychoanalytic Findings	Elektra Complex Negative Mother complexes narcissism	Oedipus Complex Narcissism	Elektra Complex Negative Mother Complex	Narcissism Hysteria	Melancholy

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, psychology, body, character, psychoanalysis.

Giriş

Türk edebiyatına damgasını vuran eserlerden biri şüphesiz ki *Aşk-ı Memnu*'dur. Yazılışının üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçmesine rağmen büyüsunü kaybetmemesinin nedenlerini Halit Ziya Uşaklıgil'in entelektüel birikiminin yanı sıra sanatçı dehasında aramak gerekmektedir. Natüralist

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/15

akımın öğretileri doğrultusunda eserler kaleme alan Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*'da da bu tavrı sürdürmüş, ele aldığı kahramanları dönem, çevre ve soy özellikleri bakımından ayrıntısıyla şekillendirmiştir.

Tanpınar'ın "*satranç oyununa*" (2007: 289) benzettiği, Robert Finn'in Türk edebiyatındaki "*tekniği en kusursuz roman*" (1984:176) tabiriyle işaret ettiği *Aşk-ı Memnu*, Uşaklıgil'in diğer romanlarıyla benzer özellikler göstermesine rağmen gerek teknik gerek sanatsal bağlamda hepsinin üstünde bir değer taşımaktadır. Hemen bütün romanlarında üçlü aşk ilişkilerini ele alan yazar, roman kahramanları üzerinden yüzey yapıda Adnan Bey'in yalısında geçen yasak bir aşkı konu alırken derin yapıda insanoğlunun tarihî seyir içerisinde kolektif bilinç dışında bulunan hemen bütün yasaklara imgeler yoluyla hatırlatmalarda bulunmakta, benimsemiş olduğu natüralizm akımının da tesiriyle Melih Bey takımı ve Adnan Bey'in ailesi üzerinden insan soyunun yeryüzü üzerindeki olası hâllerini çağrışımlarla okuyucunun bilinç düzeyine çıkarmaktadır. *Küçük Kitaplar* kitap serisinde bulunan *İlm-i Sima (1311)* adlı eserinde öncelikle Sokrates, Hipokrat, Aristo gibi filozofların beden-karakter yapısı uyumuyla ilgilendiklerini daha sonra bu ilmin Araplara geçtiğini belirten Uşaklıgil, Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan bahsettikten sonra ünlü fizyolog Lavater'ın yüz hatlarından karakter tahliliyle ilgili eserini Türkçeye aktarmıştır. Hicri 1311 yılında basılmış olan bu eser yazarın *Aşk-ı Memnu*'yu yazmadan önce beden yapısı ve karakter konusu üzerinde bir hayli bilgiye vakıf olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Yine Uşaklıgil'in *Hikâye* (2012) eserinde natüralizm akımının en önemli sanatçılarından Emile Zola'yı anlatıyor olması "*deneysel roman*" tarzından, fizyoloji-psikoloji bağından ayrıntısıyla haberdar olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca yazarın birçok Batılı yazarın yapıtlarını çevirdiği ve Alman, İspanyol ve Fransız edebiyatları başta olmak üzere Batı edebiyatı ile ilgili telif eserlerinin de bulunduğu bilinmektedir (Kerman, Huyugüzel, 1996: 207-208). *Aşk-ı Memnu*, hem kadim bilimler hem beden-ruh münasebeti hem de bilinçdışı ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiye sahip olan bir yazarın eseri olması sebebiyle çok çeşitli bilimlerden önemli malzeme ihtiva etmektedir.

Çalışmanın ilk basamağında eski tıp ve astroloji kaynaklarından yararlanılarak hava, ateş, su ve toprak elementleri merkezinde burçlar ile ahlak-ı erbaa unsurlarına göre kan, balgam, safra ve sevda hakkında teorik bilgi verilecek ve bu unsurların *Aşk-ı Memnu*'daki yansımalarına göz atılacaktır. İkinci basamakta beden yapısı ve psikoloji uyumu hakkında ciddi çalışmaları olan Dr. Ernest Kretschmer, W. H. Sheldon ve Louis Corman'ın bu alanda ortaya koyduğu teorik bilgilerden hareketle *Aşk-ı Memnu* hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Üçüncü basamakta Sigmund Freud kuramı merkezinde *Aşk-ı Memnu* romanında göze çarpan psikanalitik bulguların teorik zemininden bahsedilecektir. Çalışmanın son basamağında ise eserin en önemli beş karakteri olan Bihter, Nihal, Behlül, Firdevs Hanım ve Adnan Bey ortaya konulan bulgularla tek tek incelenecek ait oldukları elementlerin özellikleri ve burçları, beden yapıları ve bu yapının psikolojilerine etkileri ve nihayetinde de bilinçdışı kompleksleri çözümlenecektir. Bu bilgilerden hareketle *Aşk-ı Memnu*'nun yaratıcısı olan Halit Ziya Uşaklıgil'in kendi hayatından ve çevresindeki insanların yaşantılarından esere dahil ettiği olaylara da kısmen temas edilecektir. Çalışmanın amaçlarından biri de *Aşk-ı Memnu* kişilerinden hareketle II. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı Devleti'nin roman kahramanlarına sirayet eden buhranlı havasına bir kapı aralayabilmektir.

Kadim Bilimler ve *Aşk-ı Memnu*

İnsanların ilkçağlardan itibaren kendilerini ve içerisinde buldukları evreni anlama arzusu onları evrenin ana maddesinin ne olduğu konusu hakkında fikir yürütmeye sevk etmiştir. İçerisinde yaşanılan evren ile insan arasındaki uyumdan yola çıkılarak evrenin hareketleri ve evreni oluşturduğu düşünülen ana unsurlar insana da atfedilmiş, anasır-ı erbaa olarak bilinen dört ana unsurun ve evrende bulunan dokuz feleğin kişinin doğum anına göre ona şekil verdiği düşünülmüştür. Antik Yunan düşünürlerinden "*Tales suya, Anaksimenes havaya ve Heraklitos da ateşe dayalı bir dünyayı kabul*

ederken, Ksenophanes de toprağı tercih ediyordu.” (Rupp, 2007: 17). Her şeyin bu dört temel element etrafından şekillendiğı, hiçbir elementin bir diğ erinden üstün olmadığını savunan düşünür ise Empedokles'tir. “Empedokles, Tetrasomia, yani Dört Element Öğretisi'inde, bu dört temel elementin gerek tek başlarına gerekse birlikte, dünyadaki bütün maddeleri açıkladıklarını iddia ediyordu.” (Rupp, 2007: 20). Empedokles'ten sonra ise İlkçağ filozoflarından Eflatun'un dört unsuru kabul ettiğı görülmektedir. Fakat bu dört unsuru sistemleştiren Aristo olmuştur. Aristo'ya göre ay altı ve ay üstü olmak üzere iki âlem vardır ve hiçbir oluşun ve bozuluşun olmadığı ay üstü âlemde tek unsur vardır: esir. Ay altı âlemde ise dört unsur bulunmakta bu dört unsurun oluşundan ve bozuluşundan varlıklar meydana gelmektedir. “Her ne kadar bazı İlkçağ filozofları ay altı âlemde madde olarak değişik şeylerden söz etmişlerse de klasik düşünceye hâkim olan Empedokles'in zikrettiğı dört unsur (ateş, hava, su, toprak) görüşüdür. Zira bütün varlıkların yapısında bu dört madde değişik şekillerde bulunmaktadır. Bunlardan mutlak ağır olan unsur (toprak) aşağıya doğru, mutlak hafif olan (ateş) yukarıya doğru, izâfi ağırlık ve hafifliğ e sahip bulunan diğ er ikisi ise bunların arasında hareket ederler.” (Karlığ a, 1991: 149). Bu dönemde sadece dört elementle ilgili bir dörtlü grup oluşturulmamış, dört element (ateş, hava, su, toprak) başta olmak üzere, dört sıvı (kan, balgam, safra, sevda) ve dört temel şekil (piramit, küp, sekizyüzlü ve yirmi yüzlü), dört ana yeti (mantık, bilgi, düşünce, duygu), dört mevsim (ilkbahar, yaz, sonbahar, kış) ve bunun gibi dörtlü özel gruplar Eski Yunan'dan itibaren hayatın her alanında kendisini göstermiştir: “Sayılara olan tutkuları dinî bir coşkunluğ a varan Pisagor ile öğrencileri sayı kümelerinden, özellikle de ilk dört sayı -bir, iki, üç ve dört- birbirleriyle toplandıklarında 'kutsal' on sayısına eşit oldukları için dörtlü kümelerden büyülenmişlerdi. Dikkatli bir Pisagorcu için dünya kuşkusuz dörtlü kümelerden oluşmuş a benziyordu.” (Rupp, 2007: 21).

Batı'da yaşanan tüm bu gelişmeler Doğulu âlimleri de etkilemiş ve kendi bakış açılarından bu dört elementi değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Doğu'da, bu dört elementin yerine farklı üç elemente işaret edilmektedir. El Cebir, kükürt ve cıvayı ele alırken, El Razi bu iki elemente tuzu da eklemiştir. 1453 yılında İsviçre'de dünyaya gelen simyacı Paracelsus ise Arapların üç element olarak kabul ettikleri kükürt, cıva ve tuzun Yunanlıların dört temel element olarak kabul ettikleri ateş, hava, su ve toprağın özü olduğunu belirtmiştir. Paracelsus: “...Yunanlılar'ın dört elementlerinin aslında bütün maddelerin temel bileşenleri olmasına karşın, toprak, hava, ateş ve suyun Araplar'ın 'esasları' cıva, kükürt ve tuzdan oluştuğ unu saptamıştı. Dört element kuramının yaygın biçimde kullanılan modern bir açıklaması, yandıktan sonra farklı biçimlerde, yani duman (hava), alev (ateş), çubuğ un kesik uçlarından çıkan öz (su) ve kül (toprak) olarak ortaya çıkan dört temel bileşenine ayrılan yeşil çubuk'tan bahsediyordu. Paracelsus'a göre uçucu duman, cıva; alevler, kükürt; kül ise tuzdu. Cıva aynı zamanda suyun ana ögesi olarak görülüyor ve birleştirici bir unsur olarak görev yaptığına inanılıyordu.” (Rupp, 2007: 33-34).

Doğ u ve Batı'nın dört element üzerindeki kabulleri yavaş yavaş uyuşmaya başlamış Türk düşünürleri tarafından da yüzyıllarca benimsenir hâle gelmiştir: “...Aristocu dört unsur teorisine XVI. yüzyılda Batı'da Paracelsus ile başlayan tepkiler, gittikçe gelişerek Dalton'un atom teorisine birlikte yerini elementer sisteme bırakır. XVIII. yüzyıl Türk düşünürlerinden Erzurumlu İbrahim Hakkı Mârifetnâme'de klasikleş en unsurlar teorisini tekrarlarken ondan sonraki yüzyıl müfessirlerinden Âlûsî de tefsirinde yer yer aynı görüşler doğrultusunda açıklamalar yapar. Kelâmî ve tasavvufî muhtevası içerisinde divan edebiyatında bir mazmun olarak kullanılan anâsır-ı erbaa, yüzyılımızın başına kadar yazılan İslâm düşüncesine dair eserlerde sık sık görülmeye devam eder.” (Karlığ a, 1991: 151). Tasavvufta anâsır-ı çehargâne olarak isimlendirilen bu dört unsurun nefsin dört mertebesine benzetildiğı bilinmektedir: “Sûfîler nefsin dört mertebesini dört unsura benzetirler. Nefs-i emare ateş e, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhîme suya, nefs-i mutmaine toprağ a benzetilir. Bunlardan her biri için on özellik belirlenmiştir ve böylece kırk sayısına ulaşılır. Tasavvuf ehlinin yaptığı birçok açıklama ve yorum dört unsur nazariyesine dayanır.” (Uludağ, 2001: 42).

Turkish Studies

Hunlara dair kaynaklara bakıldığında kültler dikkati çeker: “Çin kaynaklarının verdikleri haberlerden anlaşıldığına göre, eski Orta-Asya şamanizminin esasları Gök-Tanrı, güneş, ay, yer, su, ata(cedd-i âlâ), ateş (ocak) kültürleri idi.” (İnan, 1972: 2). Yine Çin kaynaklarına göre “Hunlar bir işe teşebbüs etmek isterlerse yıldızların ve ayın durumlarına bakarlardı. Bu kayıttan anlaşılıyor ki Hun kam’ları heyet ilminden de haberdar olmuşlardır.” (İnan, 1972: 3). Göksel bilgiler ve anasır-ı erbaa bilgilerinin çok öncelerde de var olduğu bilinmektedir. Anadolu coğrafyasında da gezegenlerin konumlanması sosyal hayata yön veren olgulardan olmuştur. Tarım toplumlarına ev sahipliği yapan bu coğrafyada özellikle Ay ve Güneş’in çok önemli bir yeri vardır: “Gökyüzündeki yıldızlar insanoğlunu başlangıçtan beri çok ilgilendirmiştir. Yalnız bunların kendisi değil fakat yıldızların, yılı, ayları, mevsimleri, haftaları ve günleri, gecesi-gündüzü, sıcağı-soğuğu gibisinden insanoğlunun yaşaması için zorunlu olguların ve evrenin şaşmaz düzende döngüsünün kaynağı olduğundan, insanoğlunu, bunları tanrılaştırmaya, bunlarla ilgili ritüeller, danslar yaratmaya itmiştir. Tarımda ve hayvancılıkta başarı için sürekli göğü gözliyorlar, yeryüzünü yıldızların yönettiğine inanıyorlardı. Ritüeller simgesel olarak evrenin hareketini taklit ediyordu. Bizim kültürümüzden bir örnek vermek üzere Orta Asya Şamanı’nın gösterimi ve bunun bir uzantısı olan tarikatların semai ile Alevi semahlarında bu simgesel ilişkiyi buluruz. Buradan da yıldız tapınımı başladı. Eski Mısır’dan başlayarak tüm mitologyalar gök cisimlerini tanrılaştırdı. Bunların en önemlileri Güneş ve Ay’dı.” (And, 2012: 329).

Güneş ve Ay, Anadolu kültüründe de özel bir yere sahip olan iki gök cisimidir. Sosyal hayatın içinde kendisine fazlasıyla yer bulan bu gök cisimleri hem mizaçları, gelecekte yaşanacak olayları anlamlandırmak için hem de parlak, göz alıcı ve hayatın devamının en önemli şartlarından olmaları sebebiyle sevilenin benzetme unsuru olarak sanatta ve özellikle de edebiyatta sıklıkla kullanılmışlardır. Metin And, *Kutadgu Bilig*’i on iki burcun ve yedi gezegenin adlarıyla belirttiği ilk Türk mesnevisi olarak işaret etmektedir (And, 2012: 333). 11. yüzyılda yazılmış olan bu eserde Yusuf Has Hacıp, her burcun ve gezegenin dizilişinden bahsederek hangi mevsime ve hangi elemente ait olduklarını kısaca anlatmıştır (Yusuf Has Hacıp, 1974: 22). Ayrıca bu eserde hükümdarın adının Kün-toldı, vezirinin adının ise Ay-toldı oluşu dikkat çekmektedir. Hükümdarın güneşe, vezirin ise aya benzetilmesi eski bir gelenektir. Divan edebiyatına bakıldığında da gök cisimlerinin özellikle de Güneş’e benzeyen hükümdar motifinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. “... O kalb âleminin hükümdarıdır. Bu sistemde hükümdara, dolayısıyla sevgiliye ait hususiyetlerini veren güneştir. Onun gibi kendi menziline ağır ağır yürür. Rastladığını aydınlatır. Gül, bulunduğu yeri, tıpkı güneş gibi parıltısıyla bir merkez, bir nevi saray yapar. Hayvanlar âleminde aslanın hükümdarlığı da yüzü güneşe benzediği içindir. Böylece hükümdara, dolayısıyla güneşe benzeyen sevgili, onun unvan ve vasıflarını, kudretini elbette ki taşıyacaktır.” (Tanpınar, 2003: 5-6). Dünya edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da sıklıkla kullanılan bu göksel motifler ululanmak istenen kişileri ulaşılmaz bir konuma yerleştirmek yolunda sanatçılara sembolik derinlik sağlamıştır. Önceleri padişahlara yazılan kasidelerde kullanılan güneş, ay, yıldız gibi semavi sıfatlar daha sonra cefa çektiren sevgiliye atfedilmeye başlanmıştır. Böylelikle bu sıfatlar gündelik hayata karışmış, yaratılışa ilgili mazmunlar ulaşılamayan hayalî sevgiliye de yakıştırılmıştır.

Divan edebiyatında göksel tabirlerle süslenmiş yüce aşk evrilerek Servet-i Fünûn döneminin “aşk-ı memnu”suna dönüşmüştür. Nasıl ki sarayın güneşi olan padişah Abdülhamit içeriden ve dışarıdan ihanete uğruyorsa ve bütün bu olaylar karşısında savunmasız kalmışsa büyük bir yalıda yaşayan Adnan Bey de hem evin içinde olan ve hem de dışarıdan hane halkına karışan kişilerce aldatılmıştır. Burada aldatan insanların yanlış Batılılaşma kurbanı olduklarının altı çizilmektedir. Dönemin Osmanlı Devleti, Adnan Bey’in yalısı olarak düşünülecek olursa Firdevs Hanım, Bihter ve Behlül -özellikle de gece eğlenceleri için sürekli Beyoğlu’nu tercih etmesi sebebiyle- mekân olarak Beyoğlu’nu temsil etmektedirler denilebilir. Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı eserinin ilk cildinde Tanpınar’ın *Huzur* romanı değerlendirmesinde Tanpınar’ın Batı-Doğu sorununa

bakışını şu cümlelerle özetlemektedir: “Bazı düşünürlerimiz gibi bazı romancılarımız da Batılılaşma ile ahlaki yozlaşmayı hemen hemen eş anlamlı sayarlar ve bir yerde, Batı-Doğu karşıtlığını, maddi değerler ile manevi değerler karşıtlığına indirgerler. Tanpınar ise, dünyaya estetik açıdan baktığı için, böyle bir karşıtlık görmez. Ona göre karşıtlık, gerçek (halis) olanla sahte (taklit) olan arasındadır. Örneğin 19. yüzyıl sonlarında parlayan Beyoğlu'nun Batı tarzı eğlence hayatı edebiyatımızda ahlak açısından eleştirilmiştir. Tanpınar ise, onu, özgün bulmadığı bir sanat yapıtını eleştirir gibi kınar.” (Moran,2010: 287).

Uşaklıgil'in de anılarını anlattığı *Kırk Yıl* (2008: 147-148) adlı eserinde “taklit ve asıl” mevzusuna değindiği görülmektedir. Amcası Süleyman Bey'le Fransızca dersi alan Uşaklıgil, amcasının ‘r’ harfini Fransız aksanıyla konuşan öğretmenini taklit ederek okuması Fransız öğretmeni kızdırmış, öğretmen Süleyman Bey'e Fransız aksanını taklit etmemesini, kendisi gibi -bir Türk gibi- telaffuz etmesini aksi takdirde komik duruma düşeceğini söylemiştir.¹ *Aşk-ı Memnu* romanında asıl Batılıyı temsil eden Mlle de Courton ile Uşaklıgil'e aslına sadık kalmayı tembih eden Fransız öğretmen arasında önemli benzerlikler görülmektedir. Bülent'in her zaman konuşmasıyla alay ettiği Fransız mürebbiye Uşaklıgil'in Fransızca öğretmeni gibi ‘r’leri tam olarak telaffuz edememektedir. Kendisi gibi olmayan Firdevs Hanım, Bihter, Peyker, Behlül karşısında kendisi gibi olan ve değerlerine sahip çıkan böylelikle psikolojik buhranlar geçirip hayal kırıklığına uğramayan tek karakter Mlle de Courton'dur. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferhunde Kalfa* (1312) hikâyesinde de değindiği “gibilik”(Atlı, 2014: 7) kavramının bu romanda da işlenmesi kendisi gibi olamama sorununun dönemin en derin sorunlarından olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Yanlış Batılılaşmayla birlikte önce “*alafranga züppe*” olan bu şahsiyetler daha sonra “*alafranga hainler*”e dönüşmüşlerdir (Moran, 2010: 259).

Aşk-ı Memnu eserinin evren-insan uyumu düşüncesi üzerinden yola çıkılarak oluşturulduğu söylenebilir. İnsanın küçük bir evren olduğu görüşü bu metnin ana karakterlerinden hareketle Uşaklıgil tarafından olay örgüsüne yedirilmiştir. “Yaşam kıvılcımı ölüme insan bedenini terk ettiğinde, dört element ayrılarak önceki durumlarına dönerler. Organize yaşayan bir bütünde dört elementi bir arada tutan sadece hayattır. Her insanda bu dört element de bulunur, ancak her insanın bilinci bazı enerji türlerine diğerlerinden daha fazla ayarlanmıştır.” (Arroyo, 2009: 91). *Aşk-ı Memnu* romanına bakıldığında her bir kahramanın da bu kaideye göre şekillendiği görülmektedir. Roman adeta evreni tamamlayan dört unsurun -ateş, hava, su, toprak- birbiriyle ilişkileri ve etkileşimleri üzerine kurulmuştur. Bihter hava, Behlül ateş, Firdevs Hanım ve Adnan Bey ilk kaynak olan su ve Nihal ise toprak grubu özellikleri göstererek romanın temel elementleri hâlini almışlardır. Uşaklıgil, böylelikle dış dünyadan aldığı bu tamamlayıcı dört unsuru roman dünyasına da uygulayarak metnin tamamlanmışlığını ve iç ahengini yakalamıştır. Özellikle Bihter ve Peyker'in ana kaynağı olan Firdevs Hanım ile Nihal ve Bülent'in ana kaynağı olan Adnan Bey'in su elementi

¹ Uşaklıgil, kendisini derinden etkileyen bu hadiseyi şöyle nakletmektedir: “Bir gün muallim bir Müntehabat Mecmuası'nda bir manzume [şiir] okudu, sonra kitabı şakirdine uzattı ve onu da cehren [yüksek sesle] okumaya davet etti. Aslen Fransız olan bu muallim r'leri telyin ederek [yumuşatarak] Fransızlar'a has tellafuzla [konuşmayla] söyler ve okurdu. Süleyman Bey, galiba kulaklarında henüz aksi mevcut olan bu telaffuz tarzını taklit ederek okumaya başlayınca muallim derhal eliyle tevkif etti [durdurdu].

-Siz nesiniz? dedi.

Süleyman Bey anlamayarak cevap vermedi. Cevabı o verdi:

-Türk değil misiniz? O halde niçin bir Fransız'ın sesini, telaffuzunu taklit etmek istiyorsunuz? Doğru ve temiz telaffuz ediniz, fakat kendi sesinizle, aksi takdirde sadece gülünç olursunuz.

Muallimin o zaman pek doğru bulduğum ve hâlâ doğruluğunda asla şüphe etmediğim bu sözü, tabir-i mahsusuyla [özel deyimiyile], kulağımda küpe oldu.” (Uşaklıgil, 2008: 147-148).

Turkish Studies

özellikleri göstermesi oldukça ilginçtir. Bu dört unsur evrende ve romanda sürekli olarak birbirlerine dönüşerek varlıklarını sürdürmektedir: “*Kendi tabakalarında duran dört unsur, birbirine yavaş yavaş değişirler. Nitekim ateş, günlerin geçmesiyle ateş suretini terk edip, hava suretine girerek, ateş havaya çevrilir. Hava dahi, yavaş yavaş hava suretini terk edip su suretine girer, hava su olur. Su dahi yavaş yavaş toprak suretini tutup, su toprak olur. Toprak dahi ateş suretine girip, toprak ateş olur. Bu yolla ve tersiyle dört unsur, bir suretten bir surete döner, sonunda yine kendi suretlerine geçerler. Bu unsurların suret değiştirmesine istihale (başkalaşım) derler.*” (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 2003: 68).

Başkalaşım Behlül ve Bihter’in ilişkisiyle başlamaktadır. Ateş burcu olan Behlül, hava burcu olan Bihter’e dönüşerek yasak aşkı başlatmış olur. Bu yasak aşkın neticesinde her zaman nefret ettiği su grubu olan annesine dönüşen hava grubu Bihter’le karşılaşılır. Romanın sonunda ise sahnede sadece toprak grubundan olan Nihal’in mevcut olduğu görülmektedir. Bihter hava elementindedir ve havanın uçuculuğu Bihter-Behlül aşkının da bir mevsimlik olmasına sebep olmuş, ateş elementinden olan Behlül, romanın ateşleyici gücü olarak kurgulanmış Bihter’le bir süre birlikte olduktan sonra daha sabit bir element olan toprağa yani Nihal’e kalıcı bir sevgiyle bağlanma niyetine kapılmıştır. Yasak aşk ateşiyle başlayan olaylar zinciri Nihal’in her şeyi öğrenmesiyle adeta toprağa gömülür. Cennet-cehennem-dünya; günah-sevap; yasak-meşru kelimeleri ve kavramları etrafında hareket eden yazar, insanın ve evrenin türlü hâllerini az sayıdaki karakterle derinlikli şekilde anlatmıştır.

Modern tıp yöntemlerinin gelişiminden önce insanlar, vücutlarında bulunan kan, sarı safra, balgam ve sevdaya (kara safra) göre tedavi edilmekteydiler. Bu dört sıvının dengesi üzerinden kurulan tedavi yöntemi Hipokrat tarafından ortaya atılmış, yüzyıllarca en temel tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır. Dört sıvının dört elemente karşılık gelerek insanın sağlık dengesini ve mizacını oluşturduğu söylenmektedir. 19. yüzyılda yaşamış bir şifacı olan Samuel Thomson, bütün bedenlerin toprak, hava, su ve ateşten oluştuğunu, dört elementin dengeli bir şekilde vücutta varlığını korumasının psikolojik ve fizyolojik dengenin kaynağı olduğunu söylemiştir. Dört element vücutta kan, balgam, safra ve sevda olarak bulunmaktadır. Ortaçağ’da ve Rönesans başlangıcında dört sıvının astrolojiyle ilişkilendirildiği görülmekte sıvıların dengesinin sadece bedeni değil mizacı da etkilediği savunulmaktadır. “*Bu eski inancın kalıntılarına dilimizde hâlâ rastlıyoruz. Complexion (zihnin veya bedenin genel düzeni) sözcüğü ‘birlikte örülmüş’ demektir. Temperament (huy, yaradılış) sözcüğü ise ‘uygun oranlarda karışım’ anlamına gelen Latince temperamentum kelimesinden türetilmiştir.*” (Arroyo, 2009:127-128). Kelimelere bile işlemiş olan bu düşünce biçimi yüzyıllarca etkinliğini sürdürmüştür. Mizacı bu dört temel sıvının şekillendirdiği düşünülmüştür.

Dört sıvıya göre tedavi etme yöntemi sadece Batı’da değil Doğu’da da yankısını bulmuştur. Batı’da théorie humoral (humoral teori) olarak adlandırılan Hipokrat’ın bu teorisi Doğu’da ahlat-ı erbaa olarak isimlendirilmiştir: “*Zamanın tıbbî kanaati Ahlât-ı Erbaa (dört unsur) esası üzerine kurulu idi. Her yazar, bunu kitabında yazar ve açıklardı. Bu dört unsur, kan, balgam, safra, sevda’dan ibaretti. Bunlar yenilen gıdalardan oluşuyordu.*” (Osman Şevki, 1991: 37-38). Vücuttaki sıvı dengesi bozulduğu zaman hekimler hastanın dengesini bulması için kan alma, müshil ve kusturucu ilaçlar verme yöntemini kullanıyorlardı. “*Bugün iyi veya kötü huylu olmak, yalnızca geçici bir iyi veya kötü ruh halini gösterirken, eski çağdaki insanlar için ruh hâlleri arasındaki görelî denge, bir ölüm kalım meselesiydi. Son derece sağlıklı insanlar, dört elemente eşit oranlarda sahiptiler; ne var ki denge, ruh hâllerinden herhangi birinin lehine değiştiğinde bunun sonucunda bitkinlik ve hastalık doğuyordu. Bunun üzerine, hastanın yeniden dengesini bulması için olası aşırı(kötü) huyun vücuttan temizlenmesi gerekiyordu. Bunları yapmaya çalışan doktorlar, kan akıtma ve ölümcül durumlar için de çoğu kez güçlü kusturucu ve müshil ilaçları gibi yöntemleri tavsiye ediyorlardı. Bu tür uygulamalar 19. yüzyılda da devam etmişti. Kurbanlardan biri de ölümü*

vücudundan tekrar tekrar kan alıp ona kalomel veren doktorları tarafından hızlandırılarak 1799 yılında ölen George Washinton'du." (Rupp, 2007: 22).

Uzun yıllar boyunca kullanılan bu yöntemler hâlâ Anadolu'da modern tıbbın yanında kullanılan "alternatif tıp" yöntemlerindedir. Bu anlayışa göre anasır-ı erbaa unsurlarıyla ahlat-ı erbaa unsurlarının birleşiminden doğal bir denge ortaya çıkmaktadır. Ateş kuru ve sıcak oluşuyla sarı safraya, hava sıcak ve nemli oluşuyla kana, su nemli ve soğuk oluşuyla balgama, toprak ise soğuk ve kuru oluşuyla sevdaya karşılık gelmektedir. "Ateşin tabiatı kuru ve sıcaktır. Havanın tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Suyun tabiatı yaş ve soğuktur. Toprağın tabiatı soğuk ve kurudur. Şüphe yoktur ki, ateş hava ile sıcaklıkta müşterektir. Hava su ile rutubette müşterektir. Su toprak ile soğuklukta müşterektir. Toprak ateş ile kurulukta müşterektir." (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 2003: 68). Bu dört unsur insanların bedensel dengesini sağlamakta ve her biri evrenin ve insanın bir hâlini temsil etmektedir: "... suyun lenfleri, toprağın safrayı, havanın kanı ve ateşin de sinir sistemini (mizaç) etkileyip hükmü altına aldığını gösterir. Maddenin gaz (hava), sıvı (su) ve katı (toprak) haline insanların cinsel duyularını ateş olarak ilave eden bilim dallarının yorumları az değildir." (Pala, 2008: 13-14). Bu sıvılar arasındaki denge esas alınarak kişinin ruh hâli ve bedensel sağlığı dengelenmeye çalışılmıştır.

Bu bilgilerden hareketle dört temel mizaca ulaşılmıştır. Dört element, dört sıvı ve burçların özelliklerine göre bu mizaçların gruplandırıldıkları görülmektedir. Kan, safra, balgam ve kara safra (sevda) olarak bilinen dört hayati unsurun sıvı oluşu hayatın akışkanlığıyla uyum içinde bulunmaktadır: "Hayatın kendisi de 'akan' bir şeydi: Sıvılar ve hayatıyet aynı kumaşlandı. En ufak bir zedelenmede ya da yaralanmada sıvılar açığa çıkardı, oysa katı yapılar hep başka şeyler tarafından maskelenirdi." (Corbin vd., 2008: 274). Ateş elementini temsil eden choleric (kolerik), hava elementini temsil eden sanguine (kanlı), su elementini temsil eden phlegmatic (flegmatik) ve toprak elementini temsil eden melancholic (melankolik) mizaçlar temel olarak kabul edilmişlerdir (Döşer, 2014: 35). Doğum haritalarına göre tespit edilen bu kişilik yapıları genellikle hem ruhen hem de bedenen içerisinde buldukları grubun özelliklerini taşımaktadırlar.

Psikolojide hâlâ adı geçen bu sınıflandırma yaşanan dünyanın bir yansıması olan edebî eserlerde de dikkat çekmektedir. Hem dünya edebiyatında hem Türk edebiyatında bu dört sıvının insan üzerindeki etkisine değinilmiştir. 16. yüzyıl yazarlarından François Rabelais'in *Gargantua* adlı ütöpik eserinde de bu sıvıların dengesizliğinden doğan ruh hâli gözler önüne serilmiştir: "Picrochole, böylece umutsuzluğa düşüp Bouchart Adasına doğru kaçtı. Riviere yolunda atı tökezleyip yuvarlandı. Picrochole'un o kadar gücüne gitti ki bu, safrası kabarıp, kılıcıyla atı öldürdü." (Rabelais, 2002: 211). Divan edebiyatında ise 16. yüzyıl şairlerinden Fuzulî'nin de hıtlarla ilgili sembolik eseri *Sihhat u Maraz* dikkat çekici bir kaynaktır. Bu kaynakta Ruh ve Mizac'ın aşkı ve başlarından geçen olaylar anlatılır. Bu olaylar gerçekleşirken dört hilt olarak bilinen kan, safra, balgam ve sevda "Beden" diyarının padişahları olarak kurgulanmıştır. Bu dört kardeş Ruh'a darılınca aralarında kavga etmeye ve Beden'in dengesini bozmaya başlarsa da sonra bir denge sağlanır (Fuzûlî, 2012). Halk deyimleri arasında da safra ile ilgili birçok deyim var olduğu bilinmektedir. Dört sıvı deyimler yardımıyla da sözlü ve yazılı edebiyata dâhil edilmiştir. Sıvıların isimleri zikredilmese bile edebî eserlerdeki karakterlerin hareketleri göz önünde tutulduğunda hangi mizaç grubuna dâhil olduğu tahmin edilebilir.

Aşk-ı Memnu karakterleri ahlat-ı erbaa unsurlarına göre incelendiğinde anasır-ı erbaa unsurları üzerinden tespit edilen bilgilerle örtüşen dikkat çekici bilgilerin elde edildiği görülmektedir. Hava elementine mensup olan Bihter vücuttaki sıvılardan kana karşılık gelen kanlı (sanguin, demevî) mizacın hemen bütün özelliklerini taşımakta hareketli, sıcak kanlı, değişken, çocuksu ve hayalperest bir yapı sergilemektedir. Toprak elementinden olan Nihal vücutta bulunan sıvılardan kara safraya karşılık gelen melankolik (sevdavî) mizaca sahiptir. Kara safranın dengesiz tavırları arttırması ve

ölüm ile ilgili çağrışımları zihne getirmesi özellikleri Nihal'in de roman içerisinde en çok vurgulanan özellikleri olması bakımından ilgi çekicidir. Ateş tabiatlı Behlül ise çok hızlı hareket etmesi, aniden sinirlenmesi ve romanın yakıcı unsuru olması sebebiyle vücuttaki sarı safraya karşılık gelen kolerik (safravî) mizaçtır. Romanda bulunan kişilerin asıl kaynakları olmaları, gerçek düşüncelerini dışarıya çok da yansıtılmaları, daha az hareket kabiliyetine sahip oluşlarıyla ve su grubuna mensup bulunmalarıyla Firdevs Hanım ve Adnan Bey'in flegmatik (balgamî) mizaçtan oldukları tespitine varılmıştır. Hava elementinin mevsimlerden bahara ve yaş dilimlerinden çocukluğa denk geliyor oluşu Bihter'in roman içerisindeki tecrübesiz ve umutlu başlangıcına işaret etmektedir. Ateş elementinden olan Behlül, yaz mevsimine denk gelen mevsim özellikleri göstermektedir. Hep birlikte bir yaz günü gidilen piknikte ateş elementinden olan Behlül'ün Bihter'in zihnine şehvet ateşini çakması olayları alevlendirmiştir. Toprak burcundan olan ve sonbahar mevsimiyle ilişkilendirilebilen Nihal ise romanda sürekli olarak yaprak dökümleriyle karşılaşmış, annesinin ölümüyle başlayan ayrılıklar çalışanların gidişi, Bülent'in yatılı okula verilmesi ve Mlle de Courton'un evden ayrılışıyla devam etmiştir. Romanın en yaşlı iki karakteri olan Firdevs Hanım ve Adnan Bey mizaçları gereği kış mevsimine tekabül etmekte, artık ömürlerinin sonuna gelmiş olan bu iki insan yalıda yaşanan yasak aşkla hayatlarını büyük bir kışa çeviren olayları atlatmaya çalışmaktadırlar.

Beden Yapısı ve Karakter Uyumuna Göre Aşk-ı Memnu Kişileri

Beden ve karakter uyumu üzerine yapılan çalışmalar anasır-ı erbaa ve ahlat-ı erbaa kavramlarından yola çıkılarak zamanla beden-karakter uyumu şekline evrilmeye başlamıştır. Milattan önce Çinlilerle başladığı düşünülen insan yüz biçimlerinden karakter okuma metodu zamanla Eski Yunan'da da görülmüş ve Aristoteles tarafından bu ilim herhangi bir hayvanın beden yapısına benzer özellikler taşıyan insanın o hayvanla aynı karakter özelliklerini taşıyacağı görüşüyle farklı bir boyuta taşınmıştır (Kretschmer vd., 1978: 5). Doğu âlimlerinin de Batılı âlimler gibi uzun yıllar beden yapısı ve karakter uyumu üzerinde durdukları bilinmektedir. Kıyafetnâme olarak adlandırılan bu ilim birçok esere konu olmuştur: *"İnsan bedeninin, ruhu örten bir elbise gibi düşünülmesi anlayışından doğan bu bilimin kökleri çok eskilerde kabul edilmiş; eski Mısır, Çin, Hint, İran, Yunan ve Roma'da da var olduğuna inanılmıştır. Kabullere göre bu ilmi, ilk defa Hipokrat(MÖ 5. yüzyıl) insanları sınıflamada, bazı hastalıkların teşhis ve tedavisinde kullanmış; daha sonra Eflatun, Calinus, İladus, Aristo gibi bilgeler konuyla ilgilenmiş, Sasani hükümdarı Nüşirevan da bu konuda bir eser yazdırıp, onunla hükmetmiştir. İslamiyet döneminde ilk defa İmam Şafii'nin bu konuda bir eser yazmış olduğu, bugün nüshası elde olmasa da, değişik kaynaklarda bildirilmiştir. Kaynaklar İbn Sina, Abdülkerim Kuşeyri, Fahreddin Razi, Muhyiddin Arabî'nin de konuyla ilgili eserlerinden haber verirler. Bu tür Farslara da geçmiş, bu konuda Arapça ve Farsça toplam yirmi dört kadar değişik adlarda eser verilmiştir. Türk edebiyatında bu konunun temelleri, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'ine kadar gider. Kutadgu Bilig'de, kıyafetnamelerdeki bakış açısını yansıtan, dış görünüşe göre insan karakterini tahlil eden bir çok beyit vardır... Bu konuda en eski eser olarak, Bedr-i Dilşâd'ın II. Murad'a sunduğu, köle ve cariye satın alırken dikkat edilmesi gereken hususları ihtiva eden bazı beyitlerden dolayı, Murâdnâme adlı mesnevisi ile; Sarıca Kemal'in Selatinnamesi'nde bahsettiği, elde mevcut olmayan, Firâsetnâme adlı eserleri kabul edebilirse de; elde mevcut ilk eser, Hamdullah Hamdi'nin Kıyafetname adlı eseridir. En meşhur olanı ise, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyafetnamesidir. Türk edebiyatında, bazılarının varlığı bilinip mevcudu olmasa da, konuyla ilgili yirmi kadar eser verilmiştir. Kıyafetnamelerdeki, fiziki yapıya bakarak çıkarılan ruhsal kişilik hükümlerinin, objektif dayanaklarının olamayacağı bir gerçektir. Ancak yine de muhtemelen bu hükümlerin çoğu, uzun tecrübeler sonucu verilmiştir. Ayrıca bu tür eserler içerisinde, hükümlerin doğruluğu üzerine birçok kıssa anlatılmıştır. Bugün de buna benzer fizyonomi, fizyotipoloji, kriminoloji gibi bilimler doğmuştur. Bu konu İslam toplumlarında bazı ayet ve hadislerle de temellendirilmeye çalışılmıştır. Kuran-ı Kerim'in mealen, 'Araftakiler, yüzlerinden tanıdıkları kâfirlere birtakım adamlara seslenirler" ayeti ile, 'Bunda görebilenler için, firsatli*

Turkish Studies

olanlar için nice ayetler, ibretler vardır' ve 'Onlar yüzlerindeki secde izlerinden tanınırlar' anlamlarındaki ayetlerini, bu konuda dayanak almışlardır. Hz. Muhammet de 'Müminin firasetinden sakının' buyurmuştur. Kaynakların verdiği bilgilere göre, bu bilimden hekimlikte, kişilerin tipolojik sınıflamasında, bazı hastalıkların teşhis ve tedavisinde yararlanılmıştır. Bu bilim özellikle siyaset alanında itibar görmüş, saraylarda kıyafetşinaslar görevlendirilmiş; saraya adamlar alımında, esir ve cariye alım satımlarında bu bilime başvurulmuştur." (Gülhan, 2009: 40-41-42).

Osmanlılarda devşirme olarak alınan çocukların da kıyafet ilmi esasına göre seçildiği kaynaklarda yer almaktadır: "Devşirme olarak alınan çocuğun köyü, kazası, sancağı, baba ve anasının ve sipahisinin isimleri, doğum tarihi ve yüz eşkâli ve sevkleri esnasında sürücü denilen sevk memurunun adı bir deftere yazılır ve bu defter iki nüsha olarak yapılırdı... Kanun mucibince Hristiyan çocuklarının en asilleri intihap olunurdu. Papaz oğulları da alınırdu. İki çocuğu olanın biri ve birkaç çocuğu olanın müsait olan en sıhhatlisi ve güzeli seçilirdi. Bir oğlu olanın çocuğu alınmayarak babasının hizmetine bırakılırdı. Alınacak çocukların orta boylu olmasına dikkat edilirdi. Uzun boylu ve endamı mütenasip olanlar saray için seçilirdi. Yahudiler ticaretle meşgul olduklarından onlardan devşirme alınmazdı. Anası ve babası ölmüş olan çocuğun terbiyesi noksan ve açgözlü olacağından dolayı alınmadığı gibi köy kethudasının oğlu da köy halkının rezillerinden diye alınmazdı. Çoban oğullarıyla genç çoban ve sığırtmaçlar kel, fodul, köse ve doğuşundan sünnetli olanlar da alınmazdı. Bundan başka Türkçe bilen İstanbul'a gitmiş bulunan, sanat sahibi olan oğlanlar da alınmazdı." (Pakalın, 1993: 447).

Modern dönemlere gelindiğinde 18. yüzyılda yaşamış olan Johann Caspar Lavater'ın fizyonominin temellerini attığı görülmektedir. Lavater, yüzde bulunan her bir organı ayrı bir başlık altında inceleyerek bu yapıların farklılığının kişinin psikolojisi üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Lavater'den sonra 19. yüzyılda Franz Josef Gall'ın Kafatası Bilimi (Frenoloji) çalışmaları başlamıştır. 1830'lara gelindiğinde ise Belçikalı Quetlet'in Napolyon'un askerleri üzerinde yaptığı ölçümlerden yola çıkarak "ortalama insan" kavramını oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. 1909'larda İtalyan Viola ve meslektaşısı Nicolas Pende'nin karakter ve morfolojinin çok sıkı bağlarla birbirlerine bağlandıkları görüşünden yola çıkarak insanları çeşitli tiplere ayırarak inceledikleri görülmüştür. Bu çalışmaları tam bir düzen içerisinde sistematikleştiren kişinin Dr. Ernest Kretschmer olduğu bilinmektedir. Akıl hastaları üzerinden yola çıkarak leptosom (astenik), atletik ve piknik tipler olarak ayırdığı insan tiplerinin psikolojik yapılarına da değinen Kretschmer, ince ve uzun yapılı astenik (leptosom) tiplerin şizofreniye, atletik tiplerin sara ya da zeka durgunluğuna, piknik tiplerin ise psikoz manyak depressivliğe meyyal olduğunu savunduğu görülmektedir. Yeryüzünde sadece %10'luk bir insan diliminin bu tiplerin katıksız özelliklerini taşıdığını diğer insanların karışık tipler olduğunu belirten Kretschmer, leptosom atletik, atletik piknik tiplere sahip olan bu kişilerin ruh hâllerinin de beden yapıları gibi değişebileceğinin altını çizmiştir. Kretschmer'e göre şizofreniye meyyal olanlar şizoit, psikozmanyak depressivliğe yakın olanlar ise sikloit mizaçlı kişiler olup, şizoitler daha çok içe, sikloitler daha çok dışa dönük tavırlar sergilemektedir. Şizofrenler kendi aralarında basit, heberfrenik, katotonik ve paranoid olarak ayrılırken, siklofrenler mani, melankoli, mani-melankoli karışık ve paranoidler olarak sınıflandırılmaktadırlar (Kretschmer vd., 1978).

Kretschmer'den sonra dikkatleri çeken en önemli bilim adamı Amerikalı profesör W.H. Sheldon olmuştur. Sheldon, Kretschmer'in aksine beden ölçülerini normal insanlar üzerinden belirlediği bir morfolojik ölçek geliştirmiştir. Ayrıca endomorfizm, mezomorfizm ve ektomorfizm olarak adlandırdığı bu üç vücut tipine karşılık gelen üç psikolojik tipi de viserotoni, somatotoni ve serebrotoni olarak belirlemiştir. Her tipin kendine ait olan psikolojik özelliklerini de maddeler hâlinde sıralamıştır (Kretschmer vd., 1978).

Turkish Studies

Çalışmaya kaynaklık eden bir diğer bilim adamı ise Fransız araştırmacı Dr. Louis Corman'dır. Corman, bedeninin tamamı yerine yüzün özelliklerinden hareketle insanın karakterini tanıma yöntemi üzerine çalışmıştır. Corman'a göre yüzde içe dönüklük çekilmeyeyle dışa dönüklük ise yayılmalarla belirginleşmiştir. Yüzü üç alana ayıran Corman, bu üç alanın yayılmışlığı yahut çekinikliği üzerinden karakter tespiti yapmaya çalışmıştır. Ağız ve çenenin olduğu bölüm içgüdüsel yaşam alanını; burun, kulaklar, elmacık kemikleri ve gözlerin olduğu kısım duygusal yaşam alanını; kaşların ve alnın olduğu bölge ise entelektüel yaşam alanını temsil etmektedir. Bu alanların genişliği yahut darlığı kişinin içgüdüsel, duygusal ya da entelektüel yanlarının ölçüsünü belirlemektedir. (Kretschmer vd., 1978).

Gerçek dünyadan yola çıkılarak oluşturulan edebî eserlerdeki kurmaca şahısların sanatkarlar tarafından ayrıntılı olarak beden tasvirlerinin yapıldığı bilinmekte, sanatçılar bu beden özelliklerini kimi zaman sembolik bağlamlarda kullanarak eserlerinde anlam derinliği yakalama yoluna gitmektedir. Beden yapısı ve karakter uyumu üzerine çalışma yapmış olan bu bilim adamlarının verileri ile edebî eser incelemesine gidildiğinde -özellikle bu ilimlerden haberdar olan yazarların eserleri incelendiğinde- şaşırtıcı benzerliklerin ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Lavater'ın yüz yapısından hareketle karakter tahlili üzerinde durduğu makalesini *İlm-i Sima* başlığıyla küçük bir kitapçık şeklinde çeviren Halit Ziya Uşaklıgil'in bu ilme vukufu bilinmektedir. Uşaklıgil, bu çeviri eserde öncelikle beden yapısı ve karakter arasındaki uyumdan daha sonra ise sima ilminin gelişiminden bahsetmiştir. Bu ilmin önce Yunanlılarda başladığını belirterek Sokrates, Hipokrat ve Aristoteles'in adlarını zikretmektedir. Yunanlılardan Araplara geçen bu ilim daha da gelişmiş ve İslam âleminde de yankı bulmuştur. Uşaklıgil, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Kıyafetnamesi*'ne de değindikten sonra ünlü fizyolog Lavater'ın ilm-i sima hakkında ne denli başarılı olduğuna dair birkaç anısına yer vermiş, eserin nihayetinde ise Lavater'ın ilm-i sima ile ilgili makalesini çevirmiştir. Bu eserde gözlerden kaşlara, kaşlardan saçlara, burna ve dudağa varana kadar tüm yüz unsurlarının şekil özellikleriyle birlikte taşıdığı mizaç özellikleri ayrıntılı şekilde anlatılmıştır (Uşaklıgil, 1311). Hem Doğulu hem Batılı âlimlerin beden yapısı ve karakter uyumu ile ilgili bilgilerine sahip olan Uşaklıgil, eserlerinde yarattığı karakterleri de bu bilgileri doğrultusunda şekillendirmiştir.

Aşk-ı Memnu karakterleri Kretschmer, Sheldon ve Corman'ın sınıflandırmaları ekseninde incelendiğinde Uşaklıgil'in şaşırtıcı bir biçimde beden yapısı ve karakter uyumu yakaladığı tespit edilmektedir. Romanın yozlaştırıcı unsurları olarak işaret edilebilecek olan karakterleri Bihter, Behlül ve Firdevs Hanım, Kretschmer'e göre atletik, Sheldon'a göre mezomorfik/somatotonik, Corman'a göre başta içgüdüsel alan olmak üzere duygusal ve entelektüel alan bakımından da dışa dönük gruba dâhil edilebilmektedir. Güzelliğini annesinden alan Bihter ve yasak aşk yaşadığı Behlül romanın cazibe merkezi olmaları sebebiyle "*mükemmele en yakın beden tipi*" (Kretschmer vd., 1978: 32) olarak tanımlanan atletik tipe yazar tarafından layık görülmüşlerdir. Giydikleri her şeyi kendilerine yakıştırmayı bilen bu iki karakter beden yapılarındaki güzellik sebebiyle maceraya daha yatkındırlar. Bihter, göz alıcı güzelliği sebebiyle Adnan Bey tarafından seçilmiş yine annesinden güzelliğiyle birlikte aldığı cinsel meyil sonucunda Behlül'le birlikte olmuştur. Behlül, ise beden yapısının düzgünlüğü sayesinde rahatlıkla istediği her ortama girebilmiş, sosyal hayatın en önemlisi de kadınların inceliklerini öğrenmiş ve bu doğrultuda Adnan Bey yalısındaki kadınların cazibe merkezi hâline gelebilmiştir. Bihter'in, Nihal'in, Peyker'in ve hatta Firdevs Hanım'ın dikkatini çekebilecek fiziksel özelliklere sahip olan Behlül'ün de Bihter gibi atletik tipe yakın, mezomorfik/somatotonik gruba dâhil olduğu içgüdüsel, duygusal ve entelektüel alan olarak dışa dönük tavırlar sergilediği söylenebilmektedir. Yaşı itibarıyla atletik tipten uzaklaşmaya başlayan Firdevs Hanım'ın da Melih Bey takımından tevarüs ettiği güzellik sebebiyle Bihter ve Behlül gibi maceraya yatkın bir karakter yapısına sahip olduğu tespit edilmektedir. Kızlarıyla rekabet edebilecek kadar kendisine güvenen önce Adnan Bey daha sonra Behlül'e kur yapabilecek kadar içgüdüsel enerjiye sahip olan bu kadın, beden yapısının kendisine bahşettiği dünya nimetlerinden faydalanmayı

Turkish Studies

bilmektedir. Yalıda dışarıdan dâhil olan bu üç kişinin dışında kalan yalının sahibi Adnan Bey, karakter yapısı bakımından pikniğe yakın atletik, viserotonik/endomorfik tipin özelliklerini göstermekte yüz hatlarına bakıldığında ise entelektüel ve duygusal alan bakımından dışa dönük fakat içgüdüsel alan bakımından içe dönük özellikler göstermektedir. Kitap okuduğu ve Osmanlı Türkçesi hakkında bilgi sahibi olduğu bilinen Adnan Bey, entelektüel kimliğinin yanında Nihal'e, Bülent'e hatta Bihter'e bir baba gibi şefkatle yaklaşması, çalışanlarına bile oldukça saygılı davranması sebebiyle duygusal yanıyla da öne çıkmaktadır. Bihter'in ve Firdevs Hanım'ın ilgisini çeken Adnan Bey, dış görünüş olarak da etkileyici bir yapıya sahiptir fakat gençliği ve daha güzel oluşu sebebiyle cinsel açıdan tercih gören hep Behlül olmuştur. Romanın hem beden yapısı hem karakter özelliği bağlamında en farklı olan karakteri Nihal'dir. Astenik (leptosom), ektomorfik/serebrotonik beden özellikleri sergileyen Nihal, yüz hatları açısından bakıldığında Adnan Bey gibi entelektüel ve duygusal alan bakımından dışa dönük, içgüdüsel alan bakımından içe dönüktür. Kendisine has, masum bir güzelliğe sahip olan Nihal, derslerinde özellikle piyanoda oldukça yetenekli, bunun yanında ailesini bir arada tutmak için kendisini feda edecek kadar duygusaldır. Behlül'e karşı duygusal hisler beslemesine rağmen cinselliği kabul etmeyen Nihal'in bu tavrı yaşının küçüklüğü, aldığı terbiye ve genetik kodlarına bağlanabileceği gibi içgüdüsel alan bakımından içe dönük bir yüz yapısına sahip olmasıyla da ilişkilendirilebilir.

Kretschmer'in beden yapısına bağlı olarak meyyal olunan hastalık grupları çerçevesinde bu beş karaktere bakılacak olursa Bihter'in mani-melankoliye; Nihal'in şizofreni, sara ya da psikojen nöbete; Behlül'ün maniye ve narsisizme, Firdevs Hanım'ın mani-histeriye, Adnan Bey'in ise melankoliye meyyal olduğu tespit edilmektedir. Yani Bihter, Behlül, Firdevs Hanım ve Adnan Bey sikloit mizaçlı iken Nihal şizoit mizaçlıdır. Beden yapısı ve karakter uyumu dâhilinde incelenen bu karakterlerin hem Kretschmer'in hem Sheldon'un hem de Corman'ın verileriyle çok büyük oranda paralellik göstermesi gerek günlük hayatta gerek kurmaca metinlerde insan karakteri ile bedeni arasında büyük oranda bir uyum olduğu sonucunu akıllara getirmektedir.

Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Aşk-ı Memnu

XX. yüzyılın önde gelen bilim adamlarından Sigmund Freud, çağında ve sonraki dönemlerde oldukça dikkat çeken psikolojik tespitlerde bulunmuştur. Freud, yazar-yaratıcılık ve edebî eser arasında sıkı bağların olduğunu belirtmiştir. Edebî eserlerin bir gündüz düşü mahsulü olduğunu savunan Freud, bir çocuğun oyun oynarkenki tavrını takınan yazarın da eserini kaleme alırken kendi buhranlarından arınma yoluna gittiğinin altını çizmiştir (Freud(b), 2014). Edebî eser-gündüz düşü arasında kurulan bu rabita eserin bir rüya metni olarak yorumlanabileceği ve Freud'un rüyaları yorumlayarak oluşturduğu rüya sembollerinin edebî metne rahatlıkla uygulanıp yazarın bilinçdışı faaliyetinin rahatlıkla okunabileceği düşüncesini de beraberinde getirmektedir.

Uşaklıgil'in gündüzdüşü olarak yorumlanabilen *Aşk-ı Memnu* eseri de Freud'un *Rüya Yorumları* (2014) eserinden hareketle sembolik çözümlemelere tabi tutulabilmektedir. Freud'un rüya sembolizmine göre içe dönük nesnelere kadını dışa dönük nesnelere erkeği temsil etmektedir (Freud(a), 2014: 381). Bu kabulden yola çıkılarak *Aşk-ı Memnu*'nun sembolik çözümlemesi yapıldığında oldukça ilginç verilerle karşılaşıldığı görülmektedir. Kapı, soba, pencere, oda, kutu, sandal, çanta, cüzdan gibi kadını sembolize eden unsurların yanında baston, sigara, parmak, ayak, anahtar, kalem gibi erkeği sembolize eden unsurlar cinsel öğelerle süslü sahnelerde derin bilinçdışı çağrışımlar yaratacak şekilde kullanılmış, hatta bu satırlar yazarın Freud'un çalışmalarından haberdar olabileceği kanısını uyandırmıştır. Rüya kavramından hareketle eser incelendiğinde Bihter'in rüyasının da yine Freud'un *serbest çağrışım* yöntemine uygun olarak okunabileceği gözlerden kaçmamaktadır. Bihter, evliliğinde mutsuz olduğunu anladığı evlilik yıldönümünün gecesinde "gülme" eylemi ile çağrışım yakalayarak "güler yüzlü" anlamını taşıyan Behlül'ü

hatırlamış ve Behlül'ün onun zihninde bilinçdışı düzlemde yarattığı cinsel çağrışımın açığa çıkışıyla yasak aşkın fitili ateşlenmiştir.

Sanat-sanatçı ilişkisi açısından bakıldığında Halit Ziya Uşaklıgil'in her kahramanda farklı bir renge büründüğü ve egosundan farklı yansımaları bu kahramanlar aracılığıyla esere yansıttığı söylenebilir. Freud'a göre özellikle ruhbilimsel romanlarda yazar kendi iç âlemlerini gözlemlemek suretiyle egosunu birden fazla parçaya ayırarak kahramanlarını kişileştirmektedir: “Çok sayıda imgelemsel yazının naif gündüz düşü modelinden uzağa taşındığının gayet iyi ayırdındayız ve yine de bu modelden en aşırı sapmaların bile kesintisiz geçiş olguları dizisi kanalıyla bu modelle ilişkilendirilebileceği kuşkusunu baskılayamam. ‘Ruhbilimsel’ roman olarak bilinen yapıtların çoğunda diğerlerinin arasından yalnızca bir insanın -bir kez daha kahramanın- betimlenmesi beni etkilemiştir. Sanki yazar kahramanın aklına yerleşmiş ve diğer kişiliklere dışarıdan bakıyor gibidir. Kuşkusuz, ruhbilimsel roman özel doğasını genel olarak çağdaş yazarın öz-gözlem yoluyla kendi egosunu çok sayıda ego parçalarına ayırma ve bunun sonucunda kendi zihinsel yaşamının çatışan akımlarını çeşitli kahramanlarda kişileştirme eğilimine borçludur.” (Freud, 1999: 132).

Kahramanların Uşaklıgil'in farklı yansımaları olarak okunabileceği bu romanda olayları biraz daha geriden seyreden ve akışına bırakmaya çalışan karakterin Adnan Bey olması yazara en yakın karakterin Adnan Bey olması görüşünü destekleyecek bir ayrıntıdır. Ruşen Eşref Ünaydın'ın *Diyorlar Ki* eserinde yapmış olduğu Uşaklıgil tasviri göz önünde bulundurulduğunda Adnan Bey ile Halit Ziya benzerliği açıkça görülecektir: “Sobaların mikaları arkasında uzun alev fiskiyeleleriyle çitirdayan odunlar... Onların, çok güzel ve kıymetli Uşak halıları üzerinde uçuşan, titreyen gölgeleri... Birizbirizlerin, tenteneli storların üzerine inen gümüşü perdeler arkasındaki donuk, buğulu geniş camlar. Dışarıda uğultularla yağın kar... Bütün bunlar hayalime can veriyordu. Ve dudaklarından çenesine inen ufacık beyaz sakalı, dolgun ve uçları sivri, düz bıyıklarıyla, başını ancak örtebilen incecik, gümüşü saç telleriyle bir Lavedan'ın bir Prevost'nun romanlarındaki bir kahramana benziyordu. Mesela: Çok aşırı ve uzun çalışmalarından sonraki yorgunluğunu bir eyalet köşesinde dinlendiren orta yaşlı, kalan ömrünü kır ve tabiat hayatına adanmış bir kont...”

İnsanlarla olan münasebetlerinde daima ihtiyatlı, herkese karşı terbiyeli; fakat onlardan mümkün olduğu kadar uzakta yaşayan, aşırılığa kaçmayan bir bedbinliğin hoş giden havası içinde ömür geçiren bir kont... Kırlar ve güzel bahçeler meraklısı bir adam ki, köşkünde bile tercih ettiği oda belli; o odada oturduğu koltuk belli... Sevdiği ağızlıklarla sigara kutularının durduğu masa belli...” (Ünaydın, 1985: 42-43). Adnan Bey de Uşaklıgil gibi düzenli, saygılı ve mesafeli bir yapıya sahiptir.

Eser içerisinde tespit edilen bir diğer önemli kompleks yine Freud'un ortaya koyduğu Oedipus kompleksidir. Freud, insan psikolojisinin temelinde saldırganlık ve cinsellik güdülerinin bulunduğunu, bu güdülerin bireyin bebeklik çağından başlayıp gelişen yapılar olduğunu belirtmiştir. Eğer ki anne ve baba belli bir yaşa kadar çocuğun cinsel kimliğinin gelişimine yardımcı olursa bu sürecin sağlıklı bir bireyin yetişmesine zemin hazırlayacağı, aksi takdirde bireyin kişisel bütünlüğünü sağlayamaması sebebiyle yaşamı süresince güçlüklerle karşılaşacağı görüşü Freud'un öne çıkan tespitlerindedir.

Freud'un çocukluk dönemi psikolojisiyle ilgili olarak üzerinde durduğu en önemli sorunlardan biri erkeğin annesine cinsellik kaynaklı yakınlık duyduğu görüşüdür. Bu iddia “Oedipus kompleksi” olarak adlandırılmıştır. Freud'un “nevrozların çekirdek kompleksi” (Green, 2004: 62) olduğunu öne sürdüğü bu kompleks kişinin tüm hayatını etki altına almaktadır. Freud'a göre erkek çocukların annelerine karşı cinsellik kaynaklı bir yaklaşımları vardır ve bu sebeple babalarını rakip olarak görmektedirler. Fakat hadım edilme korkusuyla bu güçlü rakip karşısında geri çekilerek anneyi cinsel obje olarak görmekten vazgeçer ve libidoyu başka bir kadına yönlendirirler. Bu olaya

Oedipus kompleksi adının verilmesinin sebebi de Yunan mitolojisinin en önemli kahramanlarından olan Kral Oedipus ve annesi arasındaki maceradır. Kız çocukları ve babaları arasındaki kompleks ise Elektra kompleksi olarak adlandırılmaktadır. Kız çocuk doğumundan itibaren erkeklik organının olmayışını eksiklik olarak görür ve babanın erkeklik organına özenerek anneyi rakip kabul eder: “Penisi olmadığını fark eden kız çocuğunun, kendisini penisten yoksun bıraktığı (iğdiş ettiği) gerekçesiyle annesini suçlayarak temel sevgi nesnesi olarak annesinden uzaklaşıp babasına yönelmesi, ondan bir ‘penis’(çocuk) istemesi ile tanımlanan bir ruhsal süreç.”(Budak, 2009: 246). Bu duruma Elektra kompleksi isminin verilmesi de yine Yunan mitolojisinde aşığıyla birlikte babasını öldüren annesinden öğ almak için kardeşini yetiştiren Elektra adlı kahramana dayanmaktadır. Elektra kompleksi Oedipus kompleksinden daha karmaşık ve daha uzun süren bir dönemdir: “Karmaşanın çözümü, erkek çocuğun annesinden vazgeçmesi (ensest yaşağını tanıması) ve babasıyla özdeşleşmesi iken, benzeri, süreç kızlarda çok daha geç ve güç gerçekleşir. Nitekim ‘kız çocuk-anne’ çatışmaları ‘erkek çocuk-baba’ çatışmalarından genellikle daha uzun, kimi kere tüm yaşam boyu sürer ve ‘anne-kız çocuk ilişkisi, hatta iki kadın arasındaki ilişkiler daima daha çift değerli seyredir.” (Tura, 2010: 57-58).

Freud, psikolojik sorunların oluşmasındaki temel sebebi çocuğun bu çatışmalı dönemi sağlıklı şekilde atlattıramamasına bağlamaktadır. “Freud’a göre ‘hadım edilme kompleksi’ ve buna bağlı olarak ‘Oedipus kompleksi’ ruhsal sorunların çoğunun temelinde bulunan bir olgudur; normalde fazla hasar görmeden atlatılabilecek olan bu kompleks, ana-baba ile çocuk arasındaki ilişkinin niteliğine göre, hastalıklı bir hâl alabilir.”(Cebeci, 2004: 225). Bu bilinçdışı olaylardan yola çıkarak Freud’un ilişkilerdeki “yasak” kavramına ve her kültürün farklı bir “yasak” kavramının olduğuna değindiği görülmektedir. İlkel kabilelerdeki cinsel ilişkilerin toplum düzeyindeki normallik yasaklık ölçütlerine değinilen “Totem ve Tabu” kitabında ilk cinsel ilginin aile içi olduğu konusuna değinilmiştir: “Psikanalizden öğrendiğimize göre, oğlan çocuklarının ilk seçtikleri seksüel obje yasaksevisel nitelik taşır, anne ve kızkardeş gibi yasak kişilere yöneliktir. Büyüyüp yetişkin duruma gelmekte olan bir oğlan çocuğunun hangi yollardan geçerek, yasaksevinin cazibesinden kendini kurtardığını da yine psikanalizden öğrenmekteyiz. Nevrozlu kişiye gelince, her zaman kendisinde psişik çocuksallıktan (enfantilizm) bir parçayı barındırarak çıkar karşımıza; ya psikoseksüalizmin çocuksal koşullarından kendini kurtaramamış ya da sonradan ilgili koşullara geri dönmüştür (gelişimin engellenmesi ve regresyon). Dolayısıyla, bilinçdışı ruhsal yaşamında libido fiksasyonları ya hâlâ başlıca rolü oynamaktadır ya da yeniden bu rolü oynamaya başlamıştır. Anne ve babayla yasaksevisel isteğin egemenliğinde sürdürülen ilişkinin nevrozların çekirdek kompleksini oluşturduğunu daha önce saptamıştık. Yasaksevinin nevroz için taşıdığı öneme ilişkin psikanalitik bulgulara, erişkinler ve normaller tarafından doğal olarak alabildiğine yaygın bir yadsımayla karşı çıkmıştır...” (Freud, 2013: 34-35).

Aşk-ı Memnu’nun yazıldığı tarihe dönülecek olursa II. Abdülhamit’in istibdat dönemiyle karşılaşılacaktır. Dönemin en önemli konu başlıklarından biri de muhakkak ki “yasak” kavramıdır. Osmanlı Devleti’ndeki padişahların durumuna psikanalitik açıdan yaklaşıldığında Oedipus kompleksinin sık sık gözlemlendiği dikkatleri çekmektedir. Osmanlı Devleti’nde güçlü, padişah babalar ile babalarının tahtına talip olan veliahtlar arasında amansız bir mücadele görülmektedir. Freud, *Totem ve Tabu* (2013: 204) adlı eserinde bu olayın yüzyıllarca tekrar edilen bir yaşam şekli olduğunu, mücadeleyi kim kazanırsa iktidarın -ta ki kendisinden daha güçlü olan oğlunun onun tahtını elinden alana kadar- tek sahibinin o kardeş olduğunun altını çizmiştir. Böylelikle babalar ve oğullar arasında yasaklar ve iktidar mücadeleleri içinde büyük olaylar atlatılmıştır. Bir taraftan babanın otoritesi ve hadım etme tehdidiyle karşılaşan veliaht bir taraftan da toplumun ona dayattığı yasaklar içinde kendi kişisel özgürlüklerinden iktidar uğruna feragat ederek yaşamaktadır. Yasaklarından sıkça bahsedilen Sultan Abdülhamit’in de bu kabuller çerçevesinde çocukluğundan itibaren yasaklar üzerine kurulu bir hayat yaşadığı, şehzade olması sebebiyle hem yönetimden hem

de halktan gelen baskı ve yasaklara maruz kaldığı, padişahlığı süresince de hem iç işlerde hem de dış ülkelerle ilişkilerde devletin neredeyse en çok baskı ve yasakla karşılaştığı bir süreçte uzun bir süre iktidar mücadelesi verdiği bilinmektedir. Üzerinde bu kadar baskı bulunan ve hayatı yasaklarla donatılmış olan padişahın halka ve özellikle aydınlara yansıttığı her düşünce ve fiiliyatın zemininde de yasak kavramı yatmaktadır. Yasak ve cinsellik konuları edebî metinlerde de sık sık kullanılmıştır. Freud tarafından saldırganlık ile bağı koparılamaz bir içgüdü olarak tanımlanan cinsellik bu dönemde siyasi şartları içinde edebî eserlerin en önemli konusu hâlini almıştır. Sultan Abdülhamit'in baskı döneminde eserler kaleme alan Servet-i Fünûn edebî topluluğunun da bu yasaklardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu topluluğun yazarlarından olan Halit Ziya Uşaklıgil de “yasak” kavramı üzerinde duran şahsiyetlerdendir. Selim İleri'nin romandan alıntı yaparak romanda bulunan ruh hâlini özetlediği “*uzun bir kışın siyah günleri*” ibaresi genelde II. Abdülhamit yönetiminin özelde Bihter-Behlül yasak aşkının sürdüğü yasaklı dönemi hatırlatmaktadır. Kış-bahar mevsimi arasındaki tezatlı kullanımın II. Abdülhamit döneminde yasaklandığı, kış mevsiminin bitip baharın gelmesi isteğinin şairler ve yazarlar tarafından “*II. Abdülhamid devrinin bir kış mevsimi olduğu ve onun sona erip bir bahar mevsiminin gelmesi istenildiği*” anlamında sembolik kullanıldığı gerekçesiyle edebî eserlerin sansüre takıldığı bilinmektedir (Bayur, 1964: 4). Bu yasaklı ortam altında yazılmış olan eserin de yasak ilişkilerin tam ortasında bulunması tesadüf olarak görülemez. Yazar, eserde bilinçli bir tercihle insan soyunun yasak kavramı üzerinden ilerleyişini bireysel ve toplumsal olarak ele alma yolunu seçmektedir. II. Abdülhamit döneminin eserlere getirmiş olduğu yasak yazarın bilincinde anafolar yaratarak ilk yasağa -Adem ile Havva olayına- kadar derinleşmiş, “yasak” kavramı Moran'ın (2010: 108) da belirttiği gibi insanın en derinlerinde bulunan “cennete dönüş isteği” olarak da *Aşk-ı Memnu*'da vücut bulmuştur.

Erkeklerde Oedipus kadınlarda Elektra kompleksi olarak adlandırılan bu kompleks, *Aşk-ı Memnu*'nun dört temel karakterinde görülmektedir. Kendisinden yaşça büyük bir adamla parası için evlenen ve sadık kalamayan Firdevs Hanım'ın genetik olarak ona çok benzeyen kızı Bihter de annesinin tüm karşı koyuşlarına rağmen kendisinden yaşça çok büyük bir adamla evlenerek ona sadık kalamamıştır. Bihter, hem genetikten gelen özelliklerinin hem de annesiyle sıkı bir ilişki kurmadığı için içerisinde boğulduğu Elektra kompleksinin kurbanı olmuştur, denilebilir. Elektra kompleksinden muzdarip olan Firdevs Hanım'ın babasız büyüyen kızı Bihter, annesinin evlenmek istediği Adnan Bey'i onun elinden alarak yasağı çiğnemiş ve kendi felaketine zemin hazırlamıştır. Elektra kompleksinden nasibini alan bir diğer karakter ise Nihal'dir. Nihal, annesini çok küçük yaşta kaybetmesinin de vermiş olduğu bir açlıkla babasını sahiplenmekte, onu hiç kimseye paylaşmamaktadır. Bihter'in eve gelişiyle babasını üvey annenin elinden alma savaşına giren Nihal, Bihter'in Adnan Bey'i sembolik olarak ona yasaklamasıyla birlikte Elektra kompleksinden bir nebze de olsa sıyrılarak kendisine bir başka eşi -Behlül'ü- seçmeyi uygun görmüştür. Behlül ise Elektra kompleksinin erkek çocuktaki karşılığı olan Oedipus kompleksinden muzdarip bir karakterdir. Babasının Anadolu'daki görevi sebebiyle İstanbul'da, yatılı okulda büyümek zorunda kalan Behlül, baba gibi gördüğü Adnan Bey'in elinden yengesini alarak Adnan Bey'in tahtını ele geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nin ahlak anlayışı sebebiyle yazar baba-oğul savaşının yerine amca-yeğen rekabetini kullanmayı tercih etmiş ayrıca yazar elde edilmeye çalışılan kadını amcanın saygı duyulan ilk eşi değil yıllar sonra evlendiği eşi olarak çizmeyi uygun bulmuştur. Oedipus kompleksine sahip olan bir diğer karakter de evin küçük beyi Bülent'tir. Behlül'e özenen Bülent, babasının tahta oymakta kullandığı kalemleri çalarak duvarları boyamakta ve Adnan Bey'in “*evin kirletilmemesi*” hususunda koyduğu yasağı delmektedir. Babanın elinden erkek cinselliğini sembolize eden kalemlerin alınması ve kadın cinselliğini sembolize eden oda hakkında babanın koyduğu yasağın çiğnenmesi akıllara Oedipus kompleksinin Bülent'te de yankı bulduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/15

Freud'un üzerinde durduğu bir diğer temel kompleks ise narsisizmdir. Freud, narsisizm kavramının Paul Näcke tarafından 1899'da ortaya konulduğunu, bu durumun kendi bedenine cinsel nesneye davranır gibi davranma tavrından ileri geldiğini belirtmiştir: “*Narsizm terimi klinik tarihten türemiş ve Paul Näcke tarafından 1899'da, kendi bedenine genellikle cinsel bir nesnenin bedenine davranıldığı gibi davranan, yani kendi bedenine tam bir tatmin elde edene kadar bakan, onu okşayan, seven bir insanın tutumunu tanımlamak üzere seçilmiştir. Bu dereceye varmış narsizm, öznenin tüm cinsel yaşamını içine alan bir sapıklık anlamı taşır; sonuç olarak da tüm sapıklıkları incelerken karşılaşmayı beklediğimiz temel özellikleri sergiler.*” (Freud, 2012: 23).

Freud'a göre çocuk önceleri kendi bedenini tanır ve tatmin olurken narsistik evrede bu cinsel hazı kendisine yönelmekte eğer ki bu evreyi aşabilirse kendisinden başka bir nesne bulma çabasına girişmektedir: “*Narsisizm, bireyin, o ana kadar oto-erotik etkinlikler içinde yer almış olan cinsel dürtülerini, bir sevgi nesnesi elde etmek üzere birleştirdiği; kendisini, kendi bedenini sevgi nesnesi olarak aldığı ve ancak bunun ardından kendinden başka bir insanı nesnesi olarak seçmeye doğru ilerlediği bir evreyi temsil etmektedir.*” (Tükel, 2012: 12). Aşağılık kompleksinden kaynaklı büyüklük kompleksi olan narsisizm şöyle açıklanmaktadır: “*Narsistik kişilik bozukluğu olanların kendi önemlerine ilişkin büyüklük duyguları vardır. Özel insanlar olduklarına, özel haklarla donandıklarına inanırlar. Eleştirilmeye ya da yenilgiye büyük bir kızgınlıkla ya da depresyonla karşı koyarlar. Benlik saygıları kırılmıştır. Başkalarını kendi çıkarları için kullanma eğiliminde olurlar, başkalarıyla eşduyum yapamazlar. Dış görünüşleriyle aşırı derecede ilgilidirler ve kendilerine hayran olunmasını beklerler.*” (Koroğlu, Bayraktar, 2011: 91).

Küçük yaşlardayken anneyi kaybetme ve annenin sevgisinden yoksun olma yahut annenin belli bir sebepten ötürü çocuğu tam olarak sahiplenemeyişi narsisizmin sebebi olarak gösterilmektedir: “*Küçük yaşlarda anneyi yitirme ya da anne tarafından reddedilmiş olma yüzünden anneye eşduyum yapılamamış olmasının bu bozukluğun gelişmesinden sorumlu olduğu düşünülmektedir.*” (Koroğlu, Bayraktar, 2011: 91).

Aşk-ı Memnu'daki üç temel karakterin -Firdevs Hanım, Bihter ve Behlül- narsisizmden nasiplerini aldıkları görülmektedir. Anne sevgisinin olmadığı bir aileden gelen Firdevs Hanım, kızlarıyla rekabet edecek kadar dış görünüşüne olan güveniyle, erkekleri birer kese olarak görüp onları kullanmanın peşinde oluşuyla, kendi çocuklarıyla dahi yürekten bir bağ kuramayışıyla narsisizmin özelliklerini taşımakta hatta çoğu zaman histerik tutumlar da takınmaktadır. Bihter, annesi Firdevs Hanım'dan hiçbir zaman tam olarak annelik görmemiş ve bu sebeple hayatı süresince sevgi konusunda sorunlu ilişkiler yaşamıştır. Bihter'in narsizminin romana en çok yansıdığı sahne evlilik yıldönümü için gidilen Göksu gezintisinin akşamında yatakodasında aynanın karşısına geçtiği sahnedir. Bihter'in yaşadığı bilinç bölünmesi ve erkek gözüyle kendisini görerek kendi bedenine hayran oluşu Uşaklıgil'in psikoloji biliminin inceliklerini edebiyatla buluşturduğu eşsiz bir sahnedir. Fakat bu üç karakterden en çok Behlül, narsisizm tanımının hemen bütün özelliklerini kendisinde taşımaktadır. Yatılı okulda okumuş olan Behlül, annesinden uzak büyümüş ve bu durum psikolojisinde derin yaralar açmıştır. Her kadında anne imgesi arayan bu uçarı karakter kendisine olan hayranlığı, ilişkiye girdiği tüm insanları kullanılabilir potansiyeli, derinlikli ilişkiler kuramayışı sebebiyle narsistik bir karakter olarak sunulmaktadır.

Başta Oedipus, Elektra ve narsizm olmak üzere mani, melankoli, histeri, verem, sara, psikojen nöbet gibi hastalıkların belirtilerini gösteren *Aşk-ı Memnu* karakterleri hem yazarın hem yazarın yaşadığı dönemin insanların psikolojilerinin dışı vurumu olarak okunabilmektedir. Romanın yazıldığı döneme bakıldığında *Aşk-ı Memnu* üzerindeki yoğun melankolik hâlin nedeni daha çabuk anlaşılacaktır. “Hastalık” motifinin sıklıkla işlendiği Servet-i Fünun romanı hasta adam olarak tabir edilen Osmanlı Devleti'nin eserlerde vücut bulmuş hâli gibidir. Hemen bütün karakterlerin melankolik olduğu bu dönem romanlarındaki ruh hâli Türk edebiyatında hâlâ devam

eden bir mizaç özelliği olarak okuyucu karşısına çıkmaktadır: “Günümüz romanlarını okurken de sık sık *Servet-i Fünun* dönemi hassasiyeti ile karşılaştığımızı belirtmek lazım. *Servet-i Fünun*’un kişilerine hakim olan ‘spleen’, melankoli, can sıkıntısı, oyalanma ihtiyacı, bu günün yazarlarında da kendisini göstermektedir.” (Enginün, 1996: 101). Özellikle intihar teması bu melankolik mizaçlı karakterlerin genellikle çıkış yolu olarak gösterilmiş dönemin devlet adamları ve sanatçıları da sıklıkla karşılaşılan bu tutum romanlarda önemli bir motif olarak tekrar edilmiştir. Sultan Abdülaziz’in kollarını keserek intihar etmesi (Uşaklıgil, 2008: 98) Tevfik Fikret, Mehmet Rauf gibi sanatçıların sık sık intihardan bahsetmeleri ve içlerinde yaşattıkları yoğun kaçış duygusu (Kerman, 2009: 164) yine Uşaklıgil’in aile çevresinde yaşanan çok sevdiği amcası Süleyman Bey’in aşk uğruna intihar etmiş olması (Uşaklıgil, 2008: 430-431) *Aşk-ı Memnu*’nun yazarının Bihter’i intihara sürüklemeye gerekçeleri olarak gösterilebilir. Hatta bu kadar intihar duygusuyla çevrelenmiş olan Uşaklıgil’in intihar isteğinden bu karakter vasıtasıyla arındığı yorumu çok da uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir. Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*’yu yazdıktan yıllar sonra, 1937 yılında, çok sevdiği oğlu Halil Vedat’ı da intihar vakası sonucunda kaybedecektir (Önertoy, 1999: 9).

Dönemin önemli sosyal problemlerinden olan kölelik mevzusunun da romanlarda işlendiği bilinmektedir.² Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*’da dönemin iki problemini -köleliği ve veremi- Beşir üzerinden gözler önüne sermiştir. Uşaklıgil’in de halayıklarla, lalalarla dolu konak hayatına alışkın olduğu *Kırk Yıl*’da kaleme aldığı hatıralarda aktarılmaktadır. *Aşk-ı Memnu* içinde de bu mevzuya Habeş Beşir aracılığıyla değinilmekte, Uşaklıgil’in çocukluğunda konağında veremden ölmüş olan birçok çalışanın hayat hikâyesine Beşir aracılığıyla ayna tutulmaktadır. Mehmet Rauf’un *Aşk-ı Memnu* ile ilgili değerlendirmesinde “esere faydası kadar zararı olan bir karakter”³ (Mehmet Rauf, 1317/1318: 50-53, Aktaran Enginün-Kerman, 2011:432) olarak yorumladığı hadım edilmiş olan bu küçük köle Nihal’e yasak bir aşk beslemekte fakat Nihal’in farkına varmaz tavırlarıyla içten içe üzülmemektedir (İleri, 2011: 234-235). Beşir’le birlikte sosyal sınıf farkının toplumdaki yansımalarını göz önüne seren yazarın hayatında da Beşir-Nihal ilişkisine benzeyen bir vakanın varlığı *Kırk Yıl* adlı hatıra kitabında kaleme alınmaktadır. Halit Ziya’nın ağabeyi Ethem Bey’e karşılıksız bir aşk besleyen ve bu aşkı ölüm döşeğinde itiraf eden Gülter, Beşir’in yazarın kalemine geliş sebebi olarak yorumlanabilmektedir (Uşaklıgil, 2008: 111-112).

Aşk-ı Memnu’nun beş ana karakteri dışında kalan Bülent, Peyker ve Mille de Courton’un da romanın psikolojik derinliğine katkıları yadsınamayacak ölçüdedir. Bu üç yan karakterin

² Ayrıntılı bilgi için İsmail Parlatur’ın *Tanzimat Edebiyatında Kölelik* adlı eserine bakılabilir (Parlatur, İsmail (1987), *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.)

³ “Mesela Beşir meselesi, esere faydası kadar zarar da veriyor; bizzat, bunda feci bir ders var, bir güzellik var, vukuat arasında, kimsenin fark etmediği bu fecia, vukuattan ölen, herkesin ihmal ve lakaydisi arasında sürünerek nihayet hanımı için son fedakarlıkla can veren bu köle hikayesi aslında pek müessir, pek feci olmakla beraber, teşevvüs-i vukuat arasında, bunun kariler de eşhas-ı vaka gibi farkında olmuyorlar. Lüzumsuz diyebileceğim bir parça da kitabın ilk sayfalarını imla eden Melih Bey takımının tarih-i ahvalidir; bunun cerayan-ı vak’ada Beşir kadar bile tesiri yok, belki merakın teehhürünü mucip oluyor; sonra, muharrir bu kadar tama’ın mucip olacağı tabii bir perişanlıkla, bütün tasvirlerinin yerlerini hakıyla tayin edemediğinden Behlül’ün tarifi, mürebbiyenin hayatı, Nihal’in, Bihter’in, Adnan Bey’in tasvirleri gibi, az çok mühim olan şeyler, öyle yerlere rast geliyor ki romanın heyet-i mecmua hissi bundan da sakat kalıyor. Aksam-ı muhtelif hep birden idare olunamayarak dağınmış duruyor.” (Mehmet Rauf, ‘Tedkikat-ı Edebiye: Aşk-ı Memnu’, *Servet-i Fünun*, nu. 524-525, 15-22 Mart 1317/28 Mart-4 Nisan 1901, s. 50-53; 67-71.) (İnci Enginün-Zeynep Kerman (2011), *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 4 Eser Tanıtma ve Önsözler (1860-1923)*, İstanbul: Dergah Yayınları, s. 432). Mehmet Rauf’un bu değerlendirmesine rağmen Beşir’in de Melih Bey takımının da romanda önemli roller oynadığı dikkatleri çekmektedir. Beşir, dönemin sosyal hayatında yaşayan köleleri temsil ederken Melih Bey takımının geçmişinin ayrıntılı olarak verilmesi olayların natüralizm akımı çerçevesinde kalıtımla gelen özelliklerin sebep-sonuç bağlamında ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

varlıklarıyla ana karakterlerin psikolojik olarak ya buhranlara sürüklenmelerine ya da rahatlamalarına sebebiyet verdikleri görülmekte, ayrıca yazar, bu yan karakterler vasıtasıyla yer yer kendi çocukluk anılarına dönüşler yaparken kimi zaman da onlar vasıtasıyla ahlaki dersler vermektedir. Uşaklıgil'in çocukluk anılarına bakıldığında (Uşaklıgil, 2008) Bülent'in özelliklerinin anılardan hareketle şekillendiği görülmekte aynı zamanda Bülent, varlığıyla Nihal'in korunaklı yapısına katkıda bulunmaktadır. Peyker ise Bihter üzerine yansıttığı olumsuz tutumlarla onun kötü gidişatını körüklemek için kullanılmış bir karakter olarak yer almaktadır. Kardeşini koruma isteğinden uzak olan bu abla Bihter'e "kocasına hıyanet etmeyeceğini" (Uşaklıgil, 2010: 176) söyleyerek Bihter'in zihninde yasak kavramını şekillendiren kişidir. Mlle de Courton ise Batı'nın kendi değerlerine bağlı taklit olmayan aslolan temsilcisi konumundadır. Behlül, Bihter ve Firdevs Hanım yanlış Batılılaşma kurbanı yozlaşmış karakterler olarak vücut bulurken Nihal, Bülent ve Adnan Bey hem kendi değerlerine sahip çıkmayı hem de Batı'nın terbiyesini almayı başaramışlardır. Değerlerine bağlı kalarak Batılılaşan Adnan Bey ve ailesine daha sonradan dâhil olan muhafazakâr Mlle de Courton, ailenin dağılması için çok büyük çaba göstermiştir. Çalışmada yer yer Peyker'den, Bülent'ten, Mlle de Courton'dan hatta Beşir'den bahsedilse de karakter tahlili aşamasında romanın beş ana karakteri göz önünde tutulmuş, bu karakterler fizyoloji-psikoloji-bilinçdışı-toplumsal yapı dörtgeninde incelemeye tabi tutulmuşlardır.

Romandaki kişilerin dışında mekânların da psikolojik gönderimlere sahip olduğu fark edilebilmektedir. Olayın geçtiği mekânın büyük çoğunlukla Adnan Bey'in yalısı olması romanın eleştirilmesine ve kimi eleştirmenlerin bu tutumun romanın sosyal hayattan soyutlanmasına sebep olduğu kanısına varmalarına yol açmıştır. Fakat mekânın dar bir alan olmasının sembolik boyutlarının yapılan bu eleştirilerde göz ardı edildiği görülmektedir. II. Abdülhamit'in istibdatından bunalan bir yazarın uçsuz bucaksız mekân tasvirlerini sadece kahramanlarının hayal kurduğu bölümlerde kullanabilmesi ayrıntısı aslında eserden hareketle Uşaklıgil'in psikolojisine de önemli bir kapı aralamaktadır. Ayrıca daralan mekân kahramanların köşeye kısılmışlık hissini yaşamalarında ve bunu okuyucuya yansıtmasında önemli bir sembol olarak görülmektedir. Özellikle Bihter'in köşeye sıkışmışlık hissi karakterine en uygun mekân olan yatak odasıyla sembolleştirilmiş, cinsel isteklerinin farkına varmasıyla uçuruma sürüklenen bu "nefis kadın" (Uşaklıgil, 2010: 250) için hayat yatak odasında başlamış ve burada bitmiştir. Yine Adnan Bey'in çalışma odası onun hayat anlayışının bir yansıması şeklindedir. Oymacılıkla uğraşan Adnan Bey, bu ince sanatsal faaliyetle dönemin padişahı II. Abdülhamit'ten Uşaklıgil'in *Hikâye* (2012) kitabında özenle üzerinde durduğu Goncourt Kardeşler'e kadar ince bir çağrışım değeri yakalamaktadır.⁴Adnan Bey'in yalısının dışında çizilen mekânlar da genellikle kahramanların karakterlerine uygundur. Gerçeklerden ve derin bağlardan kaçmayı seven Behlül, İstanbul'un sokaklarına özellikle de Beyoğlu'na ait bir kahraman olarak resmedilmiş, romanın son sahnesinde

⁴"Halid Ziya ve Servet-i Fünuncular bu teferruatlı tasvir ve tahlil metodunu Batılı romancıardan öğrenmişlerdir. Fakat kanaatime göre, onların bu metodu sevmelerinde ve benimsemelerinde devrin de rolü vardır. II. Abdülhamid devri hayatta hiçbir harekete müsaade etmeyen sıkı bir baskı devridir. Bu devirde aydınların aldığı tavır -dışarı kaçan ihtilalciler müstesna- umumiyetle Ahmed Cemil'den farksızdır. Onlar da seyredeler, müteessir olurlar ve hayal kurarlar. Devrin hakim vasfı can sıkıntısıdır. Mehmet Rauf, Eylül romanında, bu cansıkıntısını kuvvetle tasvir etmiştir. Hareket etmeyen ve canı sıkılan insanlar, zamanı öldürmek için oyalanırlar. Oyalanma kelimesi ile oya arasında bir münasebet vardır. Aşk-ı Memnu romanının kahramanı Adnan Bey, boş zamanlarını 'oymacılık'la geçirir. Devrin hem hakimi, hem mahkumu olan II. Abdülhamid'in iyi bir oymacı olması tesadüf eseri değildir. Hareket kabiliyetini kaybeden hükümdarın da canı çok sıkılıyor ve oyalanmak için oyma yapıyor veya polis romanları okuyordu. Zamanın adeta durduğu böyle bir durumda en küçük nüansa önem verilir. Büyük aksiyonlar ince duyguları yok eder. Ne Ahmed Cemil, ne Adnan Bey hareket adamlarıdır. Onların bütün davranışlarında kadınlara has bir incelik ve zarafet vardır. Halid Ziya'nın en çok sevdiği ve tekrarladığı kelimeler 'zarif' ve 'mini mini'dir. Onun bütün romanları 'zarif' ve 'mini mini' eşyalar, tavırlar, jestler, duygular ve hayallerle doludur." (Kaplan, 2009: 396-397).

diğer bütün kahramanlar olaylarla yüzleşmeyi tercih etmek zorunda kalırken olayları ateşleyen unsur olan Behlül, yalüyı terk etmiştir. Ada ise Nihal'in hayatındaki önemli kırılma noktalarının yaşanacağını haber veren mekân olma hüviyeti taşıması bakımından önemlidir.

Natüralizm akımı çerçevesinde kaleme alınan eserin üzerine kurulduğı bir başka önemli ayrıntı sınıf çatışması ve maddi imkânsızlıkların tırmandırdığı dünyevi hırslardır. Adnan Bey ve ailesi, Doğı'nun iyi taraflarını saklayarak Batılılaşmaya çalışan üst sınıfı temsil etmektedir. Orta sınıfı temsil eden Firdevs Hanım, Bihter, Behlül, Peyker ve Nihat Bey ise yanlış Batılılaşmanın ve maddi hırsların yansıtıcısı olarak romana yerleştirilmişlerdir. Mlle de Courton başta olmak üzere Beşir ve diğer çalışanlar alt sınıfı oluşturmakta üst sınıfla gayet iyi anlaşılan bu kesim orta sınıf ile çatışma yaşamaktadır. Ahenk içinde yaşayan Adnan Bey yalısı sakinleri dışarıdan gelen yanlış Batılılaşmış unsurların yalının bünyesine dâhil olmasıyla birlikte büyük sarsıntılar yaşamaya başlamışlardır. Şerif Aktaş'ın Uşaklıgil'in asli teması olarak işaret ettiği "*maddi imkan-imkansızlık asli temasından kaynaklanan içle-dış çatışması*" (2011: 390) mevzusu romanın omurgasını teşkil etmektedir. Bu mevzu sadece *Aşk-ı Memnu* yahut Uşaklıgil romanlarının ana teması değil dönemin Osmanlı Devleti'nin de en önemli sorunudur.

Bihter

Aşk-ı Memnu romanının en dikkat çeken karakteri Bihter'dir. Türk edebiyatında eşsiz bir karakter olarak anılan Bihter, daha önce yazılan romanların kadın karakterlerinin aksine kendi tercihlerini yapabilen bir birey olarak çizilmiştir. Servet-i Fünun romanıyla ele alınmaya başlanan kadın, Halit Ziya Uşaklıgil'in yarattığı Bihter karakteriyle varlığını seçimleriyle kanıtlayan bireye dönüşmüştür: "*Kadın, öyle sanıyorum ki, Servet-i Fünun'la bir özne olmaya doğru ilk adımlarını atıyor. Toplumsal konumundan ötürü erkeklerce acınan/acınması gereken ya da yerilen/yerilmesi gereken ikincilleştirilmiş kadın, Servet-i Fünun'la birlikte devinmeye başlar denebilir: Sever, sevmeyi ister. Rastlantısal bir yangınla ölse bile, özneliğini ortaya koyar. Örneğin Bihter gibi.*"(Oktay, 2008: 250).

Tanpınar'ın da Türk romanında kadının tam anlamıyla bulunmayışına dikkat çektiği görülmektedir: "*Türk romanının başlangıçtaki imkânsızlıklara kadın ve erkeğin beraber yaşamaması, hayatın kapalı ve tek taraflı olmasını da ilave etmelidir. Kadınsız bir cemiyetin hayat tecrübesi tabiatıyla tam olamazdı. Ferdin bahis mevzuu olduğu her yerde saadet meselesi kendiliğinden ortaya çıkar ve mesele dönüp dolaşıp aşka intikal eder. Eski usture doğrudur: İnsanoğlu kendisini tamamlayacak olan yarımını arar. Bu ilk romancılarımızda muaşaka tabiatıyla cariyelerle veyahut aile efradı arasında yahut da azınlık kadınlarla olacaktır. Her üç şeklin de kendiliğinden gelme mahzurları vardı. Birincisinde partnerler arasında hürriyet fikri kayboluyordu. Pazardan alınan bir kadının, girdiği evdeki erkeğe mukavemet derecesi tasavvur edilebilir. Onda bilakis her şey bu ihtirası kabul etmeği emredecektir. Hürriyet, maddi saadet, rahatlık, şeref hep onunla gelecekti. Diğer ikisinde ise, hayat zorlanıyordu. Sanatta mümkünü aramak en tehlikeli zayıflıktır.*" (Tanpınar, 2007: 62-63). Türk romanında önemli bir köşe taşı olan Bihter karakteri güçlü yapısıyla dikkatleri çekmektedir.

İnsanların kadim çağlardan itibaren kendilerini ve evreni tanımak için çeşitli yollara başvurdukları bilinmektedir. Bu yolların en eskilerinden biri anasır-ı erbaa unsurlarına ve gezegenlere göre yapılan sınıflandırmalardır. Hayatın canlı bir kesit olarak sunulduğu edebî eserlerde de sık sık karşılaşılan ayrıntılardan olan bu bilgiler, kurmaca metinlerdeki karakterlerin anlamlandırılmasına da olanak tanımaktadır. Bihter'in tavırlarındaki sebep-sonuç ilişkisi anasır-ı erbaa unsurlarına göre incelendiğinde birçok özelliğiyle hava burcuna ait, eril ve öncü bir burç olan Terazi burcundan olduğu ortaya çıkmaktadır. Gezegeni Venüs olan bu burç dengenin, uyumun ve zarafetin burcu olarak tanımlanabilir. Bihter'in hem davranışlarına hem de fiziksel yapısına

Turkish Studies

bakıldığında Terazi burcunun hemen bütün karakteristik özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Hava insanı “sıcak ve nemli” bir mizaca sahiptir (İbn-i Sina, 1995: 7). Terazi burcunun gezegeni Venüs yani Zühre'dir. Sa'd-i asgar, Kervankıran, Çoban Yıldızı ya da Seher Yıldızı olarak da adlandırılan bu gezegene bağlı insanların özellikleri şöyle tarif edilmektedir: “...Görevi çalgıcılıktır. Minyatürlerde çoğunlukla çeng çalarken gösterilir. Rengi beyaz, egemen olduğu günler Salı gecesi ile Cuma gününün ilk saatleridir... Ilımlı, uygun yardımcı, sevgi ve duygun, duyarlı insan tipini simgeler. Etkisi eğlenceye, neşeye, sevgiye yöneliktir. Bunlarla kadın özellikleri gösterir. Müzik gibi sanatlara ve hayali işlere yatkındır. İnce isteklere, derin tutkulara, şehvetli duygulara egemendir. Buna bağlı kadınlar da çok çekici ve sevgi doludur. Buna ilişkin kişiler tombul, gelişkin, orta boylu, ince, duyarlı tenlidir. Gözler koyu, parlak ve anlamlıdır. Gönül çekici, güleç, tatlı, ruh okşayıcıdır. İnsan bedeninin üretim organları, boyun ve damarları, böbrek ve boğazı, çeneyi, bedenin ölçülü oluşunu, cilt güzelliğini, güzel saçları, güzel eti simgelerler. Sanata eğilimleri varsa da düşünceye yoktur. Bunun için akıllarından çok duygularını kullanırlar. Bunun etkisinde doğanlar sevimli, güler yüzlü, hoş davranışlı, yaltaklanan kişilerdir. Bu gezegen Sevr ve Mizan burçları üzerinde etkilidir. Sevr burcu yanı ile daha çok maddi şeylere, çiçekler, kokular, güzel kumaşlar, takılarla ilgilidir. Mizan yönü de hayale yönlenir.” (And, 2012: 358).

Terazi burcunun en önemli özelliklerinden olan denge ve uyum ihtiyacı Bihter'de dikkat çekici boyuttadır: “Güneş, Terazi burcuna geçtiğinde, gündüz ve gece eşitlenir, sonbahar gelir. İnsanlar ve tabiat denge kurmak için birlikte çalışmalıdır. Tartıp dengelemek, kış boyunca kapalı kapılar ardında geçecek zamanı planlamak gerekir. Yılın bu karanlık günlerini paylaşacak bir partnere gereklilik vardır. Hayatta kalma realitesini kabul ederek yaşam tüm formlarıyla bir arada olma, toprağın yiyecek vermeyeceği günler için yiyecek depolama ve tohumları bir sonraki ilkbahar için saklama zamanıdır. Eskiden insanlar hasadı bitirmeden savaşa gitmezlermiş. Yani bu, diploması ve uyum zamanıdır. Savaş değil, birlik zamanıdır. İnsan neler başardığını objektif bir şekilde görmekte ve bunları Tabiat Ana'nın yardımı olmadan yapamayacağını fark etmektedir. Kişi yaşamının Terazi alanında, diğer insanlarla ve tabiatla olan ilişkisinde işbirliği ve denge ihtiyacını öğrenir. Tıpkı sonbahara uyum sağlayan yapraklar gibi davranmayı öğrenmelidir. En önemli hedefi denge ve adaleti sağlamaktır.” (Döşer, 2014: 26). Annesiyle aralarındaki ilişkide bir türlü dengeyi yakalayamayan Bihter, annesini aşağılayarak ve onun karşı çıktığı bir evlilik yaparak dengeyi iyiden iyiye bozmuştur. Kendi evinde bulamadığı uyumu ve dengeyi Adnan Bey'in evinde yakalamaya çalışmış fakat ilişkilerdeki uyuma çok dikkat eden Bihter, burada da kendisini dengesiz ilişkiler yumağı içinde bulmuştur. Adnan Bey'in yeğeni Behlül'le ilişkiye girmesi, Nihal'le aralarındaki tatsızlık ve Behlül'ün Nihal'i tercih edişi hayatını denge üstüne kuran Terazi burcu Bihter'e vurulan büyük darbelerdir. Bu uyumsuzlukları ölümüyle dengelemeye çalışan Bihter, aşağıladığı annesiyle aynı kefeye konulmamak için intiharı seçmiştir. “En iyi” anlamına gelen Bihter ismi romandaki isim sembolizasyonu göz önüne alındığında bir kıyas unsuru olarak Bihter'in seçildiğinin sinyallerini vermektedir. Her zaman en iyinin peşinde olan Bihter, terazinin kefelere konumu değişip annesiyle eşit seviyeye, Mille de Courton, Peyker ve Nihal'den ise çok aşağı bir seviyeye gelince hayattan ayrılma yolunu çare olarak görmüş, ölümle temizlenme yoluna gitmiştir.

Bihter, sadece hareketlerinde değil giyinişinde ve tavırlarında da uyumu ve ahengi sevmektedir. Dış görünüş olarak gayet cazip edici bir güzelliğe sahip olan Bihter'in insani ilişkileri de uyum ve sıcaklık üzerine kuruludur, denilebilir. Boyunun uzun oluşu, bedeninin inceliği ve bel bölgesinin dikkat çekici oluşu onun Terazi kadını olduğunu düşündüren nitelikteki ayrıntılardır. “...Mizan burcunda doğanlar uzun boylu, ince, zarif, kumral, kimi siyah saçlı, pembe ve beyaz tenli, mavi ve çekici gözlü olurlar.” (And, 2012: 349). Bihter'in beden ölçülerinin gayet uyumlu, ince ve uzun olduğu bilinmektedir. Ayrıca bel bölgesinin terazi burcuyla ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir. “Yöneticisi Venüs olan Terazi burcu bel bölgesi ile ilgilidir, Terazi'lerde çok düzgün bir bel ve basen görebilirsiniz.” (Büyükcöpur, 2014: 129). Bihter'in fiziki tasvirleri göz önüne alındığında belinin

Turkish Studies

gayet ince ve biçimli olduğu görülmektedir. Dengeyi temsil eden Terazi burcu bedeninin dengeleyicisi olan bel kısmına atfedilmiştir.

Bihter, yine hava grubu burcu olan Terazi'nin sanata meyyal yapısını da sergilemektedir. Ud ve piyano çalan Bihter'in sesinin güzelliği de bilinmektedir. Konuşurken bile insanları kendisine bağlayan bir ses tonuna sahiptir. "...Sıcaklığa işaret eden fonksiyonlar, gürültülü ve güçlü ses, sürekli ve hızlı konuşma, çabuk sinirlenme, canlı hareketler ve sık göz kırpmadır. Bunlar vücutta genel sıcaklığın değil, fakat uygun organlardaki ısının da işaretidir." (İbn-i Sina, 1995: 176). Bihter'in sesinin güzel oluşu, tatlı dilli ve iletişime yatkın yapısı hava elementiyle ve hava elementiyle bağlantılı olan sıcaklıkla ilişkilendirilebilir.

Roman süresince Bihter'i temsil etmede kullanılan en önemli sembol menekşe kokusudur. Hava ile koku arasında dikkat çekici bağlar vardır. "*Hava, tam bir koku ansiklopedisidir. Koku veren yüz binlerce molekül vardır. Bu kokular, algısal veya kimyasal benzerliklere dayanan sınırlı sayıda kategoriye ayrılmışlardır.*" (Rupp, 2007: 214). Hassas yaratılışlı Servet-i Fünun dönemi yazarı Uşaklıgil, romanlarında duyular ve bu duyuların insan üzerindeki etkisini realist bir gözle okuyucuya yansıtmıştır. Bazı kokuların insanları farklı ruh durumlarına sürüklediği araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Paul Jellinek, kokularla ilgili sınıflandırmalar yaptığı eserinde çiçek kokularını ve narkotik etkili mest edici kokuların rahatlatıcı özellikte olduğunu belirtmiştir (Rupp, 2007: 218). Bihter'in hava grubuna mensup olduğunu gösteren ipuçlarından biri de kendisinden çevreye yayılan ve onunla özdeşleşmiş olan menekşe kokusudur. Bu koku terazi burcunun da kokusudur. (Kazanova, Alaçam, 2014: 299). Robert Finn'e göre "*Menekşe, Batı edebiyatında, kadın uçarılığının bir simgesidir, Halid Ziya da yinelemelerden anlaşıldığı üzere aynı anlamda kullanmıştır menekşeyi.*" (Finn, 1984: 180). Freud'un çözümlenmelerine göre menekşe "iffet"i sembolize etmektedir. Bardakçı, eserinde menekşenin "*mahcubiyet ve gizli muhabbete*" delalet ettiğini belirtmiştir (Bardakçı, 2005: 216). Bihter'de muhtemelen yazar tarafından bilinçli olarak bu çiçeğin anlamıyla tezat yaratacak bir karaktere menekşe kokusunu uygun görmüştür (Freud(a), 2014: 401). Behlül'ün ağzında eriyen menekşe kokulu şeker adeta Bihter'in Behlül'ün cinselliği ile ortadan kalkan iffeti olmuştur, denilebilir (Uşaklıgil, 2010: 246). Bihter'le iletişime geçen herkesin dikkatini çeken bu koku adeta onun simgesi hâline gelir. Ayrıca Bihter'in roman kahramanları tarafından resmedildiği satırlarda bahar mevsimine yapılan vurgu da dikkat çekicidir. Rahatlatıcı bir çiçek kokusuna -menekşe kokusuna- sahip olan Bihter etrafına cezbedici ve rahatlatıcı bir hava yaymaktadır. Nihal ile Bihter'in ilk karşılaşması herkesi hayrete düşürecek kadar olumlu bir sonuç vermiştir. Nihal, Bihter'in hem güzelliğine hem de etrafa yaydığı menekşe kokusuna hayran kalmıştır (Uşaklıgil, 2010: 129-130). Bihter'de hava grubunun iki temel özelliği olan ses ve koku adeta birleşmiştir. "...heceleri biraz çekerek terennüm eden ses"e ve "*bir demet menekşe kadar havasında taze bir bahar nefesi uçan vücuda*" (Uşaklıgil, 2010: 129-130) sahip olan Bihter, çok büyük bir etki gücüne sahiptir.

İkili ilişkilerin burcu olarak anılan Terazinin bir diğer özelliği olan eşsiz kalamama özelliği de Bihter'de mevcuttur. Annesiyle çıktığı gezintilerde ve eğlencelerde çabucak dikkatleri üzerine çeken Bihter, evliliği arzulamakta ve Adnan Bey'le evliliğe olumsuz bakmamaktadır. Evlilik sonrasında Adnan Bey'in kendisine uyum sağlayacak eş olmadığını anlayınca Behlül'e yönelme ihtiyacı hissetmiştir.

Gittiği yere rahatlıkla uyum sağlayan, iletişim yeteneği güçlü ve romanın değiştirici unsuru olarak işaret edilebilecek olan Bihter, roman süresince hava elementine ait özelliklere büründürülmüş, rüzgâr, fırtına, kar, sıcaklık, soğukluk gibi hava olayları ile paralellikler kurularak tasvir edilmiştir. Astroloji ile ilgilenen bilim adamlarının öncü, sabit, değişken olarak adlandırdığı burçlardan havanın öncüsü olan Terazi burcu Bihter'in anlamlandırılmasında yardım edebilecek yol göstericilerden biri olarak kabul edilebilir. Nasıl ki güneş terazi burcuna göre konumlanırken mevsim değişikliği yaşanır ve sonbahardan kışa geçişin ilk merhaleleri atlatılırsa bu burcun etki alanında

doğan kişiler de hem kendi hayatlarında hem de çevrelerindeki insanların hayatlarındaki değişimlere öncülük yapabilmeye potansiyeline sahiptirler. Ayrıca Bihter'in risk alabilme atılğanlık özellikleri de öncü burç tanımına uyum sağlamaktadır: “Öncü burçlar, hareket edebilen anlamında kullanılan *moveable* sözcüğüyle ifade edilirler. Çünkü, Güneş'in bu burçlardan herhangi birine girmesi, mevsimlerin değişiminin başlangıcını gösterir. İbrahim Hakkı öncü burçları 'değiştiren burçlar' olarak nitelendirmekteydi. Bu yüzden, Öncü burçlar başlangıç yapabilmeye, olayları başlatabilmeye, değiştirebilme kabiliyetini temsil ederler. Mevsimsel ısı olarak beklenen derecelerin doruk seviyesinin test edilmesi mümkündür. Hızlı gelişen olayları veya olayların güçlü başladığını gösterirler. Öncü nitelik için kısa tanımlamalar: Strateji sahibi, aktif, insanlarla güçlü ilişkiler kuran, girişken, geri adım atmayan, atılğan, kimliğini ön plana çıkarabilen, dışa dönük, amaç duygusu güçlü, risk alan.” (Döşer, 2014: 32-33). Bihter'in hem Adnan Bey'le hem Behlül'le olan ilişkisinde girişken tavırlar sergilediği ve riskler aldığı görülmektedir. Geri adım atmamak istememe özelliği de onu intihara sürükleyen en önemli özelliğidir. Ayrıca öncülerin “artı” kutbunda bulunan geleceği planlama özelliği dikkat çekmektedir: “‘Artı’ öncü burçlar, Koç ve Terazi, geleceği göz önüne alarak şimdiki zamanda hareket etmekle uğraşırlar...” (Arroyo, 2009: 92). Bihter'in hem Adnan Bey'le hem de Behlül'le gelecek planları yapması onun “artı öncü” hava burçlarından olan Terazi burcundan olması fikrini kuvvetlendirmektedir.

Olayların başlangıcında Adnan Bey ile evlenme kararını alan Bihter, kendi hayatını, Melih Bey takımının hayatını aynı zamanda Adnan Bey ve ailesinin hayatını değiştirmiştir. Behlül'le olan yasak aşkı başlatması ve bu aşkın sonunda intihar ederek Adnan Bey'in ve ailesinin hayatından geldiği hızla ani bir şekilde çıkması yer yer fırtına mahiyetine bürünen bir rüzgârın özelliğini hatırlatmaktadır. Bihter hayatında değişiklikler yaparken karşısına çıkan her türlü engeli ortadan kaldırma eğilimindedir. O, önce kendi hayatını değiştirmiş ve bekârlıktan evliliğe adım atmıştır. Bu evlilik sırasında evin tamamen sahibi olmak istemesi sebebiyle Bihter'in evin bütün düzenini değiştirmeye çalıştığı görülür. Eşyaları değiştirmekle evin ruhuna sahip olamayacağını anlayan Bihter, kendisindeki sevgi açlığını keşfedince eşini değiştirerek Behlül'ü seçmiştir. Bu yasak ilişki rayından çıktığında ise Bihter olayların seyrine farklı bir rota çizerek herkesin hayatını değiştiren intiharını gerçekleştirmiştir. Bu değişimler genellikle savaşı andıran kavgalar sonucunda gerçekleşmiştir. Bütün bu ayrıntılar Bihter'in hava elementine mensup olan Terazi burcundan olduğu kanısını güçlendirmektedir.

Ahlat-ı erbaa unsurları göz önüne alındığında Bihter'in, Hipokrat'ın dört sıvıya göre sınıflandırdığı daha sonra Fouillée ve Galien tarafından özelliklerinin derinleştirildiği “kanlı (sanguine)” mizaç tipine dâhil olduğu görülmektedir (Kretschmer vd., 1978:8) Hava tabiatlı insanların kanlı grubundan oldukları tezi ile Bihter'in Terazi burcundan olması çıkarımı uyum sağlamaktadır. “Kan, hayat veren iksirdir. Kan bir vücuttan kaynayıp fışkırdığında, hayat da onunla birlikte tükenirdir.” (Corbin vd., 2008: 274). Bihter'in romana girişi başlangıç çıkışı son olarak belirlenebilir. Bihter romanın kanıdır, bu sebeple de Bihter ortadan kalkınca roman son bulmuştur. Romanın ilk sahnesinde 22 yaşında olduğu belirtilen Bihter'in yaşıyla romanın 22 bölümden oluşuyor olması romanın Bihter üzerinden canlanıp son bulmasının sembolik gönderimi olarak da okunabilmektedir.

Kanlı mizaçtaki kişilerin yüzlerinin kırmızıya çalması özelliği (Kretschmer vd., 1978:15) yer yer Bihter'in duygusal değişikliklerinin anlatıldığı sahnelerde belirtilmektedir. Beyaz bir tene sahip olan Bihter, utandığında veya kızdığında kızarmaktadır. Sıcak ve nemli bir bünyeye sahip olan kanlı grubu insanların tedavisi ve hastalıklarla başa çıkma yolu olarak işaret edilen soğuk ve kuru bir tedavi yönteminin denenmesi olayı(Arroyo, 2009:123) Bihter'in psikolojisinin anlatıldığı kimi sahnelerde de mevcuttur. Bihter, evliliğinde hayal kırıklıklarıyla geçen bir senenin ardından evlilik yıl dönümünün gecesinde pencereyi açarak hatta pencere önünde soyunarak soğuk ve kuru bir

rüzgârla tüm bedenini buluşturmuş ve böylelikle rahatlamaya çalışmıştır (Uşaklıgil, 2010: 198-199). Kanlı beden yapısına sahip olan Bihter, genellikle temiz ve serin hava ile temas etmek istemekte, ancak bu sayede kendisinin -bedeninin ve ruhunun- farkına vararak daha net kararlar verebilmektedir.

Kanlının özelliklerini gösteren Bihter'in psikolojisinin fizyolojisinde yarattığı rahatsızlıkların da mizaç tipine uygun olduğu görülmektedir. Osman Şevki, kan fazlası olan kişilerde özellikle kanlı mizaca sahip kişilerde uyku isteğinin fazla olacağını belirtmektedir. Hava grubu olan Bihter de yoğun buhran anlarında uykuya iyileşmeye başlar. "*Kan fazla ise çok uyku, gerinmek, esnemek gelir, kan alınması gereken yerler kaşınır, vücut ağırlaşır, ağızda acılık peyda olur. Vücutta, sivilce ve çibanların çıkması, burun kanaması, yüzün ve cildin kızarması, rüyada kırmızı şeyler görülmesi... kan fazlalığının belirtisidir.*" (Osman Şevki, 1991: 40). Evliliğinin muhasebesini yapmaya başladığı evlilik yıl dönümünde piknik dönüşü Bihter'in uykuya yöneldiği görülmektedir (Uşaklıgil, 2010: 196-197). Bihter, Behlül'le birlikte olduğu zaman da kendisini boşlukta hissederek uykuya sarılmış ve uyku yoluyla hem gerçeklerden kaçmaya hem de hâlsizliğini gidermeye çalışmıştır. (Uşaklıgil, 2010: 255).

Kanlının bir diğer özelliği olan çabuk sıkılma ve sebatsızlık özelliği de Bihter'de mevcuttur (Kretschmer vd., 1978: 12). Melih Bey takımı ile yaşadığı hayattan sıkılan Bihter önce Adnan Bey ile evlenmeye heves etmiş, daha sonra evlilikten ve üvey annelikten sıkılmış ve nihayet kendisi gibi çabuk sıkılan bir karakter olan Behlül'le karşılaşınca zorluklara göğüs germekten vazgeçerek intihar yolunu seçmiştir.

Kanlının en dikkat çeken özelliklerinden biri de hayallere sığınarak hayal kırıklıkları yaşamaktır (Kretschmer vd., 1978: 12). Önceleri Adnan Bey'le mutlu bir evlilik hayali kuran Bihter, evliliğinde mutluluğu yakalayamamış ve hayal kırıklığına uğramıştır. Daha sonra Behlül'e sığınmış fakat kendisini hayattan tamamen koparacak olan asıl hayal kırıklığını bu ilişkide yaşamıştır. Birlikte ütöpik mekânlara sığınma hayalleri kurduğu Behlül, Nihal'le evlenme kararı alınca Bihter, yanlış kişiyle yanlış hayaller içerisinde olduğunun farkına varıp gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Roman süresince kuşa benzetilen ve Adnan Bey'in evinde bütün anahtarlar sahip olmasına rağmen esir hayatı yaşayan Bihter'in özgürlükten yoksunluğu ve hayallere sığınışı bu benzetmeyle daha derin düzeyde yankı bulmuştur.

Bihter için, beden yapısı ve karakter uyumu meselesi üzerinden incelendiğinde anasır-ı erbaa ve ahlat-ı erbaa unsurlarından elde edilen bilgilerle uyumlu sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Kretschmer, Sheldon ve Corman'a göre ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulan kahramanın, Uşaklıgil'in natüralist tutumuna uygun olarak fizyoloji-psikoloji uyumuna göre çizildiği söylenebilmektedir. Kretschmer'in tip tahlillerine göre yaptığı sınıflandırmada Bihter karakterinin atletik tip grubuna dâhil edilebileceği söylenebilir. Bihter, gelişmiş adaleleri, uzuna varan orta boyu, geniş omuzları çekik karnı, ince beli, yüksek başı, kimi zaman takındığı biraz kaba ve dengesiz hareketleriyle atletik tipin hemen bütün özelliklerini göstermektedir (Kretschmer, 1978: 32). Savaşçı bir ruhu da beraberinde getiren atletik bedenler, daha girişken ve hızlı hareket eden tiplerdir. Selim İleri'ye göre: "*Aşk-ı Memnu'da insan ilişkileri ince vahşet üzerine kuruludur.*" (İleri, 2011: 175). Başta Bihter olmak üzere romanın atletik tipe sahip karakterleri hem inceliği hem vahşeti en iyi şekilde bünyelerinde barındıran karakterlerdir. Bu özellikleriyle Bihter ile Amazon⁵ kadınları

⁵... Efsaneye göre Amazonlar savaş tanrı Ares ile Harmonia'nın (ya da Aphrodite'nin) kızları sayılır. Savaşçı karakterleri böylece kaynaklarından da belli olan bu kadınlar ok ve yaydan başka bir de 'labrys' denilen iki ağızlı baltayı silah olarak kullanırlar. Bu baltaya hem Girit'te, hem Hitit kabartmalarında rastlanır. Amazonların at üstünde savaşmaları, atı yalnız arabaya koşmak için kullanılan ilk Yunanlıları özellikle etkilemiş olsa gerek. Homeros'ta Myrina'ya 'çok zıplayan, yüksek atlayan' denmesi acaba atlı bir tanrıça olmasından mıdır? Amazonların Anadolu topraklarında bir Hitit kalıntısı ya da

arasında paralelliklerin bulunduğu dikkatleri çekmektedir. Uyum tanrıçası ve savaş tanrısının birleşiminden doğan bu kadınlar da Bihter gibi hem dış görünüşteki uyuma hem de dış dünya ile savaşa eğilimli bir kabiledir. Bihter'in yaşam öyküsünün de bu iki anahtar kelime -savaş ve uyum/ vahşet ve incelik- üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Evlenmeden önce Melih Bey takımına uyumlu bir hayat süren Bihter, evlenme düşüncesiyle birlikte annesiyle savaşa girişmiş ve macerasının başlamasına olanak tanımıştır. Daha sonra kısa bir süreliğine Adnan Bey yalısına uyum sağlamış fakat burada kendisine ait olmayan, tam olarak otorite kuramadığı bir ortamla karşılaşınca Peyker'le, Behlül'le Nihal'le, Mille de Courton'la ve hatta evin hizmetçileriyle bile cenge tutuşmuştur. Ama onun asıl savaşı kendi benliğiyle yaptığı "*annesi gibi olmama*" savaşıdır.

Bihter, piknik tipin mani-melankoli grubuna yatkınlıklar göstermektedir. Babasının ölümüyle birlikte farkına varmadan derin bir yas psikolojisine bürünen bu genç kadın, annesiyle intikama dayalı olan uyumsuz ilişkisi sebebiyle hayata tutunamamıştır. Adnan Bey ile yaptığı hatalı evlilik, Nihal'le ve ev halkıyla sevgi bağı kuramayışı, Peyker tarafından aşağılanması ve nihayet Behlül'le yaşadığı yasak aşk, bu aşkla gelen suçluluk duygusu, önemsenmeme, değersizleştirilme, terk edilme duyguları onun hayatındaki kırılma noktaları olmuştur, denilebilir. Bütün bu duygularla birlikte Bihter önce yalnızlığına çekilmiş, cinsellikle yaşama yeniden tutunmaya çalışmış fakat bu onun felaketinin hazırlayıcısı olmuştur. Annesine, Behlül'e ve Nihal'e karşı duyduğu öfke ve intikam duyguları onu intiharı seçmeye yöneltmiştir. Bu dengesiz ruh hâli kimi zaman manik kimi zaman melankolik tutumları beraberinde getirmiştir.

Sheldon'un yapmış olduğu sınıflandırmaya göre Bihter, Kretschmer'in atletik tipine karşılık gelen mezomorfik tiptedir. Mezomorfik beden yapısını psikolojik olarak tanımlayan somatotoni grubun özellikleri şöyle sıralanmaktadır: "*Tartışmaya olanak tanımayan davranışları, macera tutkusu, enerjik tutumları bu özelliğe bağlı olarak spor yapma gereksinmesi, başkaları üzerinde egemenlik kurma tutkusu, risk tutkusu, doğrudan ilişkilerde korkusuzluğu, kavgada fiziki cesaretiyle, saldırgan tavırları, kapalı yerde bulunma korkusu, acımasızlığı, kimi zaman ölçüsüzleşen ses tonu, acıya karşı dayanıklılığı, güdültücülük zevki, görünüşte olgunluğu, gerçekte subjektif olarak bir bağ kuruşu, bunalım halinde etkinlik gereksinmesi, amaçlara doğru yönelme ve gençlik etkinlikleri*" (Kretschmer vd., 1978: 127-128-129-130-131-132). Bihter, bu özellikler doğrultusunda incelendiğinde Sheldon'un kıstaslarını belirlediği mezomorfi/somatotoni grubuna dâhil edilebilmektedir.

Romandaki tasvirlerden hareketle Bihter, Corman'ın yüz analizine göre incelendiğinde geniş bir alına sahip olması, kaşlarının belirgin olması sebebiyle entelektüel olarak gelişkin, gözlerinin büyük ve mahmur olması sebebiyle duygusal olarak dışa dönük ve yaşama sevinciyle dolu, dudaklarının kalınlığı ve belirgin çene yapısı sebebiyle de cinselliğe meyyal özellikler göstermektedir. Ayrıca Bihter'in yanağındaki hat onun yer yer içe dönmesine zemin hazırlamış; saçlarının kıvrıkcık oluşu ve yanağında bulunan çukurun girdaba benzetilmesi de Bihter'in karmaşık ve çalkantılı ruh hâlini yansıtmıştır. Ayrıca Bihter, terazi burcunun yüz hatlarına da sahiptir,

Hititler'le ilgili bir anı olabileceği varsayımını bazı bilgilerde, özellikle Halikarnas Balıkcısı'nda uyandırmıştır. Amazon adının kökeni de yazarlarca şöyle açıklanır: A-mazon, yani memersiz demekmiş, adın nedeni de bu savaşçı kadınların yayı göğüslerine rahatça dayayabilmek için bir memelerini kesip çıkarmaları imiş. Amazonların erkek gibi oluşu, savaşçı bir kadın topluluğu olmalarından ileri gelir. Başlarında hiçbir erkek bulunmadan kendi kendilerini yöneten Amazonlar önder olarak bir kraliçe tanır, nitekim bu kraliçelerinin adı geçer efsanede. Erkekleri yanlarında köle ya da uşak olarak bulundururlar, onlarla cinsel alışveriş kurup çocuk doğururlar, ama erkek çocuklarını sakat eder ya da öldürürler, yalnız kız çocuklarını yetiştirip aralarına alırlar. Bu tutum Anadolu'ya gelen Yunanlıları çok şaşırttığı içindir ki, Amazonları anlatmakla bitiremezler." (Erhat, 2013: 32). "Korku saçan kadınlar olan Amazonlar, henüz Herakles iken Herkül'e karşı ve Truva Savaşı'nda da Akhilleus'a karşı savaşmışlardır. Erkeklerden nefret ederlerdi ve daha isabetli ok atabilmek için sağ göğüslerini keserlerdi." (Galeano, 2010: 43).

Turkish Studies

denilebilir. Terazi burcundan olduğu kanaatine erişilen Bihter'in yüzü de bu burcun özelliklerine uygundur: "Terazi'nin yüzü basık ovaldır, bu nedenle bazen yüz bedene oranla daha küçükmüş izlenimi verebilir. Yüzde gamze olabilir, çenede uzunlamasına bir orta hat oyuğu fark edilebilir... Parlak gözleri ve güzel yapılı bir ağzı vardır. Terazi erkeklerinin sesleri hoş bir tondadır, kadınların sesleri tatlıdır. Özellikle genç yaşlarda formda ve ince bir beden yapısına sahiptirler. İlerleyen yaşlarda diyetlerine dikkat etmezlerse balıketi olabilirler. Terazi orta ya da uzuna kaçan bir boy, gayet güzel bir cilt yapısı verir." (Büyükçopur, 2014: 129). Bihter'in gamzeli bir çeneye sahip oluşu, parlak çocuksu gözleri, düzgün ağzı, ses tonunun tatlılığı, ortadan uzuna yaklaşan boyu onun terazi burcunun bedensel özelliklerini de taşıdığına göstergesidir.

Bihter, psikanalitik bağlamda incelemeye tabi tutulduğunda konu hakkında önemli malzeme ihtiva eden bir karakter olduğu görülmektedir. Bihter'in Göksu gezintisinden sonra gördüğü rüya, Jung'un ortaya koyduğu "olumsuz anne kompleksi"(2012: 36-37) kavramına sağladığı uyum, ayrıca Freud merkezli bir okuma yapıldığında Elektra kompleksini hatırlatan tavırları önemli ayrıntılardır. Uşaklıgil'in Bihter'in bilinçdışı çözümlemelerini rüya ve ayna sembolleriyle zenginleştirdiği sahneler bir hayli ilgi çekicidir. Bihter, Adnan Bey'le evliliği ile başlayan macerasına çok büyük heveslerle atılmıştır. Adnan Bey ve evi onun için çok güzel bir rüya olarak görünmüş, bu evliliği her istediğine kavuşacağı masal diyarı olarak tahayyül etmiştir. Fakat evliliklerinin ilk yıl dönümünde geçirdiği bir senenin muhasebesini yapmış ve hem zihinsel hem bedensel açıdan evlilik fikriyle birlikte uyuduğu uykudan uyanmıştır. Bu uyanış gerçekle yüzleşen fakat çıkış yolu bulamayan Bihter'in başka bir kâbusa sürüklenmesine sebebiyet vermiştir. Bu kâbusun baş kahramanı Behlül'den başkası değildir. Behlül, Bihter'in tekrar aşkla dolu bir rüyaya yatmasına yalanları ile zemin hazırlamıştır. Behlül'ün gerçek yüzünü gören Bihter'in ikinci uyanışı bilincinde derin yaralar bırakarak gerçekleşmiş ve onun ebedi uykuyu seçmesine sebebiyet vermiştir. Aslında Bihter, evliliğiyle yüzleştiği ilk gece istediği "rüyasız uyku" (Uşaklıgil, 2010: 123) fikriyle intihar düşüncesini zihin dünyasında şekillendirmeye başlamış fakat bu fikir Behlül'le yaşanan olaylardan sonra fiiliyata dökülmüştür. Platon'un *Timaios*⁶ adlı eserinde iç ateşin sönmesi ile rüyasız uyku arasında bağ kurduğu görülmektedir. Bihter göz kapaklarını iç ve dış dünyaya kapatmak istemekte ve büyük bir yorgunluk içinde olduğu için içten yahut dıştan gelecek olan tüm etkilerden kurtulmaya çalışmaktadır. "Tanruların görüşü korumak için icat ettikleri göz kapakları kapanınca, iç ateşin kudretini durdurur. O da iç hareketleri sakinleştirir, yumuşatır, bu sakinlik dinlenmeyi yaratır. Bu dinlenme derin olunca, hemen hemen rüyasız bir uyku bizi kaplar; ama biraz kuvvetli hareketler kalırsa, bu hareketler özlerine, buldukları yere göre içimizde uyandırdığımız zaman, dış dünyada, hatırıma gelen aynı özden birçok imgeler uyandırır." (2001: 44-45).

Aşk-ı Memnu romanında dikkatleri çeken en önemli rüya Bihter'in kendisiyle hesaplaşmaya girdiği gece gördüğü rüyadır (Uşaklıgil, 2010: 219-220). Bu, tam olarak uykuya dalma esnasında görülmüş olan bir rüya değil uykuya geçiş esnasında görülen bir rüyadır. Bihter'in düşünceleri rüya imgeleriyle karışmıştır. Bu rüyanın Freud'un *Rüyaların Yorumu* adlı eserinde "hipnagogik halüsinasyon" olarak tanımladığı gruba girdiği söylenebilir (Freud(a), 2014: 54-55). *Rüya Yorumları* kitabında Plotinos'tan bir alıntı yapılmıştır: "Şehvet bir kez uyandırdığında, peşinden fantezi gelir ve bize bu şehvetin nesnesini sunar." (Freud(a), 2014: 163). Bihter de Behlül'le yapılan gezinti esnasında şehvetin nasıl bir duygu olduğunu Peyker-Behlül ve Firdevs Hanım arasında geçen olaylardan tanımış daha sonra ise bunu kendi düşünce ve rüyalarında fantezileştirmiştir. Nihayetinde ise şehvet duygusunu Behlül'e yönelttiği görülmektedir.

⁶ Uşaklıgil, Platon'un bu eserini *Hikâye* adlı eserinde Ezmine-i Atika başlığı altında zikretmektedir (Uşaklıgil, 2012: 24). Metinlerarası bu gönderim dikkat çekicidir.

İç monolog tekniği kullanarak yazarın Bihter'i Behlül'ü düşünmeye sürükleyen fikirleri aktardığı sahne çok dikkat çekicidir. Freud'a göre günlük hayatta karşılaşılan ve üzerinde yeterince durulmayan sözler, imgeler ve kavramlar rüyalarda ortaya çıkmakta ve kişi arzusunu bu yolla gidermeye çalışmaktadır. Hayatının muhasebesini yapan Bihter, önce kendi güzelliğiyle karşılaşmış, sonra evliliğinin hata olduğunu anlamış, Nihal'le aralarındaki uyumsuzlukları düşünmüş, çalışanların düşmanca tutumlarını hatırlamış ve en sonunda da kendisini seven tek kişinin Bülent olduğu kanısına varmıştır. Bihter'i Bülent'le yaklaştıran şey "gülmek" eylemidir. İşte tam bu sırada Bihter arzu nesnesi konumundaki Behlül'ü hatırlamış, Behlül kelimesinin "güler yüzlü" anlamıyla birlikte çağrışım yoluyla zihnine geldiği görülmüştür (Uşaklıgil, 2010: 209). Freud'un da rüya yorumu yaparken kelimelerin köken yahut anlam olarak çağrışım yoluyla zihne gelişlerine sıklıkla değindiği görülmektedir. Halit Ziya Uşaklıgil'in rüyası olarak kabul edilebilecek *Aşk-ı Memnu* eserindeki Bihter de iç monolog tekniğiyle arzusunu kanalize edebileceği "yasak nesne"yi bulmuştur. Önce aklına Bülent'in gelmesi Oedipus kompleksine bir gönderme olacağı gibi Bülent'in yaşının babasının elinden anneyi almak için uygun olmadığı düşünüldüğünde bu ilgi bir başka akraba erkeğe Behlül'e yöneltilmiş, gülmek-çocukluk-oyun-yasak-aşk konuları etrafında Bihter'in zihninde hem düşünürken hem rüya görürken Bülent ve Behlül iç içe geçmiş şehvet nesnelere hâlini almıştır: "Rüyada kişilerin yer değiştirdiği bir kişiye ait unsurların bir başkasına atfedilebildiği görülmektedir." (Freud(a), 2014: 135). Bilinçdışının Bihter'i Behlül'e götürmesinden sonra Bihter'in bu duyguyu "bastırma" mekanizmasıyla susturmaya çalıştığı görülmektedir. Fakat Bihter'in hem rüyasının sonunda hem de kendi hayatında bir uçuruma yuvarlanması onun bastırılmayan içgüdülerinin yoğunluğunu kanıtlar niteliktedir. İleri, Bihter'in rüyasında önce uçuş hissi yaşamayı ve arkasından uçuruma sürüklenişini şöyle açıklamaktadır: "... Bu hem bir sarmal yükseliştir; hem de bir kısırdöngünün ifadesi. Yaşamın akışı açısından sarmal yükseliş, Bihter'in yazgısı açısından bir kısırdöngü...Tıpkı ayna karşısındaki sahne gibi, bu cümlede de iç gerçekliklere eğilinir ve Bihter'in dramı doruğuna ulaştırılır. (Halid Ziya'ya kadar Türk romanında hiçbir yazar, rüyayı bu denli başarılı biçimde metnin gerçekliğine yedirememiştir.)" (2011: 204).

Jung'a göre "...anne çocuğun ilk dünyası yetişkinin son dünyasıdır." (Jung, 2012: 32). Bihter için de bu yargı geçerlilik göstermektedir. Kendisinden yaşça büyük bir adamla parası için evlenen ve sadık kalamayan Firdevs Hanım'ın genetik olarak ona çok benzeyen kızı Bihter de tüm karşı koymalarına rağmen kendisinden yaşça çok büyük bir adamla evlenerek ona sadık kalamamıştır. Bihter, hem genetikten gelen özelliklerinin hem de annesiyle sıkı bir ilişki kuramadığı için içerisinde boğulduğu Elektra kompleksinin kurbanı olmuştur, denilebilir. Bihter'in çocukluğunda anne ile bir uzlaşım sağlayamadığı için yetişkinlik döneminde de babası yaşındaki Adnan Bey'e talip olduğu fakat Adnan Bey'i kendisine denk görmediği için başka arayışlara girerek kendi sonunu hazırladığı görülmektedir. Jung'un "olumsuz anne kompleksi"⁷ (2012: 29-30) olarak adlandırdığı bu durum

⁷ "Bu 'orta' tipin özelliği, dışı içgüdülerin aşırılığı ya da felç olması değil, annenin üstünlüğüne karşı direnmenin diğer herşeyden daha büyük önem taşımasıdır. Bu tip, olumsuz anne kompleksine mükemmel bir örnektir. Leitmotifi şudur: Nasıl olursam olayım, yeter ki annem gibi olmayayım! Bir yandan, asla özdeşleşme noktasına varmayan bir hayranlık, bir yandan da, anneyi kıskançlıkla reddetmekten ibaret olan Eros'un aşırı gelişimi söz konusudur. Böyle bir kız ne istemediğini çok iyi bilmesine rağmen, yazgısının nasıl olmasını istediği konusunda genellikle bir fikri yoktur. Tüm içgüdüleri anneyi reddetmek üzerine yoğunlaştığı için, kendine ait bir yaşam kuramaz. Ola ki bir gün evlenirse, evliliği ya anneden kurtulma aracıdır, ya da yazgı onun başına öyle bir erkek sarar ki, adam anneye aynı karakter özelliklerine sahiptir. Tüm içgüdüsel süreçlerde beklenmedik zorluklarla karşılaşır; ya cinsel sorunları vardır, ya istemeden çocuk sahibi olur, ya da evlilik ilişkisinin gereklerini sabırsızlık ve huzursuzlukla yerine getirir. Çünkü tüm bunların, anneyi reddetmekten ibaret olan yaşamının asıl gerekçeleriyle ilgisi yoktur. Bu kişilerde anne arketipinin özelliklerinin tüm ayrıntılarını görmek mümkündür. Örneğin klanın ya da aile temsilcisi anne, aile, cemaat, topluluk, gelenek ya da benzeri tüm şeylere karşı şiddetli tepki duyulmasına neden olur. Uterus'un temsilcisi anneye karşı direnç, genellikle menstürasyon sorunları, hamile kalmakta zorluk çekilmesi, hamilelikten nefret, hamilelik esnasında kanama ve kusma, erken doğum ve benzer biçimlerde tezahür eder. Maddenin temsilcisi anne, bu kadınların nesnelere karşı sabırsız, araç gereç, kap kacak kullanımında

Bihter'in annesini yadsıması ve kabul etmeyişiyle birlikte Bihter için içinden çıkılmaz bir hâl almış, içine yuvarlandığı buhranlar sebebiyle intiharı seçmiş ve bu fiili de yine sırf annesine benzememek için gerçekleştirmiştir. Sema Çetin Baycanlar, Uşaklıgil romanlarındaki ölüm teması hakkında şunları belirtmektedir: "*Halit Ziya'nın romanlarında ölüm tematik bir başlık olarak değil trajik ve dramatik bir son olarak işlenmiştir. En önemlisi yalnızlığın hem başlangıcı hem de ardılı olan süreç olarak değerlendirilebilir.*" (2011: 619). Bihter'in yalnızlığıyla birlikte gelen intiharı trajik bir seçim olarak okunmaya müsaittir.

Türk edebiyatının en önemli kadın karakterlerinden olan Bihter, ayrıntılı olarak tahlil edildiğinde hava elementine mensup Terazi burcundan, kanlı mizaçlı, atletik tipli, mani-melankoli hastalıklarına meyyal, Elektra ve olumsuz anne kompleksine sahip yer yer narsist tavırlar sergileyen bir yapıda olduğu görülür. Annesi gibi olmama savaşı içine giren fakat annesinden aldığı genetik miras sebebiyle kendisinden kaçamayan Bihter, Halit Ziya Uşaklıgil'in natüralist iddialarını gerçekleştirdiği bir zeminde çizdiği en göz alıcı karakterlerinin başında gelmektedir.

Nihal

Evreni oluşturduğu var sayılan elementlerden en sağlam ve en dayanıklısı sıfatıyla kendisine yer edinen "toprak", yeri geldiğinde bir anne gibi şefkat gösterişi, besleyişiyle yeri geldiğinde mantığa davet ederek ayakların yere sağlam basmasını sağlaması ve hayali gerçekle uzlaştırmasıyla dikkat çekici özellikler barındırmaktadır. "*Toprak, doğal yer olarak diğer elementlerin merkezinde yer alan basit bir cevherdir. Bu durumda o, doğasının özelliğine bağlı olarak dingin olur. Ancak, onu doğal yerinden ayırdıklarında, tekrar aslı yerine döner. Bundan dolayı, ona mutlak ağır derler. Doğal olarak toprak, soğuk ve kurudur, çünkü doğal durumda ve dışarıdan herhangi bir müdahale yapılmadığında, bu kaliteler kolayca idrak edilebilir. Doğada, toprak, objenin sağlam, dingin ve dayanıklı olmasını sağlar.*" (İbn-i Sina, 1995: 6). Entelektüel birikiminin bir hayli fazla olduğu bilinen Uşaklıgil de *Aşk-ı Memnu* romanında bu temel elementten bilinçli yahut bilinçsiz yararlanmıştı.

Roman süresince sinir hastalıkları sebebiyle bayılan, takıntılı şekilde ölümü isteyen, samimi bulmadığı üvey annesiyle yaşadığı uzlaşmazlıklar sonucunda yalıda oldukça büyük depresyonlar yaratan, ilişkilerinde güven ihtiyacını karşılamaya çalışan ergenlik çağındaki Nihal, Satürn etkisindeki toprak elementi burçlarından, soğuk ve kuru tabiata sahip Oğlak burcundan olduğunu düşündüren karakter özellikleri göstermektedir. Oğlak burcu bir kış burcudur. Kışa tekabül eden 21 Aralık- 19 Ocak arasındaki zaman dilimi gecelerin uzaması yani karanlığın artması ve dolayısıyla da daha içe kapanık bir ruh hâlini de beraberinde getirmektedir. Uzun kış günlerinde çalışmak ve eldeki kaynakları iyi kullanmak gerekmektedir. Bu sebeple düşünmek, plan yapmak, realist bir tutumla geleceğin hesabını tutmak şarttır: "*Kışın ilk işaretleri Güneş'in Oğlak burcuna girmesiyle başlar. Gündüzün kısalıp gecelerin uzaması bunun en önemli göstergesidir. Dünya artık en karanlık günlerini yaşamaktadır ama bu aynı zamanda yeni bir başlangıçtır çünkü bunun sonrasında geceler kısalmaya ve dünyaya taze ışıklar gelmeye başlayacaktır. Havada bir sertlik hissedilir, tabiat dinlenmeye çekilir, toprak çoraklaşır, hayvanlar kış ayları için sığınak arar. Oğlak gelecek için planlar yapar. Oğlak'ın gücü karanlık günlerde sıkı çalışmakta yatar. Eldeki kaynaklar konusunda pratik olma zamanıdır. Oğlak pratiktir ve elindeki kaynakları tedbirli bir şekilde kullanır. Yılın ilk*

beceriksiz, giysi seçiminde zevksiz olmasına neden olur. Anneye karşı direncin bir tezahürü de, aklın, annenin giremeyeceği bir alan yaratmak amacıyla kendiliğinden gelişim göstermesidir. Bu gelişim, bir erkeği etkilemek ya da entelektüel yakınlık izlenimi amacıyla değil, kızın kendi gereksinimlerinden doğar. Amaç, annenin gücünü entelektüel eleştirelilik ve bilgi üstünlüğüyle kırmak ya da onun tüm aptallıklarını, mantık hatalarını ve cahilliğini yüzüne vurmaktır. Entelektüel gelişimin yanı sıra, erkeğe özgü kimi nitelikler de öne çıkar."(Jung, 2012: 29-30).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/15

zamanlarında yazın geleceğini, yaşam ve yiyeceğin bollasacağını bilerek iyimser olma zamanıydı. Fakat şimdi iyimserliğe yer yoktur, sadece sahip olduğunuz maddi realiteler önemlidir. Yaşamın Oğlak alanında kişi de hayatta kalma kapasitesine saygı bekler. Hayvanların kendilerine korunacak bir yer bulmaları gibi o da incinir hisleri etrafında çevreye karşı bir duvar örer. Kontrol ve sınırlar önem taşır. Hedeflere daha pratik ve gerçekçi yaklaşır, organize hareket eder, hazırlıklarına saygı bekler.”(Döşer, 2014: 27) Toprak elementinden olan kişilerin temel özelliği Satürn gezegeniyle olan irtibatlarıdır. Özellikle Galenos psikolojisinden gelen inanişâ göre Satürn melankoli ile özdeşleştirilmiş ve toprak tabiatlı insanların melankoliye meyyal bir yapıda doğdukları düşünülmüştür (Yates, 2007: 172).

Servet-i Fünûn sanatçılarından Tefik Fikret'in de Oğlak burcu oluşu ve melankolik yapısı roman süresince Nihal'in tavırları ve Fikret'in tavırları arasında bir paralellik oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sıkıntılı dönemlerinde kimi zaman “Yeşil Yurt”a kimi zaman “*muhayyel bir ömre*” sığınan Fikret nasıl ki hayatının son dönemlerinde Aşiyân'dan başka bir mekânda huzur bulamadıysa aynı ruh hâline sahip olan Nihal de yalından dışarıya çıkmak istememekte, gerek yetiştirilme tarzı gerek doğuştan getirdiği melankolik yapı sebebiyle çalışma odasına sığınmayı seçmektedir. Başta bulunan tek otorite olan II. Abdülhamit'in yerini romanda yanlış bir evlilik yapmış ve bu kararıyla Nihal'den duygusal bağlamda kopmuş bir baba olan Adnan Bey almıştır. İsyânkar ruh hâliyle tanınan Fikret, gerek dinî gerek siyasi her tür baskıya karşı durmaya çalışırken Nihal de hem babasının hem üvey annesinin telkinlerine karşı reddiyeci bir tutum takınmaktadır. Ayrıca bir ahlak abidesi olarak tanıtılan Fikret'le Nihal'in yazar tarafından ahlâken korunmaya alınması açısından da paralellikler vardır. Nihal, hemen bütün tavırları ve kişilik özellikleriyle hem Servet-i Fünûn dönemi şairlerinin kişilik özelliklerini yansıtmakta hem de bu sanatçıların -özellikle de Fikret'in- hayallerindeki kadın hatta Fikret'in animası denilebilecek bir kadın imgesi olmak özelliklerini de bünyesinde taşımaktadır. Hatta Fikret'in *Ömr-i Muhayyel* şiirinde istenilen ömür ile Nihal'in istediği ölüm-ömür ilişkisi arasında da paralellikler bulunmaktadır. *Aşk-ı Memnu*'yu “*ruh dünyaları çatışan insanların romanı*” (2012:195) olarak gören Oğuz Atay'ın tespitine göre, “*Nihal, Halit Ziya'nın hayal ettiği gerçek anlamıyla Batılı kadın, bir serap, Bihter doğulu gerçeklere dönük ortada*” bir karakterdir (2012: 196).

Nihal, yaşı küçük olmasına rağmen annesinin ölümüyle birlikte ailenin bir arada kalmasını sağlamayı görev edinmiş küçük bir anne olmaya çalışmıştır. Annesiz kalan Bülent'i anne gibi sahiplenerek yeri geldiğinde babasından bile kıskanacak kadar koruma altına aldığı görülmektedir. Bihter'in gelişiyile birlikte bütün sevdiklerini yitireceği korkusuyla yaşamaya başlayan Nihal'in kıskanç yapısının bilendiği söylenebilir. Nihal, evini, sevdiklerini özellikle de babasını Bihter'le paylaşmamak için büyük bir mücadeleye girmiş ve romanın sonunda da isteğine kavuşarak yalının Bihter gelmeden önceki hâline dönmesini sağlamıştır.

Nihal, yetiştirme tarzı ve karakter yapısı sebebiyle geçmişe bağlı, vefalı bir insandır. Yalıda bulunan aile bireylerinin dışında çalışanlara karşı da gönülden bağ kurduğu görülmekte başta Mlle de Courton ve Beşir olmak üzere, Şakire Hanım, Şayeste, Nesrin ve Cemile'yle de sevgiye dayalı bir iletişim kurabilmektedir. Mlle de Courton gittikten sonra da onunla mektuplaşmaya ve onun önderliğinden faydalanmaya devam etmiş, hayatından herhangi bir ayrıntıyı onunla paylaşmadığında yarım kaldığını hissetmiştir. Nihal, Beşir'in hastalığıyla da yakından ilgilenmiş Beşir ölene kadar ona duyduğu sevgiyi göstermekten çekinmemiştir. Nihal, roman süresince ailesini korumaya çalışmasıyla, babasına olan bağlılığıyla, onu seven herkesi sahiplenmesiyle, değişime kapalı yapısıyla vefalı ve gelenekleri kabul eden tavırlar ortaya koymuştur.

Nihal, etrafi gözlemleyebilen, niyetleri algılayabilen bir yapıya sahiptir. Bihter'in gelişiyile birlikte adeta yalıdaki kişilerin birbirlerine olan güvenleri bir sınanma evresine girmiştir. Nihal, bu süreçte öncelikle babasına karşı bir güven kaybı yaşamış daha sonra eve gelen Bihter'i güvenilmez

bulmuştur. Bu süreç içerisinde dost olmaya başladığı Behlül'e tam güven duyacağı esnada Nihal, Behlül ve Bihter'in ilişkilerinden haberdar olarak büyük bir yıkıma sürüklenmiştir. Kardeşi Bülent'le de Bihter'e olan tutumu sebebiyle dargınlıklar yaşayan Nihal, Beşir ve Mlle de Courton dışındaki kimseye tam olarak güvenememiştir. Nihal çerçevesinden bakıldığında güven duygusuyla başlayan roman gelişim esnasında güvensizliğin en uç noktasını yakalamış fakat romanın sonunda her şey tekrar eski sabit yapısına dönmüştür. İbn-i Sina'nın toprak elementinin özelliklerini tanımladığı satırlarda (1995: 6) bu elementin yerinden ayrıldıktan sonra tekrar dönüşünü vurguladığı görülmektedir. Romanın toprak elementine sahip karakteri Nihal de önce babasından ve düzeninden ayrılmış fakat romanın sonunda eski yerine dönmüştür.

Nihal, Oğlak burcunun çalışkanlık, zihni kapasitenin fazlalığı ve inatçılık özelliklerini göstermektedir. Toprak elementine mensup olan Oğlak burcu içe dönük ve çalışma yaşamını seven, "meslek, makam ve rütbeyi..."sembolize eden burçtur (And, 2010: 334). Batılı tarzda bir eğitim vermeye çalışan mürebbiyesinin kendisine öğrettiği her şeyi çabucak öğrenen Nihal, özellikle de Bihter geldikten sonra çalışarak kendisini rahatlatmaya çabalamakta, dış dünyadan çalışma yardımıyla uzaklaşmayı seçmektedir. Fakat inatçı yapısı sayesinde karşılaştığı olaylara karşı daha metanetli davranarak sonunda ailesini korumayı ve babasına kavuşmayı, Bihter'den daha güçlü bir tavır sergileyerek ayakta kalmayı başarmıştır.

Toprak elementinden olan Oğlak burcu Nihal'in yaşının küçük olmasına rağmen maddi konularda bir hayli iyi olduğu görülmektedir. Satürn gezegeni etkisinde bulunan Oğlak burcunun hesap edebilme yeteneği de önemli bir özelliği olarak gösterilmektedir: "Bir burcun elementi kişinin uyum içinde bulunduğu bilinç türünü ve doğrudan doğruya algılama metodunu gösterir... Toprak burçları fiziksel formlar dünyası ile uyumu, maddi dünyayı kullanabilme ve uygulama kapasitesini gösterirler."(Arroyo, 2009: 93). Nihal, babasından para almakta ve ihtiyaçlarını ince bir hesaptan geçirerek listelemektedir. Bunun yanı sıra Nihal, Behlül'e borç para verebilecek kadar da tutumlu davranmaktadır. Nihal, sadece kendisine ait olan parayla değil babasının servetini nereye harcadığıyla da ilgilenmektedir. Bihter'e evlilik için alınmış olan zümrüt takımın maddi değeri Nihal'in dikkatini fazlasıyla çekmiş, gelin olmayı maddi bir eşyayla -zümrüt takımla- eşdeğer görmesine zemin hazırlamıştır.

Nihal'in yapısı gereği topluma kolaylıkla uyum sağlayabilen hatta yönlendirilen bir karakter olduğu söylenebilmektedir. "Gerçekçi, ayağı yere basan, kuralcı ve disiplinli yönleriyle tanınan Oğlak burcu, Toprak elementi burçlarının içerisinde toplumsal kural ve kriterlerle en çok entegre olanıdır. Astrolojide toplumsal kural ve kriterleri bu burcun yöneticisi Satürn temsil eder. Satürn toplumsal geleneklerle ilişkilendirilir ve oğlak burcu da benzer şekilde toplumsal değerlere, geleneklere önem verir. Kendi gerçekliğini toplumun verilerine göre oluşturur. Kuralları belirlemekle kalmaz, belirlediği veya başkalarının belirlenmiş kurallara bizzat uyar. Toplumdan onay alma ihtiyacındadır. Böylelikle kendini güvencede hisseder." (Döşer, 2014: 89). Önce giyim konusunda Bihter tarafından yönlendirilen Nihal, Bihter'le araları bozulduktan sonra evin çalışanları tarafından yönlendirilmeye başlanmıştır. Nihal, aynı zamanda sınırlarını kontrol edebilmesi için Behlül tarafından da teskin edilmeye çalışılmaktadır. Nihal, gittiği düğünde olumsuz da olsa evlilik fikrini edinmiş Firdevs Hanım ve Adnan Bey'in çabalarıyla evlenmeye ikna edilmiştir. Esasında Nihal'in hemen tüm hayatı Mlle de Courton tarafından yönetilmektesyken o gittikten sonra isabetsiz yönlendirmeler sebebiyle yanlış yola girmiştir.

Nihal'in kendisini korumaya meyyal yapısı Behlül'le yaptığı orman gezintisinde de kendisini göstermiştir. *Kırmızı Başlıklı Kız* masalını hatırlatan bu sahnede, kendisine şehvetle yaklaşan Behlül'ü durdurduğu görülen Nihal, annesinin öğüdünü geç de olsa hatırlayan *Kırmızı Başlıklı Kız* gibi ormanın derinliklerinde Mlle de Courton'un "Behlül'den sakın!" uyarısını hatırlayarak kendisini korumaya çalışmıştır. *Kırmızı Başlıklı Kız* masalını inceleyen Erich Fromm, bu masalı üç

kuşak kadının -büyük anne, anne ve kızın- aralarındaki tecrübe alış verişi olarak okumuştur. *Aşk-ı Memnu* romanında da Büyük hala, Mlle de Courton ve Nihal arasında bu yönde bir tecrübe alış-verişi yaşanmaktadır. Ada'ya büyük halanın yanına giden Nihal, Mlle de Courton'un uyarılarıyla Behlül'den uzak durmayı başarmıştır: “*Bu masalda ‘kırmızı başlık âdet görmeyi sembolize etmektedir. Küçük kız, artık yetişkin bir insan olmuştur ve cinselliği ile karşı karşıyadır... ‘Yoldan sapmama’ ve ‘şişeyi kırmama’ ikazları, cinselliğin tehlikesine ve namusun yitirilmesine işaret etmektedir... Kurt, kızı gördüğünde, cinsel arzulara kapılmakta ve kızın aklını çelebilmek için, ona şöyle demektedir: ‘Niçin hiç çevrene bakmıyorsun? Çiçeklerin güzelliğini görmüyor, kuşların ne kadar da güzel öttüklerini iştmiyorsun galiba?’ Bunun üzerine, Kırmızı Başlıklı Kız, ‘gözlerini açıyor’. Kurdu söylediklerine uyduğu için ormanın derinliklerine kadar gidiyor. Bu davranışı haklı gösterebilmek için de şöyle düşünüyor: ‘Götüreceğim çiçekleri ninem çok beğenecektir.’*” (Fromm, 2014: 223-224).

Bu sahnede Behlül de Nihal'i doğal güzelliklerden dolayısıyla da insan doğasından haberdar etmeye çalışmakta, kendi id'inin farkına varmaya ve cinselliğe davet etmektedir. Nihal, tam da bu sebeple korkmakta ormanın ağaçları ona canavar gibi görünmektedir. Bu sahnelerde “*yoldan çıkmışlardı*”, “*Behlül Nihal'i hep biraz daha ileriye götürüyordu*”, “*masum orman*” gibi ibareler (Uşaklıgil, 2010: 447, 448, 449, 450) Behlül-kurt arasındaki benzerliği arttırmaktadır.

Toprak burcunun bu korunaklı yapısı diğer elementlere sahip burçlarla olan ilişkisinde de belirleyici olmaktadır. Yapısı sebebiyle Nihal de hava tabiatlı olan Bihter'e hayran olmasına rağmen onu güvenilmez bulmuş, ateş tabiatlı Behlül'e karşı duygusal bir bağı olmasına rağmen ondan uzak durmayı seçmiştir. Nihal'in önceleri sevmediği su tabiatlı Firdevs Hanım'la kurduğu evlilikle ilgili diyaloglar ise olumludur. Nihal, önce yalıtıya gelmesini istemediği Firdevs Hanım'ın Behlül'le evlilik konusundaki telkinlerini dinleyecek kadar kendisini tabiat olarak ona yakın hissetmiştir. Bütün bunların yanı sıra Nihal'in en çok anlaştığı ve daha çocukluğundan itibaren onu korumaya başlayan Mlle de Courton'un da toprak elementi burçlarından olduğu düşünülmektedir.

Oğlak burcu olduğu tespit edilen Nihal, melankolik mizacı karşılayan ahlât-ı erbaa unsurlarından kara safralı (melankolik) mizaç tipine denk düşmektedir. “*Melanchholic: Soğuk ve kurudur. Toprak elementi burçları bu mizaca sahiptir. Vücutta siyah safraya karşılık gelir. Özellikleri: Çok sıkı çalışan, özellikle matematik ve benzeri konularda başarılı olabilen, yalnız, hüznü, kasvetli, hevesiz, endişeli, dikkatli, depresif, donuk, mesafeli, ifade ve anlayış yoksunu, inatçı ve hırslı, şüpheli, analitik, fikirlerini kolay değiştirmeyen.*” (Döşer, 2014: 35). Yaratıcılık yönü kuvvetli, ayakları yere sağlam basan, sabırlı ve gerçekçi melankolik mizaç insanı olan Nihal, hem yapısı hem de genetik hastalıkları sebebiyle buhranlara yatkın bir karakter olarak çizilmiştir. Nihal'in önce kardeşi Bülent'e karşı geliştirdiği daha sonra Bihter'e yönelttiği kıskançlık duygularıyla birlikte gelişen sinir krizleri melankolik mizaçlı Nihal'in kara safrasının artmasına bağlanabilir: “*Galibiyet sevdada olduğu takdirde, kişi zayıf olup iştahı yoktur, uykusu gelmez, şahsı kötü düşünceler kaplar, kan siyahlaşır ve katılaştır, vücutta çokça kıl çıkmaya başlar, uykuda ölü ve korkulu şeyler; karanlıklar ve uçurumlar görülür. Akıl hastalarında sevdada galip kabul edilirdi. Çünkü sevdanın miktarı aklın dengesini gösterirdi.*” (Osman Şevki, 1991: 40). Başta Mlle de Courton olmak üzere Beşir, Adnan Bey, Behlül hatta Bihter tarafından korunan Nihal, bu korunaklı yapıya rağmen samimi bulmadığı ilişkiler içinde sahiplendiği kişilerin elinden alınacağı korkusu ile hırçınlaşmıştır. Çocukluğundan itibaren çok ciddi krizler geçiren Nihal'in Bihter-Behlül ilişkisini öğrendiği romanın son sahnesinde hastalığının nüksettiği görülmektedir. Fakat babasıyla birlikte huzurlu bir yaşama geri döndükten sonra rahatlayarak hastalığından kısmi olarak arındığı bilinmektedir.

Kretschmer'in beden yapısından hareketle karakter tahlili metodu göz önüne alındığında Nihal'in, uzun boyu, uzun kolları, ince vücut hatları ve içe dönük karakteriyle leptosom (astenik) beden yapısına sahip olduğu söylenebilir (Kretschmer vd., 1978: 30-31). Nihal, leptosom beden

Turkish Studies

özellikleri gösterirken psikolojik olarak şizofreni ile örtüştürülen bu yapının özellikleriyle birlikte baskın olarak atletik tipe atfedilen sara hastalığının özelliklerinden de nasibini almaktadır (Kretschmer vd., 1978: 40).

Zıtlıklarla dolu bir mizaca sahip olduğu yazar tarafından sıklıkla dile getirilen Nihal'in ruhsal durumunun da karışık olduğu gözlemlenmekte, Nihal'in "sara"ya çok benzeyen psikojen nöbetler geçirdiği söylenebilmektedir. Nihal, içe dönük yapısı, yer yer paranoyaya varabilecek şüpheli tavırlarıyla şizoit tip özelliklerine göre okunabileceği gibi sara hastalığının özelliklerini daha dikkat çekici şekilde göstermektedir, denilebilir. Sara tanısına uyan özelliklerden sonra en yakın hastalık olarak psikojen nöbetler işaret edilebilir. S. Naz Yeni epilepsi ile ilgili makalesinde epilepsi nöbetleri ile karıştırılan durumlardan bahsetmiş, somnanbulizm (uykuda gezme) ile epilepsinin karıştırıldığını belirtmiştir. Fakat Yeni, epilepsi ile uykuda gezme arasında da farklılıkların olduğunu vurgulamış bazı epileptik nöbetlerde hastanın yatağını terk etmemesine rağmen oradan ayrılmış gibi olduğunun altını çizmiştir (2002: 227). Sara hastalığıyla birlikte görülebilen bu uyku bozukluğu Nihal'de kısmen vardır, denilebilir. Nihal'de, özellikle Behlül'ün Bihter'le ilişkisini öğrendiği son sahnede bu tip bir tutum görülmektedir. Nihal, odasının dışından onu çağdıklarını duymakta, hareket ettiğini düşünmekte fakat bir süre sonra yarı uyku hâlinde olduğunu hissettiği bu sanrıdan uyanarak kendisini hala ilk yerinde bulmaktadır. Nihal, sandalyesinden kalktığını, saçlarını taradığını ve odadan dışarı çıktığını zannetmektedir fakat bunların hepsi bir hayalden ibarettir. Olayları kabullenememenin yarattığı bu bilinçte bölünme hâli Nihal'in iyimser tarafı ile kötümser tarafının çarpıştığı sahnelerdendir. Bihter ve Behlül'ün yasak ilişkisinden emin olan Nihal, uyku uyanıklık arası bir hâldedir (Uşaklıgil, 2010: 494-495-496). Yazar, Nihal'deki bu hâlin her zaman gerçekleştiğini sınırlarını bozan durumlardan sonra Nihal'in uyku hâline benzeyen bir hâle geçtiğini ve bu gibi durumlarda çehresinin tamamen hastalıklı bir görünüm aldığı belirtir (Uşaklıgil, 2010: 92-93). Nihal'in bu hâli Serol Teber'in kâhine benzettiği Fikret'i hatırlatmaktadır (Teber, 2002). Osmanlı Devleti'nin çöküşüne şahit olan ve ülkenin başına gelecekleri önceden kestirebilen melankolik Fikret nasıl ki Aşyan'dan insanları uyarmaya çalışmış fakat harekete geçirememişse evinin dağılışını gören Nihal de bir kâhin gibi hanenin karşılaştığı büyük ihanetin farkındadır fakat bir uyurgezer çaresizliğiyle hiçbir şey yapamadan durmaktadır.

Fethi Naci Nihal'in bu karmaşık ruh hâlini Uşaklıgil'in onu iyi çizememesine bağlamış ve onun yaşamla pek de ilgisi olmayan bir kahraman olduğunu vurgulamıştır: *"Romancılarımız romanlarında kadın tiplerini incelemeye pek yanaşmazlar; romanda kadın kahramanlar olsa bile bunlar genel olarak kalın çizgilerle geçiştirilir. Oysa Halit Ziya, Firdevs Hanım'ı olsun Bihter'i olsun, birbirini kovalayan olaylar içinde, çok yakından izlemekte ve onlardaki değişimi günlük gerçeklere, kişiler arası ilişkilere bağlayarak, şaşırtıcı bir ustalıkla anlatmaktadır. Ne var ki Nihal için aynı şeyi söylemek zor. Nihal'de romancının kendini zorladığı, yaşamla pek ilişkisi olmayan bir tipi günlük gerçekler ve ilişkiler dışında yaşatıp geliştirmeye çalıştığı görülür. Bunun için de Nihal okurda yaşamıyor."* (2010: 13). Oysa Nihal'in karmaşık bir karakter olması Fethi Naci'nin ileri sürdüğü gibi Nihal'in zorlama bir karakter olmasına sebebiyet vermediği gibi dönemin ruh hâlini yansıtması bakımından da önemli görülmektedir. Dönemin sanatçılarından Mehmet Rauf, Nihal karakteri için şunları söylemektedir: *"İşte Nihal, Nihal'in cismi... Ruhuna gelince, roman onun ruhunu, ruhunun rikkat ve asabiyetini, şuhi ve masumiyetini gösteriyor; zira muharrir onu yalnız tariflerle değil, hayatını tahlille yaşatıyor; ve hayatı babasıyla ve mariz ruhunun olanca ateş-i irtibatıyla bağlı olduğu babasını elinden almak isteyen kadınla, ikinci validesiyle mücadelesi, daima mağlup, daima aciz, kendini helak eden mücadelesinden ibarettir. Halbuki yalnız babasını değil, Bihter onun elinden bütün sevdiklerini alıyor: Babasından ve kendini bütün sevenlerin ondan kaçışından sonra Nihal sevdasının da o kadının elinde harap olduğunu görüyor: İşte onun hayatı, ve işte aşk-ı memnu... Hiçbir zaman muharrir bizi şahs-ı vakaya bu kadar ciddi, samimi olarak alakadar edememişti; çünkü hiçbirisini bu muvaffakiyet-i tahlil ile yaşatamamıştı. Halbuki Nihal işte*

Turkish Studies

gözümüzün önünde yaşıyor, ıstıraplarından kıvranıyor görüyoruz, bizzat, zi-medhal gibi müteessir oluyoruz, bu hayat bizi öyle cezb ve teshir ediyor, halbuki roman bütün bu kuvvet-i tesirle devam ediyor; Nihal'in bütün edvar-ı alamu aynı nüfuz-ı nazar, aynı muvaffakiyet-i ihsas ile tasvir olunuyor; ve bunlarda öyle sayfalar, öyle romancı sayfaları, yani kıymetlerini güzel yazılmış olmalarından ziyade canlı yazılmış, hayatı hissettirmiş olmaları teşkil eden muvaffakiyetler var ki... Nihal'in bütün ruh-ı mecruhu, bütün hezimetlerin merareti ne kadar derin derin hiss olunuyor. Bunlar romanda ne kadar kuvvetle gösterilebilmiş: Hiç şüphe yok, bu eser Halit Ziya'nın en büyük muvaffakiyetidir." (Rauf, 2011: 429-431).

Yine Cemil Yener'in de Nihal'in ve Firdevs Hanım'ın gerçek hayatta yaşıyorlarmış izlenimini verdiğini belirttiği görülmektedir: "Halit Ziya'da en kuvvetli kadın tipi, hayalle yoğrulmuş olmalarına rağmen, Nemide ile Nihal'in temsil ettiği hırçın kızla, genç kızlarını çekemeyen Firdevs Hanımdır ki yakından tanınmış hissini verirler." (Yener, 1959: 80). Dönemin yapısına bakıldığında Servet-i Fünun sanatçılarının da çeşitli olaylardan sonra içe kapanarak buhranlar yaşadığı ve bu sanatçılarda da Nihal'in psikolojik karmaşasının mevcut olduğu hatta Nihal'in Halit Ziya Uşaklıgil'in iç içe geçmiş hezeyanlarını yansıttığı söylenebilir. Bu sebeple Nihal, her ne kadar karmaşık bir karakter olarak belirse de roman içerisindeki ahengi bozmamış ve canlılığını yitirmemiştir.

Kretschmer'e göre leptosom tip olduğu belirlenen Nihal'in Sheldon'a göre ektomorfist tipe yakın olduğu söylenebilmektedir. Ektomorfizm: "Duygu ve sinir sisteminin baskınlığı ile belirlenir. Bedeni ince ve zayıf, kasları narin ve güçsüzdür. Dar ve düşük omuzludurlar, göğüsleri de geniş değildir, karnı içeri çökük, kolları, bacakları uzundur." (Kretschmer vd., 1978: 107). Sheldon, ektomorfist tipin karşılığı olarak serebrotonik özellikleri işaret etmektedir. Serebrotoninin özelliği olarak: "Davranış ve etkinliğin ölçülülüğü, aşırı fizyolojik hareketlilik, tepkilerin aşırı hızlılığı, samimiyet zevki, aşırı zihni gerilim, duygu gizlerlik, yüzün ve gözlerin endişe verici hareketliliği, sosyal ilişkilere ketvuru, bilinçaltına atılmış sosyal çevre, alışkanlığa karşı dayanma, alan fobisi, davranışlarının önceden bilinemezliği, ses tonunun ölçülülüğü ve gürültüden çekinme, acıya karşı büyük duyarlılık, uykunun yetersizliği, hareketlerin ve görünüşün canlılığı, içedönüklüğe eğilim, bunalım anında yalnızlığa gereksinim, gelecekteki yaşam devrelerine yönelme" (Kretschmer vd., 1978: 132-133-134-135-136-137) gösterilmektedir. Nihal'de de bu özelliklerin hemen hepsi mevcuttur. Sheldon'un sınıflandırmasına göre Nihal'in beden yapısı ve psikolojisi incelendiğinde ektomorfik/serebrotonik bir karakter yapısıyla karşılaşılmaktadır. Nihal, içe dönük özellikleriyle, korunaklı ve hassas yapısıyla, subjektif duruşuyla bu tespiti destekleyen tasvirlerle anlatılmıştır.

Corman'ın yüz yapısından hareketle karakter tahlili metoduna göre Nihal, uzun ve süzgülün yüzüyle içe dönük bir karakter yapısı göstermekte, alınının genişliği entelektüel kapasitesinin gelişmiş olduğuna işaret etmektedir. Nihal'in sıkça tasvir edilen büyük mavi gözleri (Uşaklıgil, 2010:87) yüzündeki en dikkat çekici unsurlardan olup kararlarında duygularının rolünün büyük olduğuna işaret etmektedir. Nihal, duygularıyla hareket etmeye meyyal bir yapı sergilemektedir. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* eserinde mavinin hayali temsil ediyor oluşu ile Nihal'in gözlerinin maviliği ve hayalperest yapısı arasında bir bağ kurulabilmektedir. İç güdüsel alan olarak tarif edilen çene ve ağız yapısı ise Nihal'in zıtlıklarla dolu psikolojisine işaret etmektedir. Nihal, küçük ağız yapısıyla içe dönük özellikler gösterirken "biraz keçi çenesini andıran zarif sivri çenesi"yle (Uşaklıgil, 2010: 503) keçiye benzeyen bir tutum takınarak yaşama ve insanlara karşı inatçı tavırlar sergileyerek gücünü kanıtlama telaşı içindedir.

Berna Moran'a göre *Aşk-ı Memnu* romanı Nihal açısından okunduğunda tam bir bildungs (gelişme/erginlenme) roman örneğidir (2010:104). Freud'un Oedipus kompleksinin kadınlardaki yansıması olarak tanımlanan Elektra kompleksi Nihal'de hemen tüm özelliklerini göstermektedir. İlk çocukluk döneminde annesi ile rekabete giremeyen, hasta annesinin elinden babasını rahatlıkla alan

Nihal, üvey annesi olan Bihter'le bu devreyi atlatmış ve bireyleşim macerasını tamamlamıştır. Aktaş, Nihal'in bu tavırlarını "*sahip olma kompleksi*" olarak adlandırmakta ve roman süresince Nihal'in elindekileri kaybetme korkusu ve kaygısı içinde hareket ettiğini belirtmektedir (2011: 389). Bihter eve ilk geldiğinde babasına düşman gibi davranan ve onunla arasına duvarlar ören Nihal, babasının tersine Bihter'le arkadaş olmuştur. Fakat daha sonra kıskandığı kişinin Bihter olduğunu fark etmeye başlamış ve hiçbir zaman samimi bulmadığı bu üvey anneyi yuvasını dağıtan bir düşman olarak görmüştür. Bihter ve Nihal'in hem Adnan Bey hem Behlül için girdikleri savaşın sonunda Elektra'nın trajedyasının sonunda olduğu gibi anne -üvey de olsa- ölmüş ve Elektra hüviyetindeki Nihal, evini ve babasının onurunu kurtarmıştır.

Behlül

İlkçağ filozoflarından Heraklitos tarafından temel element olarak işaret edilen ateş, elementlerin en hafifi ve en uçucusu olması özellikleriyle dikkatleri çekmektedir. Ateş, hem yakıcılığı ve günahı çağrıştıran hem de arındırıcı ve günahı temizleyici tarafıyla evreni oluşturan unsurlardan biri sayılmıştır. Ateşin insan tarafından sonradan bulunması, insanın günahı sonradan keşfetmesi ve toplumsallaşmaya başlamasıyla ilintilidir. "*Dehşetli ve yakıcı ateş son derece yıkıcıdır. Savaş ile kaosun simgesi olarak nitelikleri aktif ve erildir. Güneşle de ilişkilidir. Kişi ya da nesnelere 'ateşli' olarak adlandırılabilir, aşırı duygular kırmızı renkle ilişkilendirilir. Ateşin ikili bir yapısı vardır ve arınma, yenilenme, yuva, ocak ve aynı zamanda ilahi aşkı da simgeler. İnsanın ateş yakmayı öğrenmesi çığır açıcı olmuştur. Bütün eski kültürlerin ateş tanrıları ve ateş üzerine efsaneleri vardır.*" (Alfa, 2009: 30). *Aşk-ı Memnu* eseri anasır-ı erbaa unsurlarına göre incelendiğinde Behlül, romanın ateş elementine mensup karakteri olarak anlam kazanır.

Cinsellik, ateş, yasak ve günah kavramlarının sık sık bir arada kullanıldığı görülmektedir. "*Ateşe yakıt gerekir. Sıcaklık yaratır, yakıp yok eder, parlaktır, dikkat çeker, göze çarpar, istikrarlı bir kalıbı yoktur. Kolay kontrolden çıkabilir ve zarar verici olabilir. Hız, hareket, dikkat eksikliği, kendine güven ile ilgilidir. Enerjik ve aktiftir.*" (Döşer, 2014: 34). *Aşk-ı Memnu* eserinde de ateş kavramı genellikle Behlül'ün sahnede olduğu zamanlarda daha etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Behlül, önce Peyker'e daha sonra ise Bihter'e ve Nihal'e yaklaşırken ateşle ilgili imgeler sıklıkla tekrarlanmış, ateş, günah, şehvet ve Behlül arasında önemli bir rabıta kurulmuştur.

Ateş tabiatlı kişilerin kavgacı kişiliği savaşçı yapılarından gelmektedir. Ateş elementine mensup olan burçların da bu özelliklerle uyum içerisinde olduğu bilinmektedir. Koç, Arslan ve Yay ateş elementinin bünyesinde yer almaktadır. Erzurumlu İbrahim Hakkı "*Sonraki filozoflar, nazarında oniki burçlar yedi gezegen, tıpkı dört unsur gibi değişik tabiatlar üzeredirler. Onlar, her üç burcu bir tabiatla bulup, burçlar trigonometrisi adını vermişlerdir. Koç, arslan ve yay burçlarına ateş üçlüsü derler ki, her birinin tabiatı, sıcaklık ve kuruluştur.*" (2003: 116) sözleriyle ateş tabiatlı burçları tanıtmıştır. "*Yay burcunun yöneticisi Jüpiter'dir...*" (Döşer, 2014: 87). Jüpiter, genellikle şans, değişim ve iyimserliğin aynı zamanda güvenilmezliğin gezegeni olarak adlandırılmaktadır. "*Jüpiter olumlu ifade ile: 'İnanç; yüksek güce veya büyük plana güvenmek; iyi niyete açıklık; iyimserlik; kendi ilerleme ihtiyacına açıklık' olumsuz ifade 'Aşırı güven; tembellik; enerjiyi dağıtmak; işi başkalarına bırakmak; sorumsuzluk; boyunu aşmak veya fazla söz vermek' anlamlarını taşımaktadır.*" (Arroyo, 2009: 101). Behlül, Yay burcunun özelliklerini göstererek fazlasıyla risk alabilen bir yapı sergilemektedir. Ama bu risk alabilen yapı ve girişkenlik kimi zaman kişinin kendisini küçük düşürmesine sebep olurken kimi zaman da etrafındaki kişilerin hayatlarının dengesinin bozulmasına sebebiyet vermiştir.

Yay burcunun avcılık özelliği ile Behlül'ün karakterinin örtüştüğü de dikkatleri çekmektedir. "*Yay takımyıldızı, Samanyolu'nda bulunur. Yarı insan, yarı at olarak simgelenir. Astrologlar bu sembolün, insanın hayvani içgüdülerinin üstesinden gelebilme yeteneğine ve aynı zamanda bazı*

hayvanların insanüstü güç ve dirençleri ellerinde tutmasını sembolize ettiğine inanırlar. Ateş burçlarının önsezileri ve yenilikçi özellikleri güçlüdür, aynı zamanda canlı ve yaratıcıdır. Bu takımıldızında, iki cinsli yaratık elinde gökyüzünü gösteren bir ok ve bir yay taşımaktadır. Bu sembol, bu burcun olağanüstü iyimserliğini ve her zaman yüksek hedeflere odaklanma ihtiyacını simgelemektedir. Bir yay burcu hedefine ulaştıktan hemen sonra, diğer hedefine odaklanır.” (Miller, 2012: 324-325). Yay burcunun sembolü olan ok ve yay onun avcı yaratılışına bir gönderimdir. Behlül’de de avcılık özelliği hayvan avlamaktan ziyade kadın avcılığı şeklinde görülmektedir. Birden fazla kadınla birlikte olmak isteyen Behlül, roman süresince farklı kadınları aşk tuzağına düşürmeye çalışan başarılı bir avcı gibidir. Yay burcunun çapkınlık özelliği Behlül’de kendisini fazlasıyla göstermekte Behlül, duygusal olarak tamamlayamadığı yanlarını farklı kadınlarla gidermeye çalışmaktadır: “...Yunan mitolojisinde, Jüpiter ölümlü kadınlarla ilişki yaşamayı seviyordu. Bu yüzden Yay erkekleri gençlik yıllarında birçok kadınla birlikte olmayı severler.” (Miller, 2012: 336). Avcı yaratılışı Behlül, hemen her durumda etrafındaki kadınlarla av-avcı ilişkisi içinde bulunmuş, genellikle bu konuda başarılı olmuştur. Önce Peyker’de şansını deneyen Behlül daha sonra Bihter ve Nihal’e yönelmiş, Peyker’i ele geçiremeyince kendisine yaklaşan Bihter’le birlikte olmuş ve onu tamamen elde ettikten sonra sıkılmaya başlamıştır. Behlül’ün Nihal’e karşı da elde etme mücadelesine giriştiği fakat Nihal’le olan kan ve gönül bağları sebebiyle onu incitmeye kıyamadığı görülmektedir.

Behlül, yapısı gereği zor bağlanan bir karakter olmasıyla Yay burcunun özgürlüğe düşkün yanını göstermektedir. Ailesiz yetişmiş ve hiç kimseyle tam olarak bir bağ kuramamış Behlül, içgüdüleriyle hareket ederek avcı yapısı ve özgür doğasının gereklerini yerine getirmektedir. Belli bir süreden sonra ilişkiler Behlül’ü sıkırmakta özellikle de Bihter’le yaşadığı ilişki Bihter’in tavrı ile değişikliğe uğrayınca bütün özgürlüğünün elinden alındığını düşünmeye başlamaktadır. Behlül’de isyan hissi yaratan her hareketine müdahale edilmesi durumu onun özgürlük duygusunu kamçulamış ve Bihter’e olan sevgisinin bitişini hızlandırmıştır.

Ateş elementinin özelliklerini gösteren Behlül’ün kendisine mahsus felsefesi dikkat çekmektedir. Yay burcunun özellikleri arasında olaylara teorik boyut kazandırma özelliği de vardır: “...Yay kişisi gerçeklikleri daha geniş bir perspektiften ele alır ve bu gerçekliklere teorik bir boyut kazandırır. Teorisinin haklılığı konusunda yeterince ikna olduğunda, teorisini dünyaya yaymak için güdülenir. Bundan dolayı, Yay burcu öğretmek ve vaaz vermek ile ilintilidir. Ancak bir doğum haritasında Yay burcu aşırı vurgulandığında, bazen bu durum kontrolden çıkabilir. Harita sahibi neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilme kapasitesi hakkında abartılı ve gerçek dışı bir algıya sahip olabilir. Fikirleri dogmatik olabilir. Körü körüne iyimser veya kibirli bir tablo sergileyebilir. Uç noktada, aşırı risk içeren aktivitelerde bulunan, konudan konuya atlayarak sürekli konuşan, çok büyük ve uygulaması zor planlar yapan, adeta fildişi bir kulede yaşayan, büyüklük hezeyanları içindeki bir birey ortaya çıkabilir.” (Özkırış, 2014: 119). Yaşı daha çok genç olmasına rağmen çok keskin ve katı da olsa hayat hakkında fikirleri vardır. Özellikle uzmanlık alanı olan “çapkınlık” konusunda bir hayli ayrıntılı düşüncelere sahiptir (Uşaklıgil, 2010: 158,159,160). Kadınlar ve erkekler hakkındaki fazlasıyla realist tutumu onun ayaklarının yere basmasını sağlamakta fakat bu durum onun maddileşmesine, manadan tamamen kopup hiç kimseyle bağ kuramamasına ve hâliyle mutsuz olmasına sebebiyet vermektedir. Behlül, zaman zaman düşüncelerini kadınlar üzerinde tatbik eden bir araştırmacı gibi davranmakta, kadınlara olan güvensizliğini adeta onlar üzerinde sınayarak düşüncelerinin sağlamlığını tecrübe etmeye çalışmaktadır. Uşaklıgil, Behlül’ü çizerken natüralizmin neden-sonuç bağlantısı ilkesini kullanmış, Behlül’ün kadınlarla ilişkilerini tam bir araştırmacı gözüyle incelemesine zemin hazırlamıştır.

Aşk-ı Memnu karakterlerinin en önemlilerinden olan Behlül, ateş elementinin vücuttaki karşılığı olan sarı safra sıvısının hâkimiyeti altında bulunan kolerik (safralı) mizaca sahiptir

denilebilir. Behlül'ün genel özelliklerine bakıldığında kolerik mizaca atfedilen tavırlarla uyum sağladığı gözlemlenmektedir. Vücudunda safranın fazla olduğu düşünülen kişiler element olarak ateşe mensup kolerik mizaçlı kişiler olarak tanımlanmaktadır: "...sarı ya da kırmızı safranın baskınlaşması kolerik tipi oluşturur"(Binkert, 1995: 103). Kolerik mizacın özellikleri şöyle sıralanmaktadır: "Sıcak ve Kuru'dur. Ateş elementi burçları bu mizaca sahiptir. Vücutta sarı safraya karşılık gelir. Özellikleri: Hedefe odaklı, etkin, aktif, inisiyatif sahibi, yönetken, lider, coşkulu ve hevesli, kendini beğenen, başkalarını küçümseyen, aceleci, hem yapıcı hem yıkıcı, çabuk uyarılan veya sinirlenen."(Döşer, 2014: 35). Behlül, safralı (kolerik) mizacın çabuk uyarılma ve sinirli olma özelliklerini göstermektedir. Peyker'e, Bihter'e ve diğer kadınlara sergilediği kendisini tutamayan tavırlar Behlül'ün uyarılmaya hazır kişiliğiyle örtüşmektedir. Özellikle Bihter'den ayrılmak istediği zaman sinirli yapısını gösteren tahliller yapılmıştır. Behlül, aynı zamanda herkesi küçümsemekte, çevresindeki kadınları aşağılamaktan zevk almaktadır. Bu özelliklerinin yanı sıra avcı yaratılışı olması sebebiyle hedefe odaklı yaşamaktadır. Kendisine hedefler belirleyerek bu hedeflere odaklanma hâli hem ateş elementinin hem de kolerik mizacın belirleyici tutumları arasındadır. Behlül'ün kolerik mizacın liderlik özelliğine de sahip olduğu bilinmektedir. Karşılaştığı hemen her kadını öyle ya da böyle yönetebilen Behlül, Bihter ve Nihal başta olmak üzere Kette gibi hane dışındaki kadınlar üzerinde de büyük etki gücüne sahiptir.

Behlül yapı itibarıyla alaycılığa meyyalıdır. İnsanları küçümseyen tavırları özellikle kadınlar hakkındaki düşüncelerinden dolayı takındığı umursamaz hareketler aslında onun hayata ve insanlara karşı güvensiz olduğunu göstermektedir. Kendisine değer vermeyen Behlül, başkalarına değer verme duygusundan da yoksundur. Kadınları küçümseyen tavırlarıyla karşı cinsi değersizleştirerek kendi içindeki değersizlik duygusunu gidermeye çalışmaktadır. Behlül'ün bu tavır sadece kadınlara karşı değil toplumun kurallarına karşı da takındığı görülmekte, kendisini yatılı okula bırakan ailesinin kurallarına karşı çıkma içgüdüsüyle Behlül, büyük bir aile gibi görülebilecek olan toplumun kurallarına karşı çıkma isteği duymaktadır.

Behlül'ün özellikle cinsellikle ilgili durumlarda coşkulu ve hevesli olduğu görülmekte, Behlül taşkınlıklarını zaman zaman kontrol edememektedir. Ayrıca Behlül'de yine kolerik mizaçlı olması ile ilintili olarak narsisizme varan bir kendini beğenmişlik gözlenmektedir. Behlül'de yine mizaç özelliği olarak hem yıkıcı hem yapıcı tavırlar görülmektedir. Behlül, Bihter'e karşı ne kadar yıkıcıysa Nihal'e karşı bir o kadar yapıcı tavırlar takınmaktadır. Osmanlı toplumundaki yozlaşmış ve yüzeysel kişilerin temsilcisi konumundaki ateş tabiatlı Behlül, bu yapıyla adeta Osmanlı Devleti'nin toplumsal çözülüşünün fitilini ateşleyen unsur olarak resmedilmiştir. Çılgınlıkları, ciddiyetsizliği ve iradesizliğiyle Behlül, Adnan Bey'in yalısını içten içe yakarken yozlaşmış tipler de aynı çığırdan çıkmış yapılarıyla Osmanlı toplumunu felakete sürüklemişlerdir.

Aşk-ı Memnu'da yasak aşk zincirinin fitilini ateşleyen Behlül, hareketleri kadar beden yapısıyla da kadınların dikkatini çekmeyi başarmaktadır. Yüzyıllarca beden yapısıyla ilgilenmiş olan âlimlerin en uygun buldukları "orta tip"e karşılık gelen "atletik tip", Behlül'ün çevresi üzerindeki etkisine uygun düşen bir beden yapısı olarak yorumlanabilir. Behlül, kendisine her giydiğini yakıştıran, birçok kişi tarafından modanın belirleyicisi olarak görülen bir karakterdir. Giydiği kıyafetlerin yakışması, birden fazla kadının dikkatini çekebilmesi Behlül'ün atletik tip olduğu kanısını güçlendirmektedir. Fakat Behlül'ün ruh hâline bakıldığında Kretschmer tarafından daha çok piknik tipte bulunduğu kanısına varılan maninin izleri görülmektedir. İştahının yerinde olması ayrıntısı da göz önünde tutulursa Behlül'ün de Bihter gibi pikniğe yakın atletik tip olması kuvvetle muhtemeldir.

Sheldon'un yapmış olduğu sınıflandırmaya göre Behlül, Kretschmer'in atletik tipine karşılık gelen mezomorfik yapının özelliklerini göstermektedir. Mezomorfi/somatotoni grubunun mizaç özellikleri olan: "Tartışmaya olanak tanımayan davranışları, macera tutkusunu, enerjik tutumları bu

özelliğe bağlı olarak spor yapma gereksinmesi, başkaları üzerinde egemenlik kurma tutkusunu, risk tutkusunu, doğrudan ilişkilerde korkusuzluğu, kavgada fiziki cesaretiyle, saldırgan tavırları, kapalı yerde bulunma korkusu, acımasızlığı, kimi zaman ölçüsüzleşen ses tonu, acıya karşı dayanıklılığı, gürültücülük zevki, görünüşte olgunluğu, gerçekle subjektif olarak bir bağ kuruşu, bunalım halinde etkinlik gereksinmesi, amaçlara doğru yönelme ve gençlik etkinlikleri” (Kretschmer vd., 1978: 127-128-129-130-131-132) gibi tutumlar Behlül’de de karşılığını bulmaktadır.

Corman’ın yüz hatları ve karakter tahlili hakkında yaptığı araştırmalar göz önünde tutulduğunda Behlül’ün çabuk kavrama yeteneğine sahip oluşu alın yapısının, dışa dönük ve hayatı hemen her duyu organıyla tatmak isteği göz ve burun yapısının ve cinselliğe, hazlara karşı takındığı tavırlar çene ve ağız yapısının gelişkinliğini göstermektedir. Karşılaştığı bütün kadınların dikkatini çekecek kadar güzel bir yapıya sahip olan Behlül’ün karakter yapısı göz önünde tutulduğunda yüz hatlarının orantılı olmakla birlikte ağız ve çene yapısının daha ön planda olacağı tahmin edilmektedir. Adıyla uyumlu bir karakter yapısı sergileyen Behlül, gülme eylemiyle sembolize edilmiş ve kakkaha atmak-gülmek eylemlerinin daha çok ağız bölgesine ve haz duygusuna hitap ediyor oluşu da Behlül’ün gelişkin çene yapısı bulunduğu kanısını güçlendirmiştir.

Yasak aşkın anlatıldığı *Aşk-ı Memnu* romanında esere ismini veren yasak aşk ilk bakışta Bihter- Behlül ilişkisiymiş gibi görünse de Elektra kompleksinin izleri görülen Bihter ve Nihal’in Adnan Bey ile olan ilişkisi, Behlül’ün Firdevs Hanım ve Peyker ile olan ilişkisi hatta Bülent’in Bihter’e duyduğu yakınlık toplumsal kuralların reddi bağlamında rahatlıkla okunabilmektedir. Behlül, Oedipus kompleksinin izlerini sadece Bihter’le olan ilişkisinde değil, bir anne olan Peyker ve annesi yaşındaki Firdevs Hanım karşısında da sergilemiştir.

Yatılı okulda annesiz büyüyen Behlül, anne ile tam bir rabıta kuramaması sebebiyle narsisist tutumlar sergilemeye başlamıştır. Behlül’ün aşağılık kompleksi ve değersizlik hissi ile yaşaması dolayısıyla hiç kimseye değer vermediği ve karşısındaki kişileri değer verilmeye layık olmayan kullanılması gereken nesnelere olarak gördüğü roman süresince sıklıkla tekrar edilmiştir. Behlül, yalnızlıktan ve kendisiyle yüzleşmekten kaçarken yüzeysel ilişkilere sığınmış, bu yüzeysel ilişkiler yumağı içinde “komedi sahnesi” (Uşaklıgil, 2010: 110-111) olarak gördüğü hayatta oyunculuk yeteneğini kullanarak çevre edinmeyi başarmıştır

Narsisist kişilerin sıklıkla başvurduğu savunma mekanizmalarından biri olan rasyonelleştirme Behlül’ün en dikkat çekici yönlerinden biridir. Karşılaştığı hemen her olumsuz durumdan kendisini sorgulamadan ve başkalarını sebep göstererek sıyrılan Behlül’ün kişisel bütünlüğünü bu yolla koruduğu söylenebilir. İçerisine girmiş olduğu yasak aşk zincirinden ve bu suçluluk duygusundan kurtulabilmek için yaşadığı olayları akıl zeminine çekmeye çalışmakta ve bu sayede hayata katlanabilmektedir.

Maddi nesnelere manevi duygulardan çok daha fazla değer veren Behlül, narsisizmin etkisiyle kendisi dışındaki hemen herkesi nesne olarak görmekte, Nihal dışındaki hemen hiç kimseye karşı empati yapamamakta ve özellikle kadınları çiçek ve resim sembolleri üzerinden nesneleştirmektedir.

Sanatçıların zihinlerinden geçen ters yahut doğrudan kâğıda yansımalarıyla oluşan edebî eserler nasıl ki bir aynanın yansımasından ibaretse roman içindeki kahramanların da çoğu zaman eser içinde çeşitli olaylarla aynalama işlevine tabi tutulduğu görülmektedir. Kendi kişisel bütünlüğünü koruma ve ortaya ölümsüz bir eser çıkarma telaşında olan sanatçı da yarattığı kahramanlarıyla kendisinin parçalanmış kimliklerinden yansımalar sunmaktadır. Uşaklıgil’in kendi hayatından yahut etrafında gördüğü karakterlerden yansıttığı *Aşk-ı Memnu* kişilerinden Behlül’ün narsistik ruh hâli sebebiyle hayatına ayna tuttuğu ve hemen bütün ilişkilerini Bihter’den önce ve Bihter’den sonra şeklinde ayırdığı görülmektedir. Çocukluk devresi olarak gördüğü önceki devrede yaşadığı bütün

ilişkileri tersinden yaşamaya başlamakta ve erişkinliğe geçerken kişisel deneyimlerini bu yeni ilişkilerinde kullanmaktadır. Karakterlerini yaratırken birden fazla kişiden etkilendiğini söyleyen (1964: 631-632) Uşaklıgil'in Behlül'ü yaratırken “*Bir Zambağın Hikâyesi*”ni kaleme almış olan Mehmet Rauf’un yanı sıra Saffeti Ziya’dan da yararlandığı tespiti yapılabilmektedir. *Kırk Yıl* adlı anı kitabında yapılan Saffeti Ziya tasviri ile Behlül arasında ciddi benzerlikler vardır: “*O hayatta, son seneleri istisna edilirse, her şeye gayet gevşek rabitalarla bağlıydı. Bütün ömründe en kavi rabitası [sağlam bağlılığı] iyi giyinmek, iyi yemek, bol para harcederek [harcayarak] en geniş miyasta [ölçüde] yaşayıp eğlenmek ve eğer bu ihtiyaçları tatmin etmişse, hatta belki buna da pek lüzum görmeyerek, daima gülmek noktalarına aitti. Kıvrak, şakrak bir gülüşü vardı; ve size daima doksan dokuz taneli bir tespih teselsülü [dizilişi] ile fıkraları, sergüzeştleri [maceraları] zincirini çevirirken bunlara o gülüşleri ile fasıla kor ve mutlaka naklolunan şeylere gülmek için pek arzu duymasanız bile o gülüşlerin neşvesi [neşesi] sizi de yakalayarak beraber sürüklerdi. Onu son senelerinde değil gençlik senelerinde tanımış olmalıydı ki tamamen anlaşılmuş olsun. İnce hatta zayıf, daima şık, daima cevval [hareketli], Beyoğlu’nun salonlarında, Boğaziçi’nin mesirelerinde [gezilerinde] muvafakiyetleri ile kışkırtılan, o zamanın en iyi vals eden, en güzel Fransızca ve İngilizce konuşan, Türk aleminin temayüz etmiş [önde gelen] güzel kadınlarına hulul [yakınlaşmak] için en kurnaz çareler bulan bir genciydi. Ciddi olarak ne varsa hepsine pek gevşek rabitalarla bağlı olan bu gençten Edebiyat-ı Cedide’ye de sıkı bağlanmış olmak beklenemezdi, fakat ona bağlanmak keyfiyetinin azami [kendine göre bağlılığın en yüksek] ölçüsünde iştirak etmiş, hele şahsan bizlere, ezcümle bana pek bağlanmıştı; ben de ona...” (2008: 808-809). Bütün bu ayrıntılar Behlül karakterinin ortaya çıkışında yazarın kendi özlemlerinin yanı sıra etrafında gözlemlendiği karakterlerin de etkisinin olduğunu göstermektedir.*

Firdevs Hanım

İnsanın hayatta kalabilmesi için en çok ihtiyaç duyduğu sıvı sudur. Hayatın başlangıç aşamasında içerisinde bulunulan rahmin, amniyon sıvısı ile dolu olması insanın su ile temasının ne denli özel ve gerekli olduğu kanaatini getirmektedir. Bu bilgilerden hareketle dişillığın ve dolayısıyla doğurganlığın su elementi ile yakın ilişkisinin dikkat çekici bir boyutta olduğu görülmektedir. Su elementine sahip olan kişilerin karakter özellikleri şöyle sıralanmaktadır: “*Duyarlı, empati sahibi, duygusal, gizemli, pasif, uyumlu, sezgisel, subjektif, karşısındakini düşünen, fedakâr, his zenginliği olan, romantik, hayal kuran, maddi konulardan çok manevi şeylere değer veren, yaratıcı, kırılğan, yapılan şeyleri kolay unutmayan.*” (Döşer, 2014: 34). *Aşk-ı Memnu* romanının en dikkat çekici dişisi olan Firdevs Hanım, romanın su elementini temsil eden karakteridir.

Aşk-ı Memnu romanında Akrep burcundan olduğu tahmin edilen Firdevs Hanım’ın imâlı, sezgisel ve içgüdüsel davranışlarının varlığı görülmektedir. Duygularını gizlemede başarılı olan Firdevs Hanım, kararları ve telkinleriyle olayların derin düzlemdeki belirleyicisi konumundadır. Romandaki olaylar, Bihter’in annesine karşı duyduğu derin düşmanlık sebebiyle Adnan Bey’le yapacağı evlilik için annesine karşı durmasıyla başlamış ve Behlül’ün Nihal’le evliliğini sağlamaya çalışan annesine karşı öfkesiyle son bulmuştur. Annesinin tecrübelerinden faydalanamayan Bihter’in serüveni olarak okunabilecek olan *Aşk-ı Memnu*’da Firdevs Hanım bilinçdışının temsilcisi konumundadır: “*Doğum haritalarında su elementi güçlü olan kişiler doğumlarından itibaren elle tutulamaz, gözle görülemez unsurların yaşamda genellikle sanıldığından daha büyük bir rol oynadıklarının farkındadırlar. Su burçları duyguları ile temas içindedirler ve birçok insanın farkına bile varamayacakları nüansları hissederler. Su elementi duyguların ve derin saplantılı tutkuların tüm yaradılışı sevmeye ve kabullenmeye ilgili boğucu korkulara kadar tüm duygusal tepkilerin dünyasını temsil eder. Duygular doğaları gereği kısmen bilinçdışı olduklarına göre, su burçları bilinçdışı zihnin gücünün farkındadırlar ve çoğunlukla kendilerini uyaran şeyin tam olarak ne olduğu konusunda bilinçsizdirler, yaşamın derin boyutları hakkında büyük bir farkındalığa sahip*

Turkish Studies

olduklarında, en esin dolu ve duyarlı burç olurlar. Bu durumda, tüm yaradılışın birliğini hissederler ve diğer insanların duygularına empatik tepkiler vermeleri sayesinde onlara yardımcı olurlar. Ancak, kendi duygularının tam olarak farkında olmadıklarında, kendilerini saplantılı arzularla, mantıkdışı korkularla iteklenir ve en ufak tehdit karşısında aşırı hassas tepkiler verir durumda bulurlar” (Arroyo, 2009: 116). Su elementinin ve özellikle de Akrep burcunun temsil ettiği bilinçdışı, romana Firdevs Hanım kanalıyla aktarılmıştır.

Akrep burcu “sadece cinselliği değil, aynı zamanda doğum-ölüm-yeniden doğuş döngüsünü de yönetir.” (Miller, 2012: 300). Su elementinden olan akrep burcunun doğum, ölüm ve cinsellikle ilişkilendirilen bir burç olması sebebiyle Firdevs Hanım’ın burcu olduğu tahmini güçlenmektedir. Firdevs Hanım, ebedilik isteğindeki bir tanrıça gibi yaşlılığı kabul etmemekte, cinsel enerjinin verdiği yaşama gücüyle hayata sıkı sıkıya tutunmaktadır. Kızlarıyla her konuda rekabet etmesi, yaşına rağmen kıyafete ve süse olan düşkünlüğü, erkeklerin ilgisini çekmek için takındığı tavırlar onun hayatla rabitasını göstermektedir. Gençlik ve hayat tutkusu Firdevs Hanım’da fedakârlık duygusunun yokluğuna sebep olmuş ve kızlarının anneleri rolünü benimsemesine engel teşkil etmiştir.

Firdevs Hanım su elementinden olan Akrep burcuyla ilişkilendirildiğinde zorlayıcı bir gezegen olan Mars’ın etkisinde kaldığı düşünülebilir. “Asıl adı Mirrih olmakla birlikte Merih denilmesi yaygınlaşmıştır. Uğursuz bir gezegendir, ancak uğursuzluğu Zuhal’dan daha az olduğu için ona Nahs-ı asgar denilir. Nitelikleri arasında, zorlama ve yenme vardır. Ona Cellad-ı felek de denilir. Elinde kılıç, kesik baş tutar. Cumartesi gecesiyle Salı gününe egemendir. Rengi kırmızıdır, aşırı kuru ve ateşli Merih’in Farsça adı da Behram’dır. Kan kırmızısı görünümünden ötürü eski kültürlerde savaş tanrısının adı olmuştur. Zühre gezegeni dışı olmasına karşın Merih erkekliğin simgesidir. Bu gezegenin etkisinde doğanlar orta boylu, yuvarlak yüzlü, pembe tenli, keskin gözlü, ölçüleri uygundur. İnsanlar bunun etkisiyle gözüpek, kavgacı, tehlikeli olurlar, savunma için hep hazırdırlar. Öfkelerine yenik düştüklerinde saldırıya geçerler. Güvenilir, cömert, çabuk öfkelenen kişilerdir. Etkisi savaş, yıkım, yeniden onarım, vatanseverliktir.” (And, 2010: 353-354). Savaş ve mücadeleyle ilişkilendirilen Mars, Firdevs Hanım’ın bilinçdışıyla olan savaşın çevreye yaydığı enerjiyle bağlantılandırılabilir özellikteki bir gezegendir. Su elementinin içe dönük, derin, sezgileri ve cinsel enerjisi yüksek tutumlarını sergileyen Firdevs Hanım, adeta romanın bilinçdışından gelen ve dizginlenemeyen arka fonunu oluşturmaktadır. Nasıl ki insanın bilinçdışı susturulamayan ve derinden gelen istek ve güdülerin mekânıysa Firdevs Hanım da *Aşk-ı Memnu*’nun -belki de Uşaklıgil’in- arzularla dolu olan ve toplumsallıktan uzak yanını temsil etmektedir. *Aşk-ı Memnu*’nun hemen bütün kahramanları özellikle de yasak aşk uğruna yoğun suçluluk duygularıyla intihar eden Bihter, kendi gölge yönünden ziyade annesini suçlamakta ve yaşadıklarının sebebi olarak annesini görmektedir. Romanda anne hüviyetinde olması sebebiyle ilk kaynağı temsil eden Firdevs Hanım, yazar tarafından kirli bir kaynak olmaya mahkûm edildiği için eserde Bihter’e karşı merhamet duygusu uyandırıcı bir hamle başlamakta ve olayların sebebi olarak bu kirli kaynak suçlanmaktadır. Natüralizmin sebep-sonuç bağıntısı kurma ile ilgili hassasiyeti romana Bihter’in kötü olmasının sebebinin ilk kaynağı olan Firdevs Hanım’ın hatta bu kaynağın evvelindeki kaynak olan Melih Bey takımının kirliliğine bağlanmasıyla ortaya konmuştur.

Akrep burcu özellikleri gösteren Firdevs Hanım, iki sene zarfında yaşanan olayların sonucunda Bihter’in yaptıklarını unutmadığını göstermiş ve kızından intikam almıştır. Med-cezir ile ilişkilendirilen Akrep burcunun ruhi yapısı Firdevs Hanım-Bihter ilişkisinde kendisini göstermektedir. Firdevs Hanım olayların başında cezir, Bihter med durumundayken zamanla ve kendi doğasıyla uyum içinde kadınlığın bilgeliğini keşfetmiş olan Firdevs Hanım romanın sonunda med yani belirleyici ve sözü geçen konuma gelmiş Bihter ise tecrübesizliğini kabul ederek cezir

durumunda kalmıştır. Bihter'in egosundaki bu taşkın ilerleme ve gerileme hâli kişisel bütünlüğünün dağılmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Bihter'in romanın sonunda Firdevs Hanım'ın dizlerine kapanması Firdevs Hanım'ın haklı çıktığını göstermekte güç ve intikam odaklı bir yaşam tarzı belirleyen bu kadın kızından intikamını aldığını düşünmektedir. “*Akreplerin yıllarca kin beslemeleri ve intikamlarını bir biçimde alma yetenekleri çok bilinen özellikleridir. Aynı zamanda, sözlerinin eridirler. Karşılıklarına her türlü engel çıksa bile, vaatlerini yerine getirirler. Bu da Akrep'e özgü bir özelliktir.*” (Miller, 2012: 315). Olayların kötüye gittiğini gören Firdevs Hanım her ne kadar Behlül ve Nihal'i ayırmaya çalışsa da olaylar artık onun kontrolünden çıkmıştır. Bihter'in içine girdiği yolu tahmin eden ve hem ona ders vermeye hem de onu kurtarmaya çalışan Firdevs Hanım, Bihter'in Behlül'e ve Nihal'e karşı duyduğu intikam duygusunu hesaba katmamıştır. Her yönüyle annesine benzeyen Bihter, önce annesi gibi maddi gücü elde etmek için bir kese bulmuş fakat cinsel güdülerini doyurulamadığı için aşkı eşinden başkasında aramaya başlamıştır. Annesine ve hayata karşı duyduğu yoğun hırs ve kin sebebiyle evlenen Bihter, annesine, Nihal'e ve Behlül'e karşı duyduğu intikam ve kin duygularıyla hayatını noktalamıştır. Firdevs Hanım'dan kızına bulaşan intikam ve kıskançlık duyguları romanın asıl duygularını oluşturmaktadır, denilebilir. Firdevs Hanım'dan genetik mirasla edindiği intikam ve kıskançlık duyguları bir döngü hâlinde Bihter'in hayatını bulmuştur.

Ahlat-ı erbaa unsurları dikkate alındığında *Aşk-ı Memnu* romanının su elementine ait olan karakteri Firdevs Hanım'ın, flegmatik mizacın uykuya düşkün ve hareket etmeyi sevmeyen yapısını taşıdığı söylenebilir. Bu mizaç insanın tavırları şöyle özetlenmektedir: “*Soğuk ve Nemli'dir. Su elementi burçları bu mizaca sahiptir. Vücutta balgama karşılık gelir. Özellikleri: Ağırkanlı, durgun, harekete geçirmesi zor, serinkanlı, fazla umursamayan, hiçbir şeyden heyecan duymuyormuş gibi gözükken, hayallere dalmayı tercih eden, çalışmayan.*” (Döşer, 2014: 35). Firdevs Hanım, rahatına düşkün olmasının yanı sıra yaşının da getirdiği hâlsizlik ve diz ağrıları sebebiyle sandalyesinden çok fazla kalkmamakta buna rağmen oturduğu yerden zekasıyla tüm karakterleri yönetebilme başarısı göstermektedir.

Hayatı hazzardan ibaret sayan Firdevs Hanım, hem toplumsal kabullere hem de anneleri olduğu iki kızına karşı umursamaz tavırlar takınmaktadır. Toplumun gelenekleri Firdevs Hanım için kısıtlayıcı ve yaşamayı katlanılmaz hâle getiren unsurlardır. Su elementinden getirdiği özelliklerden olan hayalci yapısı Firdevs Hanım'ın özgürlüğe ve özgünlüğe düşkün tarafını kamçılamış, Firdevs Hanım gerek kıyafetlerinde gerek yaşam tarzında dikkatleri çeken bir kadın olmayı başarmıştır. Bütün bu özellikleriyle flegmatik mizacın çizgisini yansıtan bir karakter olarak sunulmuştur.

Piknik tipe yakın atletik tip özellikleri gösteren Firdevs Hanım manik tutumların yanı sıra histerik tutumlar sergilemektedir. Sınırlarına hâkim olamayan ve sınırlendiği zaman ölçüsüz davranan Firdevs Hanım bu özellikleriyle maniyi çağırıştırırken cinselliğiyle dikkat çekme, ilgi odağı olma isteği, rekabetçi tutumları, abartılı davranışları ile de histeriyi hatırlatmaktadır. Firdevs Hanım, otoriter ve avcı yapısıyla tam bir amazon kadınıdır. Hatta Bihter'in, savaşçı tutumu annesinden aldığı söylenebilir. Firdevs Hanım'ın ailesi Melih Bey takımı olarak anılan bir ailedir. Berna Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (2010: 93), Cemil Yener'in *Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya* (1959: 34) adlı eserlerde Firdevs Hanım'ın eşi olarak işaret edilen Melih Bey, aslında Firdevs Hanım'ın eşinin evine getirdiği kendi aile adıdır. Melih Bey takımı olarak anılan bu ailenin kadınları otoriter ve avcı karakterlidir. Aile rabıta kurduğu hemen herkesi kendisine benzeten baskın karakterli kadınlardan oluşmaktadır. Firdevs Hanım da evlendikten sonra eşinin varlığını silip ailesinin özelliklerini yeni kurduğu aileye devretmiştir. Hatta Firdevs Hanım, eşinin adının silinmesine ve roman boyunca adı hiç zikredilmeyen bu eşin adının 'Firdevs Hanım'ın beyi' olarak anılmasına sebebiyet vermiştir.

Turkish Studies

Sheldon'un sınıflandırmasına göre Firdevs Hanım, Bihter ve Behlül gibi atletik tipe karşılık gelen mezomorfi/somatotoni grubuna dâhil edilebilmektedir. Firdevs Hanım, somatotoninin özelliklerini taşımaktadır (Kretschmer vd., 1978: 127-128-129-130-131-132). Firdevs Hanım'ın özellikle Bihter'e karşı takındığı tavırları onun "tartışmaya olanak tanımayan davranış ve hareketlerini" göstermektedir. Mesire yerlerine sıklıkla çıkışı ve burada yaşadığı aşk maceraları onun maceracı kimliğini ön plana çıkarırken romanın hemen bütün karakterleri üzerindeki otoriter tavırları onun güç odaklı hayat anlayışını sezdirmektedir. Romanın ilk bölümünde Firdevs Hanım'ın Bihter'e attığı tokat onun korkusuz yapısını göstermektedir.

Hayatın her yönünü olduğu gibi kabullenen hırslı ve hayattan zevk alan Firdevs Hanım, Corman'a göre incelendiğinde zeki ve çabuk kavrayan yapısıyla entelektüel alan bakımından yaygın, duygularının yoğunluğu ve sezgi kabiliyetinin çokluğuyla duygusal alan bakımından yaygın ve hayattan aldığı zevk, gülmeyi, gezmeyi, özellikle de cinselliği ve parayı sevmesi özellikleriyle içgüdüsel alan bakımından da yaygın bir yüz yapısına sahiptir denilebilir. Oldukça güzel ve çekici olan bu kadın dışa dönük özellikler sergilemekte çevresindeki herkesin ilgisini kendi üzerine çektiği gibi onları yönetebilecek zihni özellikler de taşımaktadır.

Melih Bey takımının kadınlardan oluşan bir topluluk olması ve romanın asıl kahramanı Bihter'in bu silsile dâhilinde anlatılmış ve yaşadığı yasağın sebeplerinin de geçmişten gelen irsi özelliklere bağlanmış olması dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bachelard'ın "ruhumuzun geçmişi derin bir sudur." (2004: 34) sözünden hareketle kadın imgesinin ilk mekânı temsil edişi ile geçmişle yakından alakalı olduğu, insanın dünya ile bağlarını sağlayan ilk varlık olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebeple *Aşk-ı Memnu* romanının geçmişten gelen yasak ihlallerinin sonucu olarak okunabileceği ve bu yasağın kaynağı olarak da Firdevs Hanım'ın hatta daha eski bir kaynak olan anaerik Melih Bey takımının gösterilebileceği düşünülmektedir.

Su elementinden olduğu düşünülen Firdevs Hanım'ın cinselliğin ve ölümün kaynağı olduğu söylenebilmektedir. Firdevs Hanım genç kalmak için cinselliğini kullanmakta ve ölüme karşı adeta savaş açmaktadır. Bihter'deki cinselliğe ve yasağa meyyal yapı annesinden miras kalmış ve bütün canlı türlerinin devamını sağlayan bu cinsel güdü onun ölümüne sebebiyet vermiştir. Kendisine benzemek istemeyen kızı Bihter, annesine benzediği için yasak bir cinsel ilişkiyle tanışmış ve annesine benzememek için ölümü seçmiştir. Bu sebeple roman süresince ölüm ve yaşamın kaynağı olarak Firdevs Hanım'ın işaret edildiği görülmektedir.

Bu güçlü kadın romanın hemen bütün karakterleri üzerinde önemli bir etki gücü taşımakta hatta bakışları onları kolektif bilinçdışından kaynağını alan bir korkuya sürüklemektedir. Özellikle Bihter, evine yerleşen annesinin sürekli kendisini takip ettiğini hissetmekte ve Nihal-Behlül ilişkisini de bir bakıma kendisinden intikam aldığı için tertiplelediğinin farkına varmaktadır. Bihter, annesinin gençliğinin elinden gitmesi sebebiyle büyük bir buhran hâlinde olduğunu ve bütün hayatını hayal kırıklıklarıyla geçirdiğini bilmekte ve bu sebeplerin annesinin ruhuna karanlık bir taraf verdiğini düşünmektedir. Bihter'in üzerinde korku ve şüphe duyguları uyandıran bu kadının gözleri yırtıcılık ve zulüm içermekte, Firdevs Hanım adeta gölge yönünü gözlerindeki enerjiyle ortaya koymaktadır. Roman süresince kızına üvey analık yapan Firdevs Hanım masallardaki "cadı" figürüne benzer bir portre çizmektedir. Özellikle Bihter'in annesinin gözlerini karanlıklarda parlayan yeşil kedi gözlerine benzetmesi cadı-kedi arasındaki bağı hatırlatmakta ve bu kadına doğüstü güçleri olan bir yaratık hüviyeti atfedilmektedir: "Cadıların yardımcıları kediler gibi ufak hayvanlardır. Kimi zaman da görünmez oldukları düşünülür. İblislerle hayvanlar arasında olduğu iddia edilen ilişki eskiye dayanmaktadır ve uzun zamandır iblislerin ve büyücülerin kendilerini istedikleri zaman hayvanlara dönüştürebildiklerine inanılmaktadır." (Martin, 2009: 39). Firdevs Hanım da Bihter'in bilinçdışında büyücülük ve kötülük özellikleri ile yankı bulmaktadır. Öz olan fakat üvey bir anne gibi kızlarına kin besleyen Firdevs Hanım, Bihter'in bilinçdışındaki karanlık tarafların ve onun hemen tüm

korkularının ana kaynağıdır. Firdevs Hanım'ın gözlerinin yeşil olması ayrıntısı da dikkat çekicidir. “Yeşil gözler insana ekseriya endişe ve keder ilka eder.” (İskender Fahreddin, 1933: 6). Endişe ve keder verdiği inanan yeşil gözler Firdevs Hanım'ın gözlerinin tarifine uymakta bu kadın özellikle kendi kızına büyük bir korku ve endişe vermektedir.

Toplumsal kurallara karşı çıkan ve içgüdüsel istekleri ön planda tutan Firdevs Hanım, yaşlanmaya başlayınca yaşadığı hayal kırıklıklarının da etkisiyle kendisini cezalandırmaya başlamıştır. Kızlarıyla ve etrafındaki insanlarla derin bir sevgi bağı kuramayan Firdevs Hanım, diz ağrılarıyla adeta kendisini cezalandırmakta ve histerik tutumlarına fiziksel bir sebep bulmaktadır (Freud, 1997: 137). Hayatının kötüye gitmesi ve çevresindekilerin ilgisinin onun üzerinden birer birer çekilmesi onun hastalığının artmasının en önemli sebebi gibi görünmektedir.

Akrep burcunun sembolik olarak üç hayvan tarafından temsil edildiği bilinmektedir. Bu hayvanlar akrep, yılan ve Zümrüdüankadır (Miller, 2012: 300). Bu bilgilerden hareketle Firdevs Hanım'ın sezgileri güçlü, kinci yapısıyla akrebe, cinsel istekleri ve ayartıcı tutumları sebebiyle yılan, yaşadığı her kötü olaydan kârlı çıkmaya çalışması ve kendi yıpranmış bedenini düzelttiği gibi olayları kah tatlı dille kah otoriter tavırlarla düzeltmeye uğraşması yönleriyle de küllerinden doğan Zümrüdüanka'ya benzediği söylenebilir. Roman süresince ismi zikredilmeyen ve “*Firdevs Hanım'ın beyi*” olarak anılan kocasının ölümüne sebep olan Firdevs Hanım erkeği besin maddesi olarak kullanan karadul örümceği gibi çevresindeki erkekleri “kese” olarak görmekte ve onlardan isteklerini elde etmek için yararlanmaktadır. Uşaklıgil'in anaerik Firdevs Hanım'ı bu kadar güçlü ve aykırı çizme sebebi ataerik toplumda yetişmiş bir erkek olan yazarın bilinçdışı kadın korkusuna bağlanabilmektedir.

Adnan Bey

Hayat ve ölümle yakından ilişkili en önemli sıvı sudur. Su, yaşamı sağladığı gibi ölümü de getirebilmektedir. *Aşk-ı Memnu* romanı elementler bakımından incelendiğinde Firdevs Hanım'ın yanı sıra Adnan Bey'in de su elementine mensup olduğu fikri ağırlık kazanır. Romanın babalık ve annelik rolleri verilmiş olan bu iki karakteri ana kaynak olmaları bakımından su ile ilişkilendirilebilmekte, bu iki kaynaktan gelen çocukların da hayatlarını onların akışına göre yönlendirdikleri görülmektedir. Roman içerisinde suyun yutan ve boğan tarafını Firdevs Hanım; besleyen, şefkat veren tarafını Adnan Bey temsil etmektedir.

“*Duygu zenginliği, annelik ve babalık duygusu*” (Arroyo, 2009: 57) ile ilişkilendirilen Yengeç burcu, “*ruhu ve duyguyu*” (Arroyo, 2009: 181) temsil eden su elementinin özelliklerini göstermekte, aile ile ilgili derin bağların önemini simgeleyen burç olarak bilinmektedir. Yengeç burcunun gezegeni olarak gösterilen Ay, bu duygusal yapının temsilcisi olarak bilinmektedir (And, 2012: 334). “*Ay'ın görevi duyguları serbest bırakmak, eski anıları canlandırmak, hayalleri harekete geçirmek ve sezgileri kuvvetlendirmektir. Tüm bu özellikler de aynı zamanda Yengeç'in de özelliklerindedir.*” (Miller, 2012: 184). Adnan Bey'in geçmişe dönük, duygusal ve kuvvetli sezgilere sahip olmasının sebebi Yengeç burcundan oluşuna ve bu burcun yönetici gezegeni Ay'ın özelliklerine bağlanabilmektedir. Adnan Bey empati yeteneği, duygusal yapısı, evine ve ailesine bağlı tutumları, içe dönük tavırlarıyla su elementi burçlarından Yengeç burcunun özelliklerini sergilemektedir. Sukünet ve huzuru seven, entelektüel yanı gelişmiş Adnan Bey romanın hemen her sahnesinde anlayışlı ve şefkatli yapısıyla dikkatleri çekmektedir.

Adnan Bey'in aile kavramına çok değer verdiği görülmekte özellikle babalık konusunda hassas yapıda olduğu bilinmektedir. Eşinin ölümüyle birlikte çocuklarına hem annelik hem babalık yapan Adnan Bey, özellikle Nihal'in hemen her hâlini tetkik ederek onun hassasiyetlerine göre davranmaya özen göstermekte, kızı için kendi mutluluklarını sınırlandırarak onun daha rahat bir hayat yaşamasına zemin hazırlamaya çalışmaktadır. Roman süresince kendi isteklerini düşünerek

Turkish Studies

attığı tek adım, Bihter'le evlilik kararı almış olmasıdır ve Adnan Bey, ailesine Bihter'i dâhil etmek isterken aile bağlarının derinden sarsılmasına yol açacak olayların olmasına kimi zaman tepkisiz kalmıştır. Bihter'e de babalık güdülerıyla yaklaşan Adnan Bey, eşini etrafındaki hemen herkesten korumaya özen göstermiş, onu kırmamak için elinden geleni yapmıştır. Şefkatli yapısını ve babalık duygusunu hiç kaybetmeyen Adnan Bey, kendisi ve ailesi için en doğru kararı yine bu duyguları sayesinde alabilmiş ve ailesini daha sıkı bağlarla etrafında toplayabilmiştir.

Adnan Bey'in hatıralarına bağlı vefalı yapısı onun dikkat çeken özellikleri arasındadır. "Anımsama, rüyalar ve özel düşünceler Ay'ın etki alanındadır. Hatırlamanızı sağlar ve hafızanızı güçlendirir. Geçmişte olan olayları tüm detayları ile hatırlarsınız, geçmişteki olaylar karşısında hissettiğiniz duyguları da içinizde canlandırabilirsiniz. Nedenler ve figürler de zihninizde hep taze bir biçimde kalır." (Miller, 2012: 188). Eşi öldükten dört yıl sonra evlenme kararı alan Adnan Bey, Bihter'le evlenmesine rağmen çocuklarına haksızlık yapmamak için elinden geleni yapmış, adaleti sağlamaya ve eski eşinin kendisine bıraktığı emanetleri -çocuklarını- korumaya çalışmıştır. Yazar, Adnan Bey'i hatıralarına, geçmişine bağlı bir yapıda çizmekle yanlış Batılılaşmanın geçmişi tamamen yok saymasına bir gönderimde bulunmuştur, denilebilir. Adnan Bey, tecrübelerinden hareket ederek ve eski eşini hatırlayarak doğruyu yapmak için adımlar atmaya başlamış, eski eşinin hatıralarını silmek isteğiyle yola çıktığı evliliği kötü gitmeye başlayınca hatıralara geri dönmüştür. İçten ve dıştan ihanetlere uğrayan Osmanlı Devleti'nin durumu da Adnan Bey ile aynı düzlemde okunabilmekte, eskiyi tamamen reddedip onu silerek Batı'yı her yönüyle almaya çalışan toplumun ve yöneticilerin yanlış kararları dikkatleri çekmektedir. *Aşk-ı Memnu* romanında hatıraların ve geçmişe dönük yaşanmışlıkların Adnan Bey'i doğruya sevk ettiği önemli bir ayrıntı olarak durmaktadır.

Yaşadığı her vakayı sükûnetle karşılayan Adnan Bey, içe dönük yapısıyla dikkatleri çekmektedir. "...kıskanç insanlar aya ilişkindirler." (And, 2012: 361). Yaşının ve fiziksel olarak güçsüzlüğünün farkında olduğu için Bihter'i herkesten kıskanmakta özellikle Behlül'ün yanında rekabet duygusuna kapılmaktadır. Duygularını dışarıya vuramayan Adnan Bey, Nihal hakkındaki korkularını, Bihter'e karşı duyduğu kıskançlık ve güvensizlik hissini, Behlül'ün kendisinden daha güçlü olduğu duygusunu kendi içinde yaşamakta ve zaman zaman iç muhasebe yaparak hatta içten içe buhranlar yaşayarak evliliğinin hata olduğunu kabullenmektedir. Sezgileri güçlü olan Adnan Bey'in hislerini tam olarak açığa vurmaması hem kendi ruhunun yıpranmasına hem de olaylarda önlem alamamasına sebebiyet vermiştir.

Adnan Bey, ağırkanlı bir yapıya sahiptir ve bu yapısı sebebiyle ayrıntılı düşünebilmekte, oymacılık gibi sabır isteyen uğraşlardan zevk almaktadır. Yalının sahibi ve yöneticisi olan Adnan Bey'in oymacılık uğraşı Osmanlı Devleti'nin hükümdarı II. Abdülhamit'in uğraşıyla örtüşmekte, yazar dolaylı olarak Adnan Bey ve dönemin titiz padişahı II. Abdülhamit arasında bağ kurmaktadır. (Kaplan, 2009: 396-397).

Yengeç burcunun öncü burç olması sebebiyle liderlik vasıflarının Adnan Bey'e de sirayet ettiği söylenebilir (Döşer, 2014: 20). Tam bir yönetici hüviyeti taşıyan Adnan Bey, etrafındaki insanları saygı hissi uyandırarak yönetmekte evde çalışan kişilerle bile dostluk geliştirebilecek kadar alçakgönüllü fakat bir o kadar da kararlı davranabilmektedir. Başta Bihter, Nihal, Mille de Courton ve Bülent olmak üzere ev halkının da Adnan Bey'e karşı sevgiyle karışık bir çekinme duygusu geliştirdiği görülebilir. Çok uçarı bir karakter olan Behlül'ün bile yeri geldiğinde Adnan Bey'in otoritesinden çekindiği, ona karşı hissettiği sevgi ve saygıdan dolayı vicdan azabı duyduğu görülmektedir.

İnsanın kendisini koruma içgüdüleriyle geliştirdiği savunma biçimlerinden biri de sezgilerini kullanmasıdır. Adnan Bey'in de güçlü sezgilere sahip olduğu görülmektedir. Bihter'le evliliğinin bir

hata olduğunu ilk günlerden hisseden Adnan Bey, sezgilerini susturarak bu evliliği yapmıştır. Adnan Bey, romanın entrik unsurunu oluşturan yasak aşk macerasını da sezmiş, Bihter'in Behlül'e birlikte olabileceğini hissetmiş fakat bu hissi de görmezden gelmiştir. Rakip olarak gördüğü Behlül'ü kızıyla evlendirerek içgüdüsel olarak bir önlem alma yoluna gitmişse de korktuğu vakanın gerçekleştiğini öğrenmesiyle birlikte derin bir yıkıma uğramıştır. Yazar, Adnan Bey'in düşüncelerini aktardığı satırlarda iç çözümleme yöntemini kullanmıştır (Tekin, 2002: 260). Adnan Bey'in roman içindeki tavırları göz önünde tutulduğunda sezgileri yoluyla gerçeklerle karşılaştığı fakat bu gerçekler kendisine ağır geldiği için onları görmezden gelerek kabuğuna çekildiği görülmektedir.

Ahlat-ı erbaa unsurlarına göre incelendiğinde Adnan Bey'in flegmatik mizacın hemen bütün özelliklerini gösterdiği söylenebilir. Flegmatik mizacın özellikleri şöyle sıralanmaktadır: “*Duyarlı, empati sahibi, duygusal, gizemli, pasif, uyumlu, sezgisel, sübjektif, karşısındakini düşünen, fedakâr, his zenginliği olan, romantik, hayal kuran, maddi konulardan çok manevi şeylere değer veren, yaratıcı, kırılğan, yapılan şeyleri kolay unutmayan.*” (Döşer, 2014: 34). Ağırkanlı bir yapıya sahip olan Adnan Bey'in olaylar karşısında çok büyük tepkiler vermemesi, ani öfke patlamaları yaşamadan saygı ve sevgi uyandırması, titiz tutumları ve kuvvetli sezgileri onun ahlat-ı erbaa bakımından balgamî/flegmatik mizaca uyum gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Kretschmer'in beden yapısından hareketle karakter tahlili metoduna göre Adnan Bey'in atletğe yakın piknik tip olduğu sonucu çıkarılabilmektedir (Kretschmer vd., 1978: 33). Adnan Bey, güzelliğiyle tüm İstanbul'un dikkatini çeken yirmi iki yaşındaki Bihter'in beğenisini kazanacak beden yapısına sahiptir. Sadece Bihter'in değil Firdevs Hanım'ın ve Peyker'in hareketleri de Adnan Bey'in yaşına rağmen dikkatleri celbedecek yapıda olduğunu göstermektedir. Hatta erkekler konusunda tecrübeli olan Firdevs Hanım dahi Adnan Bey'i Bihter'den ziyade kendisine eş adayı olarak görmek istemektedir. Bu gerekçeler doğrultusunda Adnan Bey'e bakılacak olursa onun atletğe yakın piknik tip olduğu düşünülebilir. Her ne kadar tasvirlerde piknik tipten ziyade atletik tipin fiziksel özelliklerini taşıdığı tahmin edilse de ruh hâli ve davranış özelliği olarak piknik tipin -sikloit mizacın- depressiv grubunun tavırlarını göstermektedir (Kretschmer vd., 1978: 55-56). İçe kapanık bir yapıya sahip olan Adnan Bey, zarafeti ve kaliteyi sevmekte, yalnızlıktan zevk almakta ve içgüdüsellüğün yerine duygusal bağlanmayı tercih etmektedir. Adnan Bey'in özellikle kadınlara karşı şefkatli davrandığı görülmekte, Adnan Bey roman süresince hem Nihal'le hem de Bihter'le empati kurabilmektedir.

Adnan Bey'in depresyona/melankoliye yatkın ruh hâli hemen her ilişkisine yansımakta duygusal yapısına rağmen büyük bir aileyi yönetmek, net kararlar almak ve adil olmaya çalışmak onun melankolisini arttırmaktadır. Dışarıya yansıtamadığı bu melankolik tavırlar, kendisiyle baş başa kaldığında zihninden geçen düşünceler yardımıyla okunabilmektedir. Ataerki toplumun erkeğe yüklediği “güçlü görünme” zorunluluğu (Binkert, 1995: 18) Adnan Bey'in duygularını dışa vurmasına engel olmaktadır

Adnan Bey her ne kadar Osmanlı toplumunda yaşıyor olarak çizilse de toplumun fazlasıyla güç odaklı erkek yapısının dışında bir karakter olması dolayısıyla yazar tarafından idealize edilmiştir, denilebilir. Melankolik hâllerini dışa yansıtmayan Adnan Bey, olgun bir insan olması, entelektüel kapasitesinin gelişmişliği sebebiyle çevresindeki kadınları kolaylıkla anlayabilmekte ve yapısı itibarıyla dişil su elementine mensup olduğu için yıkıcı ve saldırgan erkeksi duygularının yerine kadınsı bir şefkati yerleştirebilme cesareti göstermektedir: “... *Eğer daha çok erkek yaşama burada tanımlanan melankoliyle bakabilse, yıkıcı (destrüktif) ve özyıkıcı (otodestruktif) edimlerinden kaçınmaları mümkün olabilir. Bu durumda daha fazla 'kadınsılık' yansıtacak olmaları ise benim kişisel kanıma göre sadece bir kazançtır.*” (Binkert, 1995: 19). Binkert'in tanımlarından yola çıkılacak olursa Adnan Bey, depressif tavırlar sergilemek yerine kendi melankolisini kabullenmiş olgun bir erkek olarak işaret edilebilmektedir. Behlül'ün iç çatışmalarını örtmek için sürekli olarak

Turkish Studies

dışa yönelme ve kendisinden kaçma eğilimi Adnan Bey'de görülmemekte, Adnan Bey, iç gözlem yoluyla mizacının da etkisiyle kendi duygularıyla yüzleşme yolunu seçerek ruhunu onarabilmektedir. Adnan Bey'in "uyuması" leitmotif olarak tekrar edilen cümlelerdendir. Biyolojik olarak ağır uykusu sebebiyle Bihter'in odasından çıkıp Behlül'ün odasına gitmesini fark edemeyen Adnan Bey, kandırıldığının farkına varmadığı için psikolojik olarak da "derin bir uyku" içindedir. Nihal, Adnan Bey'i bu tavrından kurtarmak için çabalamakta ve kendisine getirmeye çalışmaktadır. Adnan Bey'in derin uykusu içten ve dıştan ihanete uğrayan Osmanlı Devleti'nin derin uykusuna benzemektedir.

Kretschmer'in karakter sınıflandırmasına göre atletik tipe yakın piknik tip olduğu tahmin edilen Adnan Bey, Sheldon'un sınıflandırmasına göre endomorfi/visereton grubunun özellikleriyle örtüşen beden yapısı ve karakter özellikleri göstermektedir. Viserotoninin: "Gevşeme, fiziki konfora düşkünlük, beslenme düşkünlüğü, beslenmenin toplumsallaşması, sindirme zevki, görgü kurallarına düşkünlük ve kibarlık merakı, sosyallik ve toplum insanı olma, ayrımsız kibarlık ve incelik, duygusal akışın tekdüzeliği, hoşgörü, sakın doyumkarlık, derin uyku, çocukluğa yönelme ve aile bağları" (Kretschmer vd., 1978: 122-123-124-125-126) gibi özellikleri Adnan Bey'de tespit edilmektedir. Adnan Bey'in, roman süresince anlatılan ayrıntılardan yararlanılarak Sheldon'un sınıflandırmasına göre endomorfi/visereton grubunda yer aldığı söylenebilir.

Adnan Bey'in Corman'ın verilerine göre yüz hatlarından karakter tahliline gidildiğinde kültürel ve duygusal alanının yaygın, içgüdüsel alanının çekinik olduğu söylenebilmektedir. Kitaplarla ilgili olduğu bilinen ve hayata karşı kendisine ait bir duruşu olan Adnan Bey, entelektüel bir yaklaşımla olayları ve çevresinde bulunanların duygu ve düşüncelerini yorumlayabilmektedir. Ev halkından çalışanlara kadar herkese büyük bir şefkatle yaklaşan Adnan Bey, çocuklarına annelik yapacak kadar hassas yaratılıştadır. Hırslarını dışa vurmayan Adnan Bey'in cinsellik konusunda da Behlül, Bihter ve Firdevs Hanım gibi çok büyük bir iştaha sahip olmadığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple Adnan Bey'in içgüdüsel alan olarak çekinik olduğu söylenebilir.

Yasak bir aşkın yani süperegoyu hiçe sayışın romanı olarak nitelendirilebilecek olan *Aşk-ı Memnu*, Adnan Bey'in etrafında şekillenen yasaklar ve bu yasakların ihlâl edilmesi üzerine kurulmuştur. Adnan Bey tüm yalı sakinlerine babalık yaparken yazar tarafından da korunaklı bir alana yerleştirilmiş, nasıl ki ilahi kurallar çiğnendiğinde cennetten kovulma olayı gerçekleşiyorsa Adnan Bey'in kuralları çiğnendiğinde de Adn cennetini hatırlatan Adnan Bey'in yalısından kovulma durumu söz konusudur. Adnan Bey, yeri geldiğinde adil ve sevecen yeri geldiğinde buyurgan bir baba/kural koyucu/süperego olarak romandaki yerini almıştır.

Yazar tarafından Adn cennetine gönderim yapılarak anlatılan Adnan Bey'in yalısı Doğulu olup Batılışamaya çalışan Bihter için de trajik bir mekân hâlini almıştır. "Oyma Louis XV ceviz sandalyeleri"nin (Uşaklıgil, 2010: 44) cazibesine kapılıp yalının Batılı görünüşü için gelen Bihter, bu mekânın içinde yaşanan hayatın şatafattan uzak sade ve Doğululuğunu çok da kaybetmeyen yapısını görünce şaşırılmış, özellikle de Adnan Bey'in ve Nihal'in gösteriştenden uzak yaşantısı onu iyiden iyiye hayal kırıklığına uğratmıştır. Mlle de Courton ise Adnan Bey'in yalısında Doğulu bir hayat beklerken Batılı gibi olmaya çalışan bir hayatla karşılaşmıştır. Adn cennetinin ironik görüntüsü olan Adnan Bey yalısı aslında Osmanlı toplumunun beklentilerini, Batı'ya yaklaşımını, imkânlarını ve Batı'yla uzlaşmayan yanlarını bunun yanında Batı'nın Batılılaşmaya niyetlenmiş Doğu'ya bakışını da ortaya koymaktadır. Doğu'nun ve Batı'nın cennet beklentilerinin farklı olması her iki tarafın Adnan Bey yalısını farklı yönlerden görmesine ve farklı eleştiriler yöneltmesine sebep olmuştur. Adnan Bey, bu doğrultudan bakıldığında Doğu ve Batı arasına sıkışmış II Abdülhamit'e, dışarıdan Adn cenneti olarak hayal edilen Adnan Bey yalısı da Osmanlı Devleti'ne benzetilebilmektedir.

Turkish Studies

Psikolojik bir roman olan *Aşk-ı Memnu*'nun yazarın bilinçdışı korkularından kurtulmak için yazdığı ve egosunu birden fazla parçaya ayırarak çeşitli karakterler yarattığı söylenebilir. Her karakterin öne çıkan özelliği Uşaklıgil'in kendisiyle yüzleştiği ayrı bir 'ben'dir. Özellikle Adnan Bey'in yanlış bir karar alarak Bihter'le evlenmesi ve romanın sonunda ailesini dağılmaktan kurtararak eski düzenine dönebilmesi yazarın Adnan Bey karakterini koruduğu tezini güçlendirmekte ve böylece bir arınma faaliyeti olarak görülebilecek olan yazma serüveninde Uşaklıgil'in kendisini en çok Adnan Bey üzerinden tatmin ettiği görüşü öne çıkmaktadır.

Sonuç

Türk edebiyatının en kıymetli eserlerinden biri olan *Aşk-ı Memnu*, Uşaklıgil'in hem sanatçı dehasını hem entelektüel birimini gözler önüne seren en önemli eseridir. Platon'un *Timaios*'undan, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetname*'sine, Lavater'in ilm-i sima ile ilgili makalesinden Bourget'in, Dumas'ın, Flaubert'in romanlarına kadar geniş art gönderimlerle dolu olan eser, akım-teknik-sanat-toplum öğelerinin ustaca örülümüyle inşa olunmuştur. Hemen her biri çok farklı bir ruh hâli içerisindeki karakterlerin en küçük ayrıntısına kadar dikkat edilerek çizilmiş olması romanın kıymetini arttırmaktadır. Çalışmanın sonunda varılan tespit Uşaklıgil'in vakıf olduğu ilimlerden yararlanarak natüralist akımın tesiriyle her karakterini psikoloji-fizyoloji bağlantısı içinde kurmuş olduğudur. İncelenmiş olan beş şahsiyet element-kişilik uyumu, beden yapısı-karakter rabıtası, bilinç-bilinçdışı ilişkisi bakımından ulaşılan teknik kaynaklardaki bilgilerle paralellik göstermektedirler. Bütün bu verilerden yola çıkılarak Uşaklıgil'in başta Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan, Fethi Naci, Cevdet Kudret olmak üzere hemen bütün edebiyat incelemecileri tarafından "Türk romanını başlatan sanatçı" olarak ilan edilmesinin tesadüfi bir değerlendirme olmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra Türk edebiyatında ilk natüralist eser olarak gösterilen annesinden aldığı kıskançlık duygusuyla çevresindeki hayatları derinden etkileyen Nabizade Nazım'ın *Zehra*'sının belki de en olgun hâlini annesi Firdevs Hanım'a benzemek için çırpınan fakat genetiğe karşı koyamayan Bihter'de bulmak mümkündür. Yine ilk psikolojik roman⁸ olarak Türk edebiyat tarihine adını yazmış olan Mehmet Rauf'un *Eylül* eserinin öncesinde yazılmış bulunan *Aşk-ı Memnu*'nun belki de *Eylül*'ü tahtından ederek ilk psikolojik roman sayılabileceği kanısı çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.⁹

⁸ Tanpınar tarafından psikolojinin yer bulduğu ilk metinlerden biri olarak işaret edilen İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan adlı mesnevisi şairin kendisiyle karşılaştığı ayna sahnesiyle dikkatleri çekmektedir (Tanpınar, 2003: 80). Ayrıca metnin içinde geçen "Tertib-i Malihulya" bölümü şairin melankolik hallerinden bahsettiği satırları muhteva etmesi bakımından oldukça ilginçtir. Fakat metin roman olmaması, mesnevi olması sebebiyle ilk roman olarak işaret edilmekten ziyade psikolojinin işlendiği ilk metinlerden biri olarak belirtilebilmektedir. Bu eserin ayrıntılı tahlili için bk. Özyıldırım, Ali Emre (2002), Keçeci-zade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ı ve Tahlili, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

⁹ İnci mecmuasının 1 Haziran 1919 yılında çıkan sayısında Mehmet Rauf ile yapılmış olan bir mülakatta Mehmet Rauf'un Eylül romanındaki 'sonbahar' duygusunu Halit Ziya'nın evlenmek üzere olan genç bir adamın karşısındaki tavrından edindiği Mehmet Rauf tarafından belirtilmektedir. Bu bilgiden hareketle Rauf'un Uşaklıgil'in hem karakterinden hem eserlerinden fazlasıyla etkilendiği yorumu yapılabilmektedir: "...Halit Ziya'nın Aşk-ı Memnu tefrikası Servet-i Fünun'da bitmek üzereydi. Fikret gazeteye yeni bir tefrika arıyordu. Bir gün konuşurken tefrika için bana teklif etti. Benim kısmen yazılmış iki romanım vardı: 'Ruhumuz', 'Onlardan Biri'. 'Ruhumuz'da o zaman ahlak ve ruhunun suret-i teşekkülünü, hayatımızın tarz-ı güzarişini yazmak istiyordum. Öteki romandaysa, Beyoğlu zevk aleminin kraliçelerinden birini tasvir ederek bunun ne gibi vakai saikasıyla buraya sukut ettiğini tahlil etmek fikrindeydim. Fikret, tefrikayı isteyince, 'Ruhumuz'da Abdülhamit idaresinin seyyiatından bahsedileceği için sansürden kurtarmak mümkün olmayacağını düşünerek ondan sarf-ı nazar ettim. 'Onlardan Biri' romanını yazmaya koyuldum. O esnada bir gün, Halit Ziya'nın yanımdaydım, biz konuşurken kendisini ziyarete bir genç geldi. Lakırdı arasında bunun o hafta tevhül edeceğimi öğrendim. Düşüne ve düşünden sonraki hayata ait tasavvurattan bahsederlerken bu adam balayımı Büyükada'da geçirmek istediğini, orada tuttuğu köşkü döşettiğini anlatıyordu. Ben Halit Ziya'nın gözlerinde acı bir esef bulutunun karardığını fark ettim. Ve bana öyle geldi ki, ruhu artık böyle bir saadetin kendisi için muhal olduğunu anlamaktan mütevellit bir meraretle burkulmuştu... İşte Eylül'ün esasını teşkil eden fikri, yani gençliğin akan bir su, esen bir rüzgar gibi, gayr-ı kabil-i men ü

Derin gönderimlere sahip olan ve yazarının hem kişisel hem de kolektif bilinçdışını yansıtan Türk edebiyatının en önemli eserlerinden *Aşk-ı Memnu* teknik ve sanatsal açıdan paha biçilemez değerde bir eserdir. Romanın beş ana karakterinin tahlilinden oluşan çalışma bu karakterlerin psikolojik-fizyolojik ve toplumsal sınıflar bakımından derinliğine incelenmesi amacını taşımaktadır. Romanın beş ana karakterinden yola çıkılarak yazarın benimsediği edebî akımın, mensup olduğu edebî topluluğun romana yansımalarından bahsedildiği gibi dönemin sosyal ve siyasi yapısının roman üzerindeki etkilerine de değinilmiştir. Böylelikle *Aşk-ı Memnu* özelinde Servet-i Fünun Dönemi yazarlarına ve Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısına dönük yorumlar yapılmıştır.

Serol Teber'in *Melankoli "Normal Bir Anomali"* (2009: 166) eserindeki tablodan yola çıkılarak beden yapısı ve karakter uyumu ve psikanalitik bulguların da eklendiği *Aşk-ı Memnu* karakterlerinin kişilik çözümlemesi tablosu şu şekilde gösterilebilmektedir:

UNSURLAR	BİHTER	BEHLÜL	NIHAL	FİRDEVS HANIM	ADNAN BEY
Dört Temel Element ve Burçlar	Hava/Terazi Öncü/Eril	Ateş /Yay Değişken/Eril	Toprak/Oğlak Öncü/Dişil	Su/Akrep Sabit/Dişil	Su/Yengeç Öncü/Dişil
Dört Temel Özsu	Kan	Sarı Safra	Kara Safra	Salgı (Balgam)	Salgı (Balgam)
Dört Temel Isı	Sıcak/Nemli	Sıcak/Kuru	Soğuk/Kuru	Soğuk/Nemli	Soğuk/Nemli
Dört Temel İklim	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış	Kış
Dört Temel Yaş Dilimi[Mizaç Özelliklerine Göre Ruh Yaşı]	Çocukluk	Gençlik	Orta Yaşlılık	Yaşlılık	Yaşlılık
Günün Dört Temel Zaman Dilimi	Sabah	Öğle	Öğle sonrası	Akşam	Akşam
Dört Temel Renk	Kırmızı	Sarı	Kara	Beyaz	Beyaz
Dört Temel Tat	Tatlı	Acı	Acı/Ekşi	Tuzlu	Tuzlu
Dört Temel Ruhsal Durum	Neşeli	Yiğit/Atılgan	Asık suratlı/Dik kafalı	Uyuşuk	Uyuşuk
Dört Temel Gezegen	Venüs	Jüpiter	Satürn	Mars-Plüton	Ay

tehir bir surette uçup gittiğini takdir etmek, Eylül'de avdet-i bahar nasıl muhal ise, şimdi her şeyin faydasız olduğunu anlamak, ziyan olarak geçen güzel günlerin tahassürüyle harap olmak fikrini buradan kaptım. Bu fikir bana o kadar cazip, o kadar derin göründü ki günlerce meşgul olarak, işledim, tezyin ve telvin ettim. Roman esasını hazırlayıp, iki hafta sonra Eylül'ü yazmağa başladım." ("Mehmet Rauf Bey'le Eylül hakkında Mülakat", (imzasız), İnci, nu.5, 1 Haziran 1919, s.8-9. (İnci Enginün-Zeynep Kerman (2011), Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 4 Eser Tanıtma ve Önsözler (1860-1923), İstanbul: Dergah Yayınları. s. 448-449).

Turkish Studies

Dört Temel Kişilik/Mizaç	Sanguiniker, Kanlı (Demevi) Canlı Heyecanlı	Chloriker Kolerik (Safravi) Kızgın Öfkeli	Melankolik Melankolik (Sevdavi)	Phelegmatik Flegmatik (Balgamî) Ağırkanlı	Phelegmatik Flegmatik (Balgamî) Ağırkanlı
Kretschmer'e Göre	Atletik Tip Sikloit Mani-Melankoli	Atletik Tip Sikloit Mani	Astenik Tip Şizoit Melankoli, Şizofreni, Sara-Psikojen Nöbet	Atletik Tip Sikloit Mani-Histeri	Atletige Yakın Piknik Tip Sikloit Melankoli
Sheldon'a Göre	Mezomorfi/Somatotoni	Mezomorfi/Somatotoni	Ektomorfi/Serebrotoni	Mezomorfi/Somatotoni	Endomorfi/Viserotoni
Corman'a Göre Entelektüel	Yaygın	Yaygın	Yaygın	Yaygın	Yaygın
Duygusal	Yaygın	Yaygın	Yaygın	Yaygın	Yaygın
İçgüdüsel	Yaygın	Yaygın	Çekinik	Yaygın	Çekinik
Psikanalitik Bulgulara Göre	Elektra Kompleksi Olumsuz Anne Kompleksi Narsizm	Oedipus Kompleksi Narsizm	Elektra Kompleksi Olumsuz Anne Kompleksi	Narsisizm Histeri	Melankoli

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif (2011), Edebiyat Üzerine Yazılar, Kurgan Edebiyat, Ankara.
- Alfa (2014), Semboller ve İşaretler, Alfa Yayınları, İstanbul.
- And, Metin (2012), Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Arroyo, Stephen (2009), Astroloji, Psikoloji ve Dört Element, (çev. Barış İlhan), Barış İlhan Yayınevi, İstanbul.
- Atay, Oğuz (2012), Günlük, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Athı, Ferda (2014), Halit Ziya Uşaklıgil'in Ferhunde Kalfa Hikâyesinde Beden Yapısı İle Kişilik Özellikleri Münasebeti, Turkish Studies, Volume 9/3 Winter, p. 145-167, Ankara-TURKEY.
- Bachelard, Gaston (2004), Su ve Düşler, (çev. Olcay Kunal), YKY, İstanbul.
- Bardakçı, Murat (2005), Osmanlı'da Seks, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1964), Türk İnkılabı Tarihi, 1964, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Binkert, Dörte (1995), Melankoli Kadındır, (çev. İlknur İgan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Budak, Selçuk (2009), Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Büyükçopur, Sena (2014), "Burçlar ve Psikolojileri", Burçlar Hakkında Her Şey, AstroArt Astroloji Okulu Yayınları, İstanbul.

- Cebeci, Oğuz (2004), *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınevi, İstanbul.
- Corbin, Alain, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello (2008), *Bedenin Tarihi I Rönesans'tan Aydınlanmaya*, (çev. Saadet ÖZDEN), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çetin Baycanlar, Sema (2011), Halit Ziya'nın Romanlarında Yalnızlık ve Ölüm Çemberinde "Tutunamayanlar", *Turkish Studies*, Volume 6/3 Summer, p. 615-622, Ankara-TURKEY.
- Döşer, Gaye (2014), "Burçlar ve Hobileri", *Burçlar Hakkında Her Şey*, AstroArt Astroloji Okulu Yayınları: 5, İstanbul.
- Döşer, Öner (2014), "Burçlar Kuşağı Zodyak", *Burçlar Hakkında Herşey*, Astroart Astroloji Okulu Yayınları, İstanbul.
- Döşer, Öner (2014), "Burçlar ve Yerler", *Burçlar Hakkında Her Şey*, AstroArt Astroloji Okulu Yayınları: 5, İstanbul.
- Döşer, Öner (2014), "Burçlar ve Yöneticileri", *Burçlar Hakkında Her Şey*, AstroArt Astroloji Okulu Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci (1996), *Türk Romanını Besleyen Halit Ziya*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Halit Ziya Uşaklıgil Özel Bölümü*, Sayı: 529.
- Erhat, Azra (2007), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (2003), *Marifetnâme*, Eren Ofset, İstanbul.
- Fethi Naci (2010), *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Finn, Robert (1984), *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)*, (çev. Tomris Uyar), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Freud, Sigmund (2014)(a), *Rüya Yorumları*, (çev. Dilman Muradoğlu), Say Yayınları, İstanbul.
- Freud, Sigmund (2014)(b), *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, (çev. Kâmuran Şipal), YKY, İstanbul.
- Freud, Sigmund (2013), *Totem ve Tabu*, (çev. Kâmuran Şipal), Say Yayınları, Ankara.
- Freud, Sigmund (2012), *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* (çev. Banu Büyükkal, Saffet Murat Tura), Metis Yayınları, İstanbul.
- Freud, Sigmund, (1999), *Sanat ve Edebiyat*, Payel Yayınları, İstanbul.
- Freud, Sigmund (1997), *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*, (çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınevi, Ankara.
- Fromm, Erich (2014), *Rüyalar Masallar Mitler Sembol Dilinin Çözümlemesi*, (çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten), Say Yayınları, İstanbul.
- Galeano, Eduardo (2010), *Aynalar*, (çev. Süleyman Doğru), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Green, André (2004), *Hadım Edilme Kompleksi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gülhan, Abdülkerim (2009), *Müellifi Bilinmeyen Bir Kıyafetnameye Göre Karakter Tahlili*, *Beden Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- İbn-i Sina (1995), *El-Kânûn Fi't-Tıbb* Birinci Kitap (çev. Prof. Dr. Esin Kahya), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- İleri, Selim (2011), *Aşk-ı Memnu* ya da Uzun Bir Kışın Siyah Günleri, Kamelyasız Kadınlar, Everest Yayınları, İstanbul.
- İnan, Abdülkadir (1972), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İskender Fahreddin (1933), *Fizyonomi İlm-i Sima*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul.
- Jung, Carl Gustave (2012), *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (2009), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karakuş, Hatice (2014), *Kraliçe Arı Sendromu–Pembe Taciz*, *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı:1.
- Karlığa, H. Bekir (1991), *Anâsır-ı Erbaa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Cilt: 3 s.149, İstanbul.
- Kazanova, Hande, Alaçam, Ceyda (2014), *Burçlar ve Bitkileri, Kokuları, Burçlar Hakkında Her Şey*, AstroArt Astroloji Okulu Yayınları: 5, İstanbul.
- Kerman, Zeynep, Huyugüzel, Ömer Faruk (1996), “Halit Ziya Uşaklıgil Bibliyografyası”, *Ocak Sayısı*, C.1996/I, S.529, s.164-248.
- Kerman, Zeynep (2009), *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Koroğlu, Ertuğrul, Bayraktar Sinan (2011), *Kişilik Bozuklukları*, HYB Yayıncılık, Ankara.
- Kretschmer, Ernest, W.H. Sheldon, Louis Corman (1978), *Beden Yapısı Yüz Yapısı ve Karakter*, (çev. Tuncel Altinköprü), *Altinköprü Yayınları Psikolojik Seri: 2*, İstanbul.
- Martin, Lois (2009), *Cadılığın Tarihi Ortaçağ'da Bilge Kadının Katli*, (çev. Barış Baysal), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Mehmet Rauf (2002), *Eylül*, (haz. Hüsamettin Aydın), Armoni Yayıncılık, İstanbul.
- Mehmet Rauf, *Tedkikat-ı Edebiye: Aşk-ı Memnu*, *Servet-i Fünun*, nu. 524-525, 15-22 Mart 1317/28 Mart-4 Nisan 1901, s. 50-53; 67-71 Aktaran İnci Enginün-Zeynep Kerman (2011), *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 4 Eser Tanıtma ve Önsözler (1860-1923)*, s. 429-431, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Miller, Susan (2012), *Burçlar ve Olasılıklar*, (çev: Meltem Akalın), Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna (2010), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oktay, Ahmet (2008), *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, İthaki yayınları, İstanbul.
- Osman Şevki (1991), *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, (haz. İlder Uzel), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Önertoy, Olcay (1999), *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özkırış, Barış (2014), *Burçlar ve Aşk*, *Burçlar Hakkında Her Şey*, AstroArt Astroloji Okulu Yayınları: 5, İstanbul.

- Özkırış, Barış (2014), *Burçlar ve Psikolojileri, Burçlar Hakkında Her Şey*, AstroArt Astroloji Okulu Yayınları: 5, İstanbul.
- Özön, Mustafa Nihat (1973), *Osmanlıca /Türkçe Sözlük, İnkılap ve Aka Kitapevleri*, İstanbul.
- Özyıldırım, Ali Emre (2002), *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt 1*, MEB Yayınları, Ankara.
- Pala, İskender (2008), *Dört Güzeller Toprak, Su, Hava, Ateş, Kapı* Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İsmail (1987), *Tanzimat Edebiyatında Kölelik, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu* Yayınları, Ankara.
- Platon (2001), *Timaios*, (çev. Erol Güney, Lütfi Ay), Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Rabelais, François (2002), *Gargantua* (çev. S. Eyuboğlu, A.Erhat, V. Günyol), Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, İstanbul.
- Rupp, Rebecca (2007), *Dört Element Su/ Hava/ Ateş/ Toprak*, (çev. Hasan Kaya) Profil Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2007), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Teber, Serol (2002), *Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası Aşyan'daki Kâhin*, Okuyanlar Yayınları, İstanbul.
- Teber, Serol (2009), *Melankoli 'Normal Bir Anomali'*, Say Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Mehmet (2002), *Roman Sanatı 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Tevfik Fikret (2010), *Rübab-ı Şikeste*, (haz. Abdullah Uçman, Hasan Akay), Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tura, Saffet Murat (2010), *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, Kanat Kitap, İstanbul.
- Tükel, Raşit (2012), *Freud'un Metinlerinde Ego İdeali, Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (2012), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2012), *Hikâye*, (haz. Fazıl Gökçek), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2010), *Aşk-ı Memnu*, (haz. Muharrem Kaya), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2008), *Kırk Yıl*, (haz. Nur Özmel Akın), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2005), *Mai ve Siyah*, (haz. Enfel Doğan), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1311), *İlm-i Sima*, Nişan Berberyan Matbaası, İstanbul.
- Ünaydın, Ruşen Eşref (1985), *Diyorlar Ki*, (haz. Şemseddin Kutlu), Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

-
- Yates, Frances A. (2007), “Gizli Felsefe ve Melankoli: Dürer ve Agrippa”, *Cogito*, S 51.
- Yener, Cemil (1959), *Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul.
- Yeni, S. Naz (2002), “Epilepsi ve Acil Sorunlar”, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, İç Hastalıklarında Aciller Sempozyum Dizisi No: 29, Mart 2002; s. 219-236.
- Yusuf Has Hacip (1974), *Kutadgu Bilig*, (çev. Reşit Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.